

NORDISKA MUSEET

FATABUREN

Kulturhistorisk Tidskrift

utgiven av

Fil. D:r Gustaf Upmark

1924

Häfte 3—4

Stockholm

I N N E H Å L L

<i>John Böttiger</i> , Några tapeter tillhörande serien de gode hjältarne	97
<i>Ragnar Jirlow</i> , Om linberedning och linspinning hos svensk allmoge. En översikt till ledning för folklivs- och landsmålsundersökare	143
<i>Sigurd Erixon</i> , Prästgårdar i Dalarna under 1600-talets senare del och början av 1700-talet. II.	163
<i>C. V. Bromander</i> , Nils Keyland †	184
<i>Bilaga</i> . Livrustkammarens och därmed förenade samlingars utveckling och förvaltning år 1923.	

---

*Författarna äro ensamma ansvariga för
sina uppsatsers innehåll.*

NÅGRA TAPETER TILLHÖRANDE SERIEN DE GODE HJÄLTARNE.

Av

JOHN BÖTTIGER.

I.

I en roman från medeltiden förekommer följande passus: »Cy après s'ensieut en brief l'istoire des neuf preux, princes et seigneurs qui, en leur temps, ont maintenu vaillamment et chevallereusement les armes, dont il en y trois de la loy payenne, assavoir Ector, Alexandre et Julius Cæsar; item aultres trois de la loy des juifz, comme Josué, le roy David et Judas Machabeus et encoires aultres trois de la foy chrestienne, assavoir Artur, Charlemaine et Godefroy de Buillon, les faitz desquelz l'istoire de la Bible et les anchiennes (sic!) acteurs et philosophes sur tous autres approbent et recommandet; et n'est point a croire que l'on ait trouvé devant leur temps ne après milleurs d'eux.» Det är denna serie några i tapetmuseet å Stockholms slott en tid utställda tapeter tillhöra. Den ovan nämnda romanen är skriven på prosa och härstammar från 1400-talet¹.

De nio hjältarne förekomma tidigt i litteraturen. Bland de många författare, som sysslat med detta motiv, och till vilkas arbeten jag tyvärr ej haft önskad tillgång, har en, Paul Meyer, kunnat följa detsamma så långt tillbaka som till Jacques de Longuyon's, omkring 1312 skrivna, mycket populära dikt: *Les voeux du Paon*². Det förekommer i flera handskrivna krönikor från 1400-talet³ och behandlas

¹ Jfr manusk. i Bibliothèque National, Paris. *Le débat des Hérauts d'armes de France et d'Angleterre*, Paris 1877, sid. 128.

² Jfr Bulletin de la Société des anciens textes français, IX, Paris 1883, sid. 48.

³ T. ex. Seb. Mamerot's *Histoire et faits de 9 preux et des 9 preuses*, manusk. från Troyes av år 1472 (Wien); *Le débat*, sid. 128.

t. ex. i en i Abbeville 1487 och i Paris 1507 tryckt roman, kallad *Le triump des IX preux*, som sedermera översattes till spanska (tryckt i Lissabon 1530 och i Barcelona 1586¹). Motivet upptogs naturligen också av den bildande konsten. Inom skulpturen möter man detsamma som ett med förkärlek använt ämne vid den plastiska utsmyckningen av rådhus, offentliga brunnar² etc. Det förekommer i miniatyrer, träsnitt, gravyrer och väggmålningar³, samt möter oss naturligen också inom olika grenar av konsthantverket. De områden, inom vilka motivet särskilt synes hava kommit till användning, voro under 14- och 1500-talen nordöstra Frankrike (Burgund), Nederländerna, Belgien, Tyskland, Schweiz och Italien. Hur långt detsamma, som man ansett härstamma från Bretagne, vandrat mot Norden, känner jag icke. Det tyckes emellertid ej hava förekommit i svensk medeltidskonst.

Om den ursprungliga, sedermera något vidgade uppfattningen av de nio hjältarne såsom de rätta förebilderna för mod och ridderlig tapperhet lämnas oss i den ovan nämnda *Débats des herauts d'armes* från 1450-talet god ledning. »Vous pouvez, dist Prudence, souveneteffoiz avoir veu en maintes peintures et tappiceries l'ymage d'Onneur figuré en grant magnificence a merveilles et assis en une chaire parée de fins draps d'or — — à l'un de ces coustés sont mises les figures d'Alexandre, de Jullius Cæsar, de Judas Machabeus, de David et de Charlesmaigne — et de l'autre part les figures d'Hector de Troye, du roy Artus, de Godefroy du Billon et autres, *representans en effect les personnes des vaillans chevaliers*, qui ont esté le temps passé, pour la vaillance desquelz l'on a fait les romans et les chroniques.»⁴

Som det ridderliga modets prototyper blevo de nio hjältarne

¹ Jfr Grässe: *Die grossen Sagenkreise des Mittelalters*, Dresden und Leipzig 1842, sid. 394.

² Exempelvis *Gamla rådhuset i Hamburg*; jfr K. Koppman: *Statuen der neun Besten im alten Rathhause*, Hamburg 1879. Nürnberg: *der Schöne Brunnen*.

³ Jfr R. F. Burckhardt: *Gewirkte Bildteppiche des XV und XVI Jahrhunderts*, Leipzig 1923, sid. 38, varest finnes avbildad en fransk miniatyr från början av 1400-talet samt ett parti av en väggmålning i Castello di Mantua i Piemont (utförd under fransk inflytelse omkr. 1420).

⁴ *Le débat*, sid. 2.

även ansedda såsom ridderskapets grundläggare och såsom de, vilka infört bruket av vapensköldar. De erhöilo i denna egenskap också sina egna vapen, vilka, om icke alltid, så dock mestadels voro desamma. Sålunda t. ex. kung David en harpa, Artur Englands, Skottlands och Bretagnes tre kronor, Karl den store som kejsare av Tyskland och konung av Frankrike en halv dubbelörn och en halv lilja, Gottfrid av Bouillon Jerusalemskorset, o. s. v.

För motivets livskraft, resp. popularitet talar utom dess förekomst inom olika konstarter bland annat detsammias sedan 1300-talet århundrade efter århundrade fortsatta användning. De nio hjältar, som år 1336 vid ett festtåg i Arras framställdes av stadens och omnejdens hantverkare och småborgare,¹ möta vi två århundraden senare (1532) tre och tre framställda dragande krigsgudens vagn vid en av konung Frans I:s många »Joyeuses entrées»,² och vi hava ännu i våra dagar, ehuru för flertalet obekanta, i den franska form av kortlek, som också fått burskap hos oss, kunnat se dem under gestalten av de fyra kungarne: Alexander, Cæsar, David och Karl den store och som ruter knekt antikens tredje hjälte, Hektor.³

Man kan förstå, att motivet måst särskilt tilltala generationer, för vilka striden var en lika älskad som ärorik uppgift och tapperheten en av mannens främsta dygder. »Ce n'est point reprouche en ce monde à un roy, s'il pert bataille», heter det i den gamla roman jag förut citerat⁴, »ains (men) (il) a grant honneur, d'avoir eu hardement de combatre avecques son ennemy». Striden som sådan var i så hög grad huvudsaken, att det ej ens var önskvärt att alltid segra, ty, säges det betecknande nog, om någon jämt och ständigt skulle segra, skulle ju kriget snarligen taga slut.

Med kännedom om det medeltida tapetväveriets rikhaltiga ämneskrets och den popularitet det nu nämnda motivet åtnjöt, faller det nästan av sig självt, att de nio hjältarne skulle komma att

¹ Jfr Bulletin de la Société des anciens textes français, IX, sid. 47 ff., Paris 1883.

² Enligt en författare kallar Mars i Guillaume de Machaut's poem La prise d'Alexandrie från omkring 1370 de nio hjältarne »ses bons et chers amis».

³ Namnen äro, oförstädda som de varit, numera borttagna.

⁴ Le débat, sid. 17.

framställas också inom denna gren — den förnämligaste — av den textila konsten. Även om den fåordighet, som utmärker äldre inventarier, vanligen lämnar oss i ovisshet om formen för framställningen av de olika hjältarne, meddela de oss i alla fall åtskilligt om förekomsten av tapeter med detta ämne i medeltida samlingar. Anno 1364 omtalas sålunda, för att nu nämna blott ett par exempel, i en förteckning över Ludvig den förstes av Anjou tillhörigheter »un tapis des IX preux». År 1379 förekomma i Karl den femtes av Frankrike inventarium tvänne tapeter med detta ämne.¹ I hôtel du Porc-epic, som av Karl VII:e 1418 skänktes till hertig Johan IV av Brabant, omtalas vid en samma år verkställd inventering också »ung grant tappis des Neufs Preux».² Den store konstvännen och tapetälskaren Philip den gode av Burgund hade bland sina många skatter även tapeter med detta ämne. I det inventarium, som uppgjordes i Dijon 1420 över hertigens arv efter sin fader, Philip den djärve, nämnes bland »Tapiz de Sale» (salle) »un tapiz ouvré des IX Preux et neuf Preuses, fait richement à or» och därjämte en annan i samma dyrbara utförande med de nio hjältinnorna utan sina manliga följeslagare.³ Också de savoyiska hertigarne hade bland sina textila dyrbarheter å slottet Chambéry år 1498 en av nio stycken bestående svit, av vilken varje tapet återgav en hjälte och en hjältinna »les armes auprès d'eux, dessoubz ung pavillon, leurs nomez dessus escript.»⁴ Tvivelsutan skulle man i många senare tiders inventarieförteckningar, om man till dem hade tillgång, också kunna återfinna tapeter med framställningar av de nio gode hjältarne. Få ämnen hava åtnjutit större popularitet än detta.

Antagligen kan man med hjälp av litterära källor, träsnitt etc. skaffa sig en ej allt för oriktig bild av »les neuf preux». Som sagofigurer hade de tagit form i medeltidens fantasiliv och hade väl som sådana också varit bestämmande för den konstnärliga uppfattningen och framställningen. Den förnämsta ledningen, när det gäller ett så

¹ Göbel: Wandteppiche, I, Leipzig 1923, sid. 70.

² Müntz, Guiffrey et Pinchart: Histoire générale de la tapisserie, III, Pays-Bas, sid. 21. Paris.

³ Müntz etc.: Histoire générale de la tapisserie, III, Pays-Bas, sid. 23.

⁴ Göbel: Wandteppiche, I, sid. 575.

långt tillbaka i tiden liggande ämne, ger oss i detta hänseende först och främst träsnittet.

Tvåne huvudgrupper av framställningar inom denna konstgren möta härvidlag. Den ena visar hjälten till häst, den andra till fots. I l'armorial de Gilles le Bouvier, dit Berry¹, som omfattar en fullständig serie av de nio hjältarne och anses vara utförd före 1458,² ser man sålunda varje hjälte i rustning, till häst med sitt vapen å en sköld, å hästens schabrak eller ryttarens kappa. Å ett språkband läses hjältens namn. Under varje figur finnes en 6-radig, rimmad vers (sixain) angivande hans namn, bedrifter, födelse- eller dödsår. Å eller rättare över den ej naturalistiskt återgivna marken synas lösa, avskurna plantor.³ I huvudsak samma anordning möter man i de båda fragment av Cæsar och Karl den store, utförda i Italien mot 1400-talets slut, som lära finnas i Akademien för de sköna konsterna i Modena,⁴ ävensom i några fragment (Hektor, David, Alexander, Gottfrid av Bouillon) från omkring 1500.⁵

Den andra gruppen visar les preux till fots. Till denna höra de båda fragment med Josua, David och Gottfrid av Bouillon, som, funna i pärmen av en räkenskapsbok från Metz för år 1460, av somliga författare daterats så tidigt som till åren 1418—1420, av andra betydligt senare. (Schreiber 1470—1480.)⁶

På liknande sätt framställas hjältarne av träsnitten i Le roman des neuf preux (Jean du Pré de Paris och Pierre Gérard) från 1400-talets slut och i de båda fragment av nederländskt eller nordtyskt ursprung, som finnas i Kunsthalle i Hamburg (från 1470—1490.)⁷

¹ Bibliothèque National. Paris.

² Enl. Schreiber: Manuel de l'amateur de la gravure sur bois et sur métal au XV:e siècle, Berlin 1892, II, sid. 292: Nr 1945 etc., åren 1460—1470.

³ Jfr O. Thierry-Poux: Premiers monuments de l'imprimerie en France au XV:e siècle. Paris 1890.

⁴ Schreiber: o. a. arb., II, n:o 1946. Förf. har emellertid utan framgång såväl genom svenske ministern i Rom, friherre A. Beck-Friis, som genom riksbibliotekarien I. Collijns direkta hänvändelse till Schreiber sökt erhålla avbildningar av dessa träsnitt. Min värdsamma tack till dessa båda hjälpare!

⁵ Schreiber, o. a. arb., II, n:o 1949.

⁶ Schreiber, o. a. arb., II, 1947: så 1418—1420, 1431—1444, 1450—1460.

⁷ Schreiber, o. a. arb., II, n:o 1948 och pl. XVI a.

I början av 1500-talet utfördes serien ävenledes i träsnitt av Hans Burgmair († 1531)¹ och Lucas van Leyden († 1533).² Den graverades senare också av Virgil. Solis.³ Burgmair's »drei guten haiden, drei guten juden und drei gut Cristen», stående och väpnade från topp till tå, hava ej ett drag av de äldre träsnittens sagomässiga storvulnhet, med undantag möjligen för Judas Makkabeus och »Kinig Artus». Ordnade i grupper på tre och tre äro de nio hjältarne lika många småborgare, som sävligt samtala om ölets beskaffenhet eller fänadens bete på stadens gräsbevuxna torg. Kring Lucas' van Leyden praktfulla ryttare vilar också en helt annan stämning än över träsnittens, liksom från folksagans område komna gestalter. De av Virgil. Solis stuckna bilderna åter äro inom sin ornamentala ram, med var sin vapenprydda sköld och hjältens namn, eleganta och rätt ointressanta kavaljerer, dekorationsfigurer utan andligt samband med träsnittens grovhuggna hjältar.

På grund av det intima sambandet mellan träsnitt, gravyr och målning å ena sidan samt kartongtecknarnes oftast eklektiska sätt att arbeta å den andra kan man nästan a priori antaga, att båda de ovan antydda framställningarna av de nio hjältarne återfunnits även inom tapetkonstens område.

Den konsthistoriska litteraturen känner, såvitt jag vet, f. n. icke några numera kvarvarande tapeter med detta ämne från äldre medeltiden. Liksom så många andra guldivävda textila dyrbarheter ha också de nio hjältarne, som en gång prydde Philip den djäryes och Philip den godes gemak, skattat åt det förintelsens öde, som övergått en tyvärr alltför stor del av den medeltida textilfabrikationens alster av dylik art. Men ännu bevarade vävnader från medeltidens sista år och närmast följande sekel lämna prov å de båda

¹ Bartsch, VII, sid. 219 n:r 64, 66 och 68. Svit i 6 blad, 3 å varje blad. Burgmair återgav också de, som vi sett, under medeltiden förekommande kvinnliga hjältnorna. De 6 bladen graverades av Josse de Negker i Augsburg.

² Bartsch, VII, sid. 442 n:o 15. 3 blad (tre å vart blad) avsedda att kunna förenas till ett.

³ Bartsch, IX, sid. 252 n:r 54—62, i 9 blad. Virgil. Solis framställde också les 9 héroïnes (Bartsch n:r 63—71) i 9 blad.

ovan nämnda i träsnitt återgivna typerna, vilka jag antagit kunnat tjäna kartongtecknarne till förebilder.

Till den stående typen hör sålunda t. ex. ett i Basels historiska museum förvarat fragment med fyra av de nio hjältarne och familjen Eberler's vapen, utfört under 1400-talets sista årtionde (c. 1490).¹

Bland de till häst framställda hjältarne, motsvarande typ n:o 2 av de ovan omtalade träsnitten, äro flera kända. Så ett fragment med Gottfrid av Bouillon, som 1879 fanns på slottet la Grange-sur-Allier.² Så de två, mig f. ö. obekanta tapeterna ur serien, som lära finnas i Roanne.³ Så vidare en serie av 6 tapeter å slottet Saint-Maixent samt slutligen den av Kulturhistoriska museet i Lund genom intendenten Karlin inköpta sviten med tre av de nio hjältarne, dessa båda serier från 1500-talets förra hälft. Härjämte från 1600-talets andra tredjedel tre stycken tillhörande samlingarna å Sturefors.⁴

Jules Guiffrey, öfver vars minne som tapethistoriens förste mästare solen aldrig borde gå ned, har beskrivit det ovan nämnda Gottfridfragmentet. Då någon avbildning tyvärr ej står mig till buds, återger jag här, såsom för det följande av vikt, huvuddragen av hans beskrivning. Hjälten är framställd å en mot h. vänd, rikt munderad häst, å vars schabrak Jerusalems vapen två gånger finnes återgivet. Han har mustascher och långt skägg, håller i högra handen en stridsklubba och har vänstra armen skyld av en sköld (»targe de tournoi»), även den med Jerusalems vapen. Riddaren åtföljes av två tjänare i 1500-talsdräkt, den ene till hälften försvinnande bakom hästen, på vars länd han lägger sin hand, den andre hållande hästens tyglar. I fonden synes en stad med krenelerade torn (Jerusalem) och på sidan om dessa byggnader öfver hästens hals inskriften

¹ Jfr R. F. Burchardt: Gewirkte Bildteppiche des XV und XVI Jahrhunderts im historischen Museum zu Basel, sid. 36 f. och pl. XIX. Leipzig 1923.

² Mémoires de la Société nationale des Antiquaires de France, 4:e serien, tome X sid. 97 ff., Paris 1879.

³ Även i Nivernais finnes enligt uppgift en tapet ur denna svit.

⁴ De båda sistnämnda sviterna hava godhetsfullt lånats till tapetmuseet å Stockholms slott: den äldre från Kulturhistoriska museet i Lund genom intendenten Karlin; den yngre av greve Th. G. Bielke, Sturefors. Min tack till dem båda!

Godefroy de Bilion. Huvudfiguren har å tre sidor varit omgiven av numera delvis förstörda inskriftsband.

Jag nämnde bland ännu från 1500-talet kvarvarande tapeter ur serien sviten i Saint-Maixent. Denna, som utförligt beskrivits och dåligt avbildats av mgr X. Barbier de Montault,¹ omfattar sex st.

Fig. 1. Konung David. Vävd tapet. La Marche? Kulturhistoriska museet, Lund.

av de ursprungliga nio hjältarne, nämligen Josua, David, Hektor, Julius Cæsar, Artur och Gottfrid av Bouillon; därjämte ett par fragment av en Alexandertapet.

Kartongteknaren — antagligen densamme till alla tapeterna —

¹ Société archéologique et historique du Limousin, 1894. Tome XLI, La tapisserie des neuf preux à Saint-Maixent (Deux-Sèvres) s. 15.

har å var och en av dessa framställt den i rustning klädde hjälten å en rikt prydd häst, omgiven av tvenne stående, civilklädda, men väpnade män. Var och en av hjältarne bär sitt vapen å skölden eller å hästens, med pärlor och ädelstenar prydda schabrak, det se-

Fig. 2. Karl den store. Vävd tapet. La Marche? Kulturhistoriska museet, Lund.

nare liksom plymerna å hjälmarna och hästarnas vajande fjäderbuskar med riddarens färger, väl angivande, att kartongtecknaren velat framställa sina gode hjältar mer rustade för tornering än för verklig strid. Ett påfallande drag i avseende å teckningen är det

för alla utom en¹ gemensamma motivet av den till hugg lyftade, med ett vapen försedda armen.

Hjältarne äro framställda i landskap med relativt högt lagd horisont och här och där i fjärran synliga borgar och slott. Förgrunden utfylles av blommande plantor, löst placerade på ej modellerad terräng. Bården (c. 22 cm. bred), som å somliga av tapeterna delvis saknas, utgöres av en smal vågformigt förlöpande, med små blad i grönt och gult samt stjärnförmiga blommor besatt ranka å svart eller brun fond. Tapetens övre horisontalbård utfylles av ett språkband i ljus färg med en metrisk, å gammalfranska avfattad inskrift, i mörka (svarta?), gotiska minuskler med en och annan röd initial, angivande hjältens namn, förnämligaste gärningar, dödsår etc. Å en eller möjligen två av tapeterna² finnes hjältens namn angivet på en mot luften fritt placerad liten tavla med mörk botten. Färgen är enligt svitens franske biograf, som hänför tapeterna till Frans I:s tid (1525—1540), »terne, uniforme, sans éclat, ni gaité». Färgerna f. ö. blått i ett par toner, grönt, gult och brunt, de tre senare ungefär angivande tapeternas tonalitet. För de starkast belysta partien är enligt Montault's, troligen ej med verkligheten överensstämmande, mening använt vitt silke. (Jfr nedan sid. 108.)

Jag vänder mig nu till serien i Lunds Kulturhistoriska museum. Den omfattar av de tre hjältarne blott kung David, Karl den store och Gottfrid av Bouillon; fig. 1, 2, 3. Kompositionen är i alla tapeterna likartad. I ett landskap med högt liggande horisont, än ödsligt skogigt, än med här och där framskymtande borgar och slott, synes hjälten till häst, åtföljd av tvenne väpnade tjänare. I förgrunden höja sig blommande, delvis bestämbara växter. Marken är återgiven utan modellering. Som bård är å tre sidor använd en böjd, med små blad och blommor besatt ranka, så gott som identisk å David- och Gottfridtapeterna, något olika å Karltapeten. Övre horisontalbården bildas, utom å Daviddapeten, där denna anordning saknas, av en vit duk med upprullade eller inböjda flikar och en i gotiska minuskler återgiven metrisk inskription å gammalfranska,

¹ Artur.

² Alexanderfragmentet.

innehållande hjältens namn och förnämligaste gärningar (å en också dödsåret). Två av tapeterna hava dessutom under skriftbandet en mot luften placerad inskriftstavla, angivande den framställda hjältens namn.

Fig. 3. Gottfrid af Bouillon. Vävd tapet. La Marche? Kulturhistoriska museet, Lund.

Vävnaderna hava ett påfallande ålderdomligt tycke. Härtill bidraga sådana omständigheter som den relativt högt liggande horisontlinjen, frånvaron av all markmodellering eller, där den som å David- och Karl den store-tapeterna finnes, dess naiva form;¹ fåtalet

¹ Terrängen återgives med halvcirkelformiga, över varandra placerade, upptill mörkare, nedåt med hachurer försedda partier.

använda färger, de breda svarta konturerna, den med lodräta, blå hachurer återgivna luften; de som ur ett herbarium tagna blommorna i förgrunden, vilka, utan mark att växa i, utfylla ytan; och den smala bården i svartbrunt med sin enkla ranka. Historiskt taget kommer härtill också användningen av den vita, med blekt linne-garn (ej silke) utförda färgen, som effektfullt anbringats å vissa dräktdelar, ornamentala detaljer etc., och som man företrädesvis möter såväl i miniatyrer som i textila alster av äldre datum.¹

Tapeterna äro vävda av grovt ullgarn, brukat både till inslag och varp, av vilken finnas fyra varptrådar på kvadratcentimetern. Hachurer, de ofrånkomliga villkoren för en tapets textila hållning, äro överallt och med synbarligen traditionell skicklighet brukade. Endast ett fåtal färger är använt. I gulgrått med vitt och blått avteckna sig figurerna mot en upptill huvudsakligast grå, i tapetens nedre fjärdedel mörkblå fond, mot vilken höja sig plantor i svagt gröngult, en färganordning måhända framsprungen ur den omedvetna känslan av behovet att, trots frånvaron av terräng, genom den mörka färgen ge figurerna ett slags fast mark att stå på. Om färgerna i övrigt se bilagan sid. 138 f.

Vävarens konstfärdighet har ej sträckt sig till tapeternas alla delar. Under det att t. ex. hästar och förgrundsplantor äro återgivna med en viss teknisk färdighet, äro ansiktena med deras f. ö. rätt identiska detaljer såsom de alltför nära placerade ögonen, de långa näsorna, skägget etc. nästan groteskt vanställda. Å Gottfrid av Bouillon-tapeten har den vid hästens huvud stående väpnarens benställning för vävaren blivit ett olösligt problem o. s. v.

Man kan utan tvivel som slutomdöme över den tekniska sidan

¹ Jag påpekar i förra avseendet bland många andra t. ex. ett latinskt psalterium, tyskt arbete från mitten av 1200-talet, i vilket den vita färgen använts just å klädernas kanter, under det att ytterkonturerna äro svarta; ett latinskt evangeliarium från slutet av samma århundrade och ett latinskt benedictionale från samma tid. Fr. Wickhoff: Beschreibendes Verzeichnis der illum. Handschriften in Oesterreich, II, s. 13 etc., Leipzig 1905. Samma utan tvivel med miniatyrer sammanhängande användning av den vita färgen återfinner man även i samtida textila arbeten, så, för att blott nämna ett exempel, i den från 1100-talets slut härstammande, i Tyskland utförda Apostlatapeten i dómen i Halberstadt samt ett par århundraden senare särskilt i schweiziska speciellt från Basel härstammande vävnader från 1400-talets sista årtionden.

av tapeterna säga, att vävarens konst stått rätt långt under kartongtecknarens.

Redan en flyktig granskning av avbildningarna i Barbier de Montault's uppsats ger vid handen, att kompositionsschemat i den av honom beskrivna serien och i Lundasviten är fullständigt detsamma. Sålunda en ryttare omgiven av tvenne män till fots, stora figurer placerade å den med fristående plantor och utan all modellering återgivna förgrunden. Fonden med något mera utförda detaljer och jämförelsevis högt lagd horisontlinje samt här och där synliga borgar. Framställningen har som å den i Sverige varande sviten på tre sidor omgivits av en smal bård med en fortlöpande, av blommor och blad prydd, vågformigt böjd ranka¹ och å den fjärde sidan av ett brett band (duk) med en gammalfransk, metrisk inskrift.

En närmare granskning visar ännu mera påfallande överensstämmelser de båda sviterna emellan. (Jag kallar för korthetens skull Saint-Maixentsviten serie A, Lundasviten serie B.) Om vi börja med bakgrunden, återfinnes t. ex. både å Josuatapeten (serie A) och Gottfridtapeten av serie B en så karaktäristisk detalj som avslutningen av borgarnas hörntorn. Vända vi oss till ryttarne, möter man flerstädes i båda sviterna motivet med den utsträckta, till slag lyftade och ett vapen hållande armen. (Serie A: Josua, David (fig. 4), Hektor, Gottfrid; serie B: Alexander och Gottfrid.) Även en hel del detaljer i ryttarnes rustningar och dräkter överensstämma. Jag påpekar utom hjälmens form i de båda Davidtapeterna, t. ex. den alldeles överensstämmande formen å knä- och benskenan i David- och Karl den store-tapeten, fotbeklädningen och sporrarna samt det å båda dessa överensstämmande sättet för fotens placering i stigbygeln. Det fyrkantiga, över huvudet trädde, på sidorna öppna klädesplagg, som förekommer å den franska Gottfridtapeten, möter man också å Karl den store i Lundasviten, rocken med det veckade skörtet hos Gottfrid av Bouillon av vår serie har samma form å Josua-, Hektor-, Cæsar- och Artur-vävnaderna (fig. 5) i Saint-Maixent. De å Karl den stores kappa å bården i Lundasviten placerade prydnaderna av ädelstenar och pärlor (fig. 2) återfinnas

¹ Skadad eller borta å flera av Saint-Maixentsvitens tapeter.

å så gott som alla av den franska serien (Hektor, Cæsar, David, Josua, Artur).

Samma ornering möta vi också i båda sviterna å hästarnas schabrak.¹ Den om ett enhörningshorn erinrande piggen å »stjärnan»

Fig. 4. Konung David. Vävd tapet. La Marche? Saint-Maixent.

i hästens panna finns både å den franska Hektortapeten och å David i Kulturhistoriska museets svit.

Det är beträffande färgen givetvis svårare att utan autopsi göra sig någon exakt föreställning om förhållandet mellan de båda svi-

¹ Saint-Maixent: Hektor, Josua, David, Artur, Gottfrid; Lund: samtliga.

terna. Emellertid synas de av Barbier de Montault lämnade uppgifterna tala, även de, för en liknande överensstämmelse. Bårdens fond t. ex. är svart eller brun med bladverket i grönt och gult som å serie A. Andra för själva framställningen brukade färger mörkt

Fig. 5. Konung Artur. Vävd tapet. La Marche? Saint-Maixent.

och ljusst blått, grönt, gult och brunt överensstämma även de i de båda sviterna.

Det synes mig av det föregående att döma ganska sannolikt, att samme tecknare utfört kartongerna till båda serierna, eller åtminstone, att den ena sviten är utförd med bestämd anslutning till den andra.

Till samma grupp av framställningar hör otvivelaktigt också

det sid. 103 nämnda, av Guiffrey beskrivna fragmentet med Gottfrid av Bouillon, som rätt nära synes överensstämma med motsvarande tapet i Kulturhistoriska museets svit.

Var motivet till dessa kartonger är att söka, torde ej vara tvivelaktigt. Det är i någon träsnittsföljd från 1400-talets senare del, eller 1500-talets första årtionden, av den sid. 101 skisserade typen n:o 2. En lycklig reflex av träsnittets sakliga och återhållsamma karaktäriseringsmetod har lett kartongteknaren och under vävarens händer åt dessa vävnader givit deras ålderdomliga tycke.

Till samma grupp och måhända också till samma kartongteknare och ateljé torde kunna hänföras ännu en tapet. Det är ett hos Göbel¹ avbildat fragment från 1500-talets första tredjedel, framställande den kumanska och den samiska sibyllan, numera i en amerikansk samlares, mr F. A. van der Lipp's ägo, fig. 6. För detta antagande tala flera detaljlikheter. Så t. ex. den ålderdomliga, ej alldeles vanliga användningen av det vita materialet till ornament och konturer, som också återfinnes å de båda ovan nämnda hjältesviterna, vidare förgrundens med Saint-Maixent- och Lundasviterna likartade, flerstädes nästan identiska flora. Jämför t. ex. den till höger om sibylla Samia stående plantan med en dylik å Karl den store-tapeten; tulpanerna (om det nu är sådana) i förgrunden av sibylletapeten och motsvarande å kung David etc. Så ock återgivandet av marken och byggnaderna i fonderna. Utom de å tapeterna och fragmentet lika anordningarna av språkbanden med sina i gotiska minuskler å ljus botten vävda franska inskrifter förekomma också andra påfallande likheter. Så återfinnas exempelvis även de å de båda hjälteseriernas hästmunderingar synliga prydnaderna av ädelstenar och pärlor å den samiska sibyllans dräkt; vidare den med Lunda- och Saint-Maixentsviternas fullständigt identiska bårdbiten (synlig mellan språkbanden) och till sist, men ej minst det S-formiga tecken, som avslutar inskriften över sibylla Cumana, och som alldeles identiskt återkommer å Lundaseriens Gottfrid av Bouillon-tapet.

¹ Wandteppiche I, pl. 53. Jag har att tacka författarens älskvärda tillmötesgående för att detta fragment här kunnat reproduceras efter en mig tillställd fotografi.

Barbier de Montault har trott sig kunna söka tillverkningsorten för Saint-Maixentsviten i någon av verkstäderna i la Marche (Felletin eller Aubusson), en åsikt, som också delades av Jules Guiffrey. Müntz åter antog dessa vävnader vara flamska. Är något av dessa

Fig. 6. Den kumanska och den samiska sibyllan. Fragment av vävd tapet. La Marche?
F. A. van der Lipp, New York.

antaganden det riktiga, gäller det säkert också Lundasviten. Göbel har hänfört det ovan nämnda grupp säkerligen tillhörande sibyllefragmentet till någon flamländsk verkstad. Jag erkänner, att jag i detta hänseende ej vågar hava någon bestämd mening. Som vanligt

när det gäller äldre, osignerade alster av smärre verkstäder, är man hänvisad till förhoppningen att, som här — visserligen utan användning av sådana faktorer som material, räkning av varptrådarnas antal, vävsätt, färger etc. — skett, sammanförandet av likartade arbeten småningom skall bereda möjlighet till ett närmare bestämmande av härstammningsorten. Men tapetväveriets historia omsluter, trots allt arbete, som å densamma numera nedlagts, ännu en till stora vidder obruten mark, ej minst därför, att så många tapeter utfördes å landsbygden kring de större tillverkningsorterna. Måne ej förhållandet kan vara just detta med de vävnader vi här beskrivit? Teknikens art, såväl som dess relativa ringhet synes mig tala härför.

II.

Den yngre serien av de gode hjältarne omfattar Cæsar, Josua och Gottfrid av Bouillon. I den utländska konsthandeln hava förekommit ytterligare tvenne till denna serie hörande tapeter, framställande Karl den store och Alexander; båda säkerligen av samme kartongtecknare som den Bielkeska svitens, men en av dem (Karl den store) med olika bård och åtminstone en (Alexander) utförd i en annan Brüsselmästares ateljé.¹ Den vansklighet, som förefanns, när det gällde bestämmande av den i det föregående behandlade svitens tillverkningsort och -tid, möter oss icke i samma grad här. Tapeterna omtala nämligen själva genom sina ännu bevarade märken såväl den stad, i vilken de blivit utförda, som den verkstad, i vilken de blivit vävda. Vi veta sålunda av den å två av tapeterna befintliga signaturen, att de härstamma från Brüssel, och av det å alla tre förekommande vävarmärket, att de utfördes i någon av familjen Geubels' ateljéer, vilken må vi tills vidare lämna osagt. Jag påpekar blott, att denna familj, vars förste kände medlem, François, omtalas redan i förra hälften av 1500-talet, jämte

¹ Karl den store, avb. Göbel: Wandteppiche, I, pl. 82, har funnits hos A. S. Drey i München; Alexander hos J. Klausner & Sohn i Berlin.

vävarsläkterna van Elst och Pannemaker på sin tid tillhörde de mest ansedda i Brüssel.

Tapeterna äro typiska prov å den under denna period vanliga arbetsmetoden inom Brüssels och andra större ateljéer. Ett av de mest karaktäristiska dragen i detta hänseende är den andel i kompositionsprogrammet en litterärt kunnig person hade sig anförtrodd. Ursprungligen sammanhänger användningen av en dylik hjälpare med en egenskap hos den vävda tapeten, som för nutida åskådare är främmande — jag menar gamla dagars fordran på tapetens historiska trovärdighet. Denna fordran går långt tillbaka i tiden — egentligen så långt som ett mera konstnärligt tapetväveri idkats i vår världsdel — och har städse varit av stort inflytande på tapeternas kompositionsschema. Innan konstnären, som fått i uppdrag att utföra första skissen (»le petit patron») till den »patron», som kartongtecknaren sedermera för vävaren målade, kunde börja sitt arbete, anlitades sålunda en litterärt bildad man, i äldre tider naturligtvis särskilt en med bibel och helgonhistoria förtrogen kyrkans tjänare.

I den mån området för tapetframställningen utvidgades även till profanare nejder än ursprungligen varit fallet, intages klerkens plats mer och mer av den humanistiskt bildade litteratören, å vilken som kunskapskälla i avseende på detaljtrohet och detaljrikedom samma anspråk ställas som förut å kyrkans tjänare. Det litterära biträdet blir mer och mer outhärligt, ju yppigare den klassicistiska riktningen inom konsten frodas och utbreder sig. Spåren av en dylik, av tidens smakriktning fordrad litterär hjälp kan man oupphörligt iakttaga å tapeter med mytologiskt och historiskt innehåll från 15- och 1600-talen.¹

Även de vävnader, om vilka här närmast är fråga, bära många och tydliga spår av den litteräre rådgivarens arbete. Att sålunda av de nio hjältarne, oavsett tid och ort, blivit lika många, triumferande, efter tidens uppfattning av antiken klädda, romerska fältherrar (som vi längre fram skola se — kejsare), vilkas huvud kran-

¹ Göbel har i sitt monumentala, ofta nämnda arbete mer än någon före honom kunnat uppvisa de litterära källor, ur vilka det ofta svårbestämda stoffet till så många tapetframställningar hämtats. Jfr Wandteppiche, I, sid. 57 ff.

sas av en över dem svävande ryktesgudinna, faller så gott som av sig självt. Liksom sedermera under empiretiden, om ock kanske i mindre omfattning, hämtade man så mycket som möjligt ur den antika förrådskammaren. Men av litteratören fordrades ej blott intim bekantskap med den grekisk-romerska världen — Xenophon, Ovidius, Virgilius, Livius, Curtius etc. — han måste behärska även andra områden av tidens, för tapetframställning lämpliga vetande. Man kan iakttaga detta i ämnesvalet å en mängd tapeter och ej minst i fondframställningarna, vilka i roande mångordighet ofta förtälja en mängd till ämnets förhistoria hörande detaljer.

Låt oss se t. ex. på Josuatapeten, fig. 7. Vid foten av de skogklädda, med pittoreska borgar klädda höjder, nedanför vilka den judiske härföraren i romersk rustning rider sin ståtliga springare, synes t. h. i fonden en ur gamla testamentet hämtad scen, närmare bestämt ur X:de kapitlet, 16:e versen av Josuas, i 1500-talstapeter ofta använda bok. Den återger berättelsen om de fem av israeliterna överyunna amoreer-konungarne, som tagit sin tillflykt till en kula i Makeda, i vilken de sedermera upptäcktes, och från vilken de utfördes, trampades och hängdes i fem träd. Straffdomen är exekverad å två av delinkventerna, som iklädda sina kronor med hopbundna händer hänga i träden. Av de andra avbidar en i hålans öppning sitt öde; de övriga synas omgivna av vaktande krigare. Kartongtecknaren har ej som i en annan, samlingen i Wien tillhörande tapet¹, framställt det första, omänskliga, i bibeln omtalade straffmomentet — karakteriserat av Josuas ord till folket: »Kommer hijt och trädher thenna Konungarna på halsen medh fötterna»².

Bakgrunden å Cæsartapeten, fig. 8, lämnar ändå rikare prov å den litteräre rådgivarens bistånd. Naturligtvis har han i främsta rummet givit kartongtecknaren ett så känt motiv som Rubicon med den i floden stående personifikationen av Roma. Likaså de från olika stück hämtade, fritt behandlade detaljerna av romerska byggnader

¹ Se Ernst Ritter von Birks inventarium i Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, bd I—IV, Wien 1883—1886, pl. XIX.

² Jfr Gustav Adolfs bibel, 1618, Josuas bok, X, v. 24, och Valentin Staffansson Trautmans stück.

(Trajanikolonnen, koret av Santi Giovanni e Paulo (?) o. a., med naiv iver använda motiv i tidens tapetkartonger, avsedda att skänka åskådaren en bild av den eviga staden, sådan man vid den tiden föreställde sig henne.

Fig. 7. Josua. Vävd tapet efter Tempesta av Jacques Geubels (II), Brüssel. Sturefors.

Blomman av sitt vetande har han dock låtit slå ut i de små framställningarna i tapetens bakgrund, vilken så ofta spelar en gammal sagoförtäljares roll.

Vår avbildning återger kanske ej tillräckligt tydligt den situation, som är framställd utanför byggnaden längst upp i tapetens vänstra hörn. Jag vill därför beskriva den med ett par ord. Plu-

tarchus, som för 1600-talets tapetframställningar var en ofta anlitad källa, ger oss klaven. När Cæsar år 49 behövde penningar för kriget mot Pompeji anhängare i Spanien, och folktribunen Metellus, stödd på gällande förordningar, nekade att ur statskassan utbetala medel, lät Cæsar bryta upp låsen till aerariet, sägande: tiden för användning av vapen sammanfaller ej med tiden för tillämpningen av lagar.¹ Kartongtecknaren, som ej kunnat åskådligt framställa låsens uppdyrkning, har försett smederna med en grov stock, med hjälp av vilken de söka stöta in skattkammarens port.

Tyvärr kan jag ej säga, var förebilden till den scen, som framställes nedanför bilden av skattkammaren, är hämtad. Den dekorativt tacksamma, men föga textila framställningen av bolmande rökmassor synes hava varit ett omtyckt motiv i tidens Brüsselfabrikation. Jag påpekar, för att anföra ett exempel av de mest berömda, sviten med de sju dödssynderna, vävd av den ryktbare Wilhelm Pannemaker, antagligen efter kartonger av Pieter Coecke van Elst. Liksom å Cæsar-tapeten är å flera stycken av nämnda svit just det översta vänstra hörnet av vävnaden fyllt av rök och i densamma flygande smådjur och djävlar.² Att scenen å vår tapet avser att återgiva den teckentydande auguren, vars hemlighetsfulla kunskapsvärld Cæsar flitigt anlidade kring den ödesdigra Idus Martiæ anno 44, är givet. Det hela har emellertid — typiskt nog för resten — fått karaktären av ett häxkök med alla dess tillbehör, sådant man tänkte sig det i de ännu florerande häxprocessernas tid.

Nedanför skattkammaren sitter vid en stor kittel, ur vilken lågor och rök uppstiga, en kvinna med långt, nedhängande hår — det är häxan, »die Giftköchin», »die Unholdin». Hon är upptagen av att med en kvast röra om innehållet i ett stort träkar, ur vilket en orm söker slingra sig. Säkerligen hör hon till den klass av trollpackor, som omfattar »maleficæ et lædentes», ty hon är omgiven av en mängd i samband med hennes »incantatio malefica» stående föremål. Där är

¹ Plutarch: Les vies des hommes illustres, Grecs et Romains. Paris 1614—15, II, sid. 252.

² Valencia Don Juan: Tapices de la Corona de España. Madrid 1903, pl. 98 la lujuria; pl. 99 la ira; pl. 100 la gula.

Fig. 8. Julius Cæsar. Vävdt tapet efter Rubens och Tempesta av Jacques Guebels (II), Brüssel. Sturefors.

ödlan, som nedgrävd under husets tröskel, ofelbart hindrar såväl gårdens folk som dess kreatur att föda något levande. Där är den i Beelzebubs namn döpta paddan, vars ena fot plägade användas vid häxans upptagande i djävulsförsamlingen, och som, sedan den vigda hostian lagts i djurets mun och blodet (sic!) uttappats, brändes till pulver. Detta — askgrått, rött eller svart¹ — brukades jämte uppgrävda och kokade barnlik till den salva die Unholdin för sina olika besvärjelser, förvandlingar och trollfärder litet emellan behövde. Där finnes skelettet (av orm, katt eller hund), som, jämte av djävulen — »Der Tausend Künstler» — givna rötter, kunde brännas till ett pulver, som till människans ofärd användes att bestryka hennes kläder, läggas i hennes mat eller nedgrävas under tröskeln till hennes dörr; där står flaskan, ur vilken man med vissa trollformler och under inläggande av en bit guld eller silver, kunde få djävulen att svara på sina frågor — »mit einer kleiner, aber verständlichen Stimm», som det heter i den källa, som jag citerar. Där finnes också bilan, som slagen i en rund påle skall uppbära ett säll. Räknar du upp namnen på dem du misstänker för tjuvnad, darrar sållet, när den skyldiges nämnes. Där är framför allt katten, under vars skepnad den lede visar sig för häxorna; i vilken han själv kan förvandla sig, och på vilken die Unholdin liksom å bockar, kvastar etc. (på förmiddagen kl. $\frac{1}{2}$ 12, i skymningen eller allra helst i becksvarta natten) rider till häxsabbaten, vid vars festmål även katten som vämjeligt as serveras bland rätterna.²

Även å Gottfridtapeten, fig. 9, spåras den litteräre rådgivarens verksamhet. Att han känt någon av de kring 1580 utkomna upplagorna av Tassos Gerasusalemme liberata,³ torde vara säkert. Härom vittnar t. ex. det till höger i bakgrunden synliga tornet, som

¹ Det vita ansågs hälsobringande.

² Ovanstående notiser äro hämtade ur Bartholomæus Anhorn: *Magiologia*, tryckt i Basel 1674. Jag har använt denna något senare än tapeterna tillkomna bok, vars förf. emellertid oupphörligt refererar till ett trettiotal år tidigare fakta. Anhorn var »Pfarrer der Evangelischen Kirchen und Gemeind» i Bischofzell och ger »gleichsam mit halbem Mund und nicht ohne Schrecken und Zittern» sin »christliche Warnung für den Aberglauben und Zauberei» såsom undertiteln å den c. 135 ord omfattande titeln lyder.

³ Ofullständig upplaga utgiven 1580; en annan dito 1581, samma år som den första fullständiga under Tassos egen ledning utkom i Ferrara.

Fig. 9. Gottfrid av Bouillon. Vävadtapet av Jacques Geubels (II), Brüssel. Sturefors.

omtalas i poemets elfte sång (v. 46), och som sedermera vid den heliga stadens belägring spelade en så stor roll; därom kanske också framställningen till höger i fonden, som torde vara avsedd att illustrera sista sångens sista vers:

»Così vince Goffredo ed à lui tanto
 Avanza ancor della diurna luce,
 ch'alla città, già liberata, al santo
 Hostel di Cristo i vincitor conduce.
 Nè pur deposto il sanguinoso manto
 Viene al tempio con gli altri il sommo Duce
 Et qui l'arme sospende, e qui devoto
 Il gran sepolcro adora, e scioglie il voto.»

Åtföljd av sin här, men ännu iklädd sin blodiga mantel knäböjer Gottfrid framför den å templets trappa stående patriarken. Han är utan sköld och utan hjälm, vilka liksom hans springare hållas av hans följeslagare.

Jag vet ej, om jag misstager mig, men det förefaller mig åtminstone sannolikt, att den detaljrikedom, som tack vare litteratörens, väl mest encyklopediska vetande utmärker bakgrunden å så många Brüsselvävnader, i viss mån sammanhänger också med ett annat för denna tid karaktäristiskt drag — jag menar kravet på konsten såsom ett upplysande och roande element i det dagliga livets enahanda. Alla dessa småscener i fonden, — förtjusande landskap eller interiörer av en förtrollande intimitet — som under tapetväveriets gyllene tid i slutet av 1400-talet och början av följande sekel utfördes med samma omsorgsfulla kärlek, man vore frestad säga andakt, som själva huvudtemat, till vilket de utgöra en kommentar, och som, tack vare utförandets finhet, tyckas hava samma tillvarerätt som huvudtemat, synas under 1500-talets senare del och under 1600-talet med sina oftast av andra och enklare händer utförda småfigurer existera mindre för att komplettera berättelsen, än för att tillgodose tidens lust »zum speculieren». Gåtan spelade, som bekant, en framstående roll i tidens intellektuella sysselsättningar¹.

¹ Observera uttrycket: vad är på tapeten?

Omfånget av samarbetet mellan den mångkunnige litteratören, kartongtecknaren och den obildade hantverkaren är naturligtvis numera omöjligt att närmare bestämma. Men även blott som anat,

Fig. 10. Decius Mus stiger till häst och avskedar de båda liktorerna. Vävd tapet efter Rubens av Jaen Raes, Brüssel. Madrid.

lägger det ytterligare ett fängslande drag till de många andra, av vilka historien om de vävda tapeternas tillkomst överflödar.¹

Kartongtecknarens namn är såsom oftast obekant. Beträffande

¹ Att användningen av den litterära mellanhanden mer och mer kommer ur bruk, i samma mån som tapettillverkningen börjar den strid med andra stoffer, i vilken den så småningom a priori var dömd att duka under, är givet.

hans sätt att arbeta åter kunna vi på förhand antaga, att han använt den eklektiska metod, vilken ej var ovanlig inom tidens konsthantverk.

Jag ber för att belysa detta förhållande läsaren kasta en blick på den här lämnade bilden av en, enligt vad man antar, för familjen Pallavicini i Genua år 1618 efter Rubens' kartong utförd vävnad, fig. 10. Han framställer den romerske konsuln Decius Mus stigande till häst och avskedande sina liktorer.¹ En jämförelse med den tapet, som framställer Gottfrid av Bouillon, fig. 9, ger vid handen, att kartongteckaren med obetydliga ändringar använt den romerske konsulns figur till den bakom Gottfrid stående krigaren. Olikheten består, som synes, egentligen blott i den vänstra armens på grund av lansens ändrade ställning.

Å Cæsartapeten, fig. 8, igenkänner man från den Rubenska sviten, bakom den ridande hjälten, om ock med några smärre olikheter, de båda liktorerna, som Decius avfärdar till sin ämbetsbroder Titus Manlius för att meddela, att han invigt sig till döden för fosterlandet. Men ej nog härmed. Även andra för tidens kartongtecknares arbetssätt karaktäristiska drag kunna iakttagas. För att rätt bedöma förhållandet må man erinra sig, att kartongtecknaren i vanliga fall ej var skapande konstnär, utan mellanhanden mellan konstnären, där en sådan för den första skissen («le petit patron») användes, och vävaren. Hade man ej konstnärlig hjälp, torde förfaringssättet tydligen varit det här brukade, d. v. s. ett av inga skrupler angående konstnärlig äganderätt inskränkt lånesystem.

Antagligen har även läsaren liksom jag vid ett flyktigt betraktande av våra tre tapeter iakttagit den i förhållande till kompositionen i övrigt rätt främmande karaktär, som är utmärkande för de tre huvudfigurerna. Med kännedom om det inflytande italiensk renässanskonst allt efter Raphaels och Giulio Romano's i Brüsselateljéer utförda kartonger utövat också på det flamländska tapetväveriet, ligger det nära till hands att antaga, att man i dessa konstnärers hemland borde kunna söka förebilderna till våra tre hjältar. Som

¹ En tapet efter samma kartong, men utan de båda horisontalbårderna tillhör K. Husgerådskammaren. Inv. 1890 n:o 46.

läsaren strax skall se, visar sig också ett dylikt antagande vara det rätta.

Jag har i det föregående påpekat, vilken rikt givande källa för kartongtecknarne träsnitt och gravyrer i alla tider varit. Vår kartongtecknare har också begagnat sig av henne. Om man vill göra sig besvär att jämföra här avbildade gravyrer med bilderna av våra tapeter, skall man finna detta bekräftat. Kartongtecknaren har i sitt förråd synbarligen haft den bekanta, av Antonio Tempesta i slutet av 1500-talet stuckna serien framställande de 12 första romerska kejsarne till häst.¹ Det är för uppfattningen av hans sätt att arbeta lärorikt att iakttaga, hur han använt dessa sina förebilder.

Mest typisk är i detta hänseende bilden av Julius Cæsar, som hos Tempesta heter Domitianus, fig. 11. Må man först observera, att ryttarens och hästens åt vänster i stället för åt höger (som å gravyren är fallet) vända ställning sammanhänger med den omständigheten, att kartongen tecknats för utförande i basselisse, — den vid denna tid i Brüsselverkstäderna vanliga tekniken — sålunda omvänt. Överensstämmelsen blir, om man ser bladet från baksidan, ännu mer slående. Kartongtecknaren har vidare, då han tydligen varit mindre nöjd med figurens något slappa armställning, ändrat denna — onekligen till fördel för gestaltens åsyftade energiska hållning. Men i övrigt äro likheterna med det graverade originalet i de flesta fall fullständiga. Jag behöver knappt påpeka dem, då de utan vidare springa i ögonen. Några små detaljer må vara nog, exempelvis, utom ryttarens rustning och hästens hela mundering å hals och kropp, t. ex. de tre bland plymerna uppstående fjädrarna, hästörönens och ögonens ställning, den hopbundna svansens nedersta del o. s. v. Den å hästens bogstycke såväl som å den av en till höger stående krigare burna fanan förekommande solbilden, har av kartongtecknaren gjorts till Josuas vapen, syftande på hans ord: Sol statt stilla i Gibeon och Måne i Ajalons dal.² Kartongtecknarens arbetssätt återfinnes även, om också ej i samma utsträckning, i teck-

¹ Bartsch: vol. 17, sid. 146, nr 596—607. Dedikationen till Jacques Bosio bär årtalet 1596.

² Josuas bok, kap. X, v. 12.

Fig. 11. Kejsar Domitianus. Gravyr av Antonio Tempesta. Nationalmuseum, Stockholm.

ningen av de båda andra tapeternas huvudpersoner, också de komponerade efter Tempesta's kejsare. För Cæsarbildens har sålunda Nero (fig. 12) i en hop smådetaljer tjänat som modell. Man iakttaga t. ex. utom kappans drapering å bröstet, hästens ställning och öron, hela hästmunderingen med sina lika många och åt samma håll vän-

Fig. 12. Kejsar Nero. Gravyr av Antonio Tempesta. Nationalmuseum, Stockholm.

da tofsar. För Cæsars huvud med lagerkrans och fladdrande band, högra armens ställning och rustningens axelstycke har motsvarande Cæsarfigur i den italienske gravörens serie (fig. 13) varit förebilden. Den heliga gravens hjälte åter rider en ädel springare, vars svans, betsel och bogstykke med den snett nedfallande tofsen, sadeltäcke

Fig. 13. Julius Cæsar. Gravyr av Antonio Tempesta. Nationalmuseum, Stockholm.

etc. mer eller mindre troget hämtats från Tiberiusbladet hos Tempesta (fig. 14). Ryttarens högra arm med hans noggrant kopierade handställning etc. är tagen från samma håll.

Påfallande främmande, för att ej säga modernt porträttartat verkar, jämfört med de båda andras, Gottfrids av Bouillon ansikte. Funnes i bården ett vapen, som kunde giva oss ledning, skulle man kunna frestas att i detta anlete söka beställarens drag. Så är nu

Fig. 14. Kejsar Tiberius. Gravyr av Antonio Tempesta. Nationalmuseum, Stockholm.

säkerligen icke förhållandet. Snarare har då kartongtecknaren, såsom redan tidigare ofta skedde¹ utan tanke på porträttlikhet återgivit de allmänna dragen av någon ryktbar eller mäktig persons utseende, såvida han icke inskränkt sig till att teckna en inom hans samtid,

¹ Jfr Göbel: o. anf. arb., I, sid. 100 ff. samt Böttiger: Porträttframställning i tapisserie i Svenska slöjdföreningens tidskrift 1912.

9—240358. *Fataburen* 1924.

vanlig typ. Jag känner nogsamnt faran av dylika attributioner, och det är därför också jag utan alla anspråk på beviskraft till jämförelse med Gottfrids av Bouillon ansikte återger närstående, i tapisserie efter Mierevelt, väl i Brüssel utförda bild, fig. 15, av prins Fredrik Henrik av Oraniën, ståthållare i Nederländerna år 1584 och död år 1647.¹

De å Cæsar- och Gottfridtapeterna i högra hörnen synliga figurerna — som vi sett lånade från Rubens — motsvaras å Josuatapeten av en från ryggen sedd paradör med fana och sköld. Han återfinnes å samma plats och i liknande ställning, ehuru i olika dräkt, fig. 16, å en annan, från ungefär samma tid härstammande tapet. Denna tillhör en möjligen av samme kartongtecknare som hjältesviten utförd serie framställande scener ur Aurelianus' och Zenobias historia. Sviten, som bär den av ett H och ett M bildade signatur, som tillskrives någon av familjen Mattens båda medlemmar, Cornelius och Heinrich, torde vara utförd något tidigare än den Bielkeska². Även denna figur skulle kunna återföras till en förebild av Tempesta, som finnes i en, i Paris år 1644 tryckt upplaga av Tassos Gerusalemme liberata (fig. 17), men torde sannolikt återgå på ett äldre original, varom ansiktets drag synas mig ge en antydan.

Antagligen skulle man, om tillfälle funnes att genomgå ett större gravyrmaterial, också kunna påvisa förebilder till andra detaljer i dessa tapeter. I förbigående kan nämnas, att huvudfiguren å den till serien hörande, men ej i Sverige befintliga Alexander-tapeten är kopierad efter Tempestras Alexandersvit³. Den till vänster i förgrunden placerade gruppen, som enligt Göbel skall framställa historiens musa lyssnande till vad det befriade Jerusalem under gestalten av en kvinna förtäljer⁴, är ej ovanlig i liknande anordning å andra från samma period härstammande tapeter. Den tillhörde synbarligen, liksom den till höger i förgrunden stående figuren, det vanliga kompositionsschemat och torde ursprungligen sammanhängt med de sce-

¹ Tillhör Stureforssamlingen.

² Jfr Die Wiener Gobelins-Sammlung, Wien 1920. Tilläggsplansch 448.

³ Bartsch 547.

⁴ Göbel: o. anf. arb., I, sid. 114.

niska anordningar, som i mångt och mycket tjänat konstnärerna till förebilder. Faunen med krumhornet och rörflöjten bland vassen i den stillsamt flytande Rubicon är i ungefär samma ställning återgiven i en författaren tillhörig, praktfull, men hårt åtgången Brüsseltapet, även den framställande Cæsar i begrepp att övergå Rubicon och utförd under 1500-talets andra tredjedel.

Fig. 15. Fredrik Henrik av Oranien. Vävt porträtt efter Mierevelt, Brüssel. Sturefors.

Vad vi ovan anført om kartongteknarens arbetsmetod, som till arten återfinnes också å andra områden av tidens konsthantverk, belyses på ett betecknande sätt av Christoffer Jamnitzer å titelbladet till hans *New Grottesken Buch* av år 1610, där orden *nem jeder drauss was ihm gefelt* stå att läsa.

Det smakmod, om detta ord kan godtagas, för vilket det berättande elementet i tapetframställningar är ett uttryck, och vilket element i tidens ögon avsevärt ökade tapetens värde, kunde emellertid ej förkväva ett annat, för nutida åskådare mera tilltalande drag. Jag syftar på användningen av ur naturen hämtade detaljer. Här är det säkerligen ej den lärde litteratörens arbete man spårar. Det är en gammal, god verkstadstradition, som sammanhänger med ett nationellt lynnesdrag och med ett gängse, ur en rådande konstriktning uppkommet mod.

Fig. 16. Detalj ur en vävd tapet framställande Aurelianus och Zenobia. Mattens, Brüssel. Wien.

Den oförlikneliga samling tapeter spanska staten äger kan i detta hänseende uppvisa de kanske yppersta prov, som finnas. Sviterna med scener ur Marias historia, med David och Bathseba, med Johannes Döparen och serien *Moralidades* utmärkas av en i förgrunden utvecklad blomprakt, som inom tapetvärlden kanske är utan like i naturtrohet, skönhet och behag.

Yttringarna av det känsliga natursinne, som utmärkte den tid tapeterna tillhöra, träffas, som man vet, f. ö. även å andra områden än kartongteknarens. Så t. ex. i de nya upplagorna av äldre, visserligen mestadels ur folkmedicinsk synpunkt avfattade örtaböcker, som i början av 1600-talet sågo dagen¹; men, för att nämna blott ett par exempel, ändå mera typiskt i sådana, med bestämd avsikt att återge växtens skönhet gjorda arbeten som Hondius' efter Jacob Kempener utförda vaser med blommor (1611); Beslerus' *Hortus Eystettensis*

¹ T. ex. Camerarius' upplaga av Matthioli; *Tabernæmontanus'* av Bauhinus, 1611.

av år 1613; den åren 1614—1617 med illustrationer av Crispin de Passe d. y. utgivna Hortus floridus med sina förtjusande bilder av solros, svärdsliilja, tulpaner, nejlikor etc., som länge förgättna, nu åter tillhöra också våra älsklingsblommor; John Parkinsons Paradisus terrestris 1629 etc.

Det är denna smakriktning, till vilken kartongtecknarne anslutit sig, och med vilken ett av tapetväveriets älskvärdaste drag står i samband. I den lilla värld av blommor, som utbreder sig i tapeternas förgrunder, härska inga årstider och ingen rangskillnad — allt blommor på en gång, obekymrat om jordmån, tid och mark: den bladsköna, av alla blommor i konsten kanske tidigast iakttagna maskrosen invid tulpanen; Plantago invid svärdsliiljan, Typhas stränga kolvar, kungsljuset och ginsten, Mariaörten liljekonvalje och narcissen i systerlig förening med violen och tisteln. Liksom i Roger's v. d. Weyden och hans skolas tavlor fyller också tapetfloran förgrunden, till och med om denna utgöres av ett stenlagt golv. Jag påpekar i detta avseende hos våra vävnader t. ex. i förgrunden av Gottfridtapeten bland annat användningen av Taraxacum officinale (f. ö. en av tapetfloras populäraste växter), Anemone, Convallaria och Plantago; å Cæsartapeten: Iris och Typha och det avbrutna träd, vars krona hänger över Rubicons böljor; violen och tisteln vid hovarna av Josuas springare etc.

Tapeterna omgivas av en rätt egendomlig, om en snidad eller gjuten tavelram erinrande bård, som f. ö. förekommer också å den

Fig. 17. Stående krigare, detalj ur en gravyr av Antonio Tempesta i en illustrerad upplaga av Tassos Gerusalemme liberata. Paris 1644. K. biblioteket, Stockholm.

ovan nämnda, av Mattens vävda Aurelianussviten och å en annan, från samma verkstad härstammande serie ur romerska historien.¹ Bården prydes å mittpartiet av sådana s. k. Schnackenköpfe, som med förkärlek vid 1600-talets början utfördes t. ex. av Paul Flindt, Wendel Dietterlin d. y., Jacob v. d. Heyden o. a. — betecknande uttryck för barocktidens, mot det groteska riktade fantasi.

Vävaren tillhörde, som jag redan förut antytt, av signaturen att döma, den vid denna tid nära hundraåriga, ansedda slakten Geubels, av vilken tre manliga och en kvinnlig medlem äro bekanta. Den förste kände medlemmen av denna familj var Franz Geubels (arbetade 1540—1590), ur vars i skiftande former förekommande monogram ett F och ett G kan utläsas. Hans son eller åtminstone efterträdare i affären bar, liksom en senare, namnet Jacques. Det

monogram som denne brukade, och vilket hade detta utseende

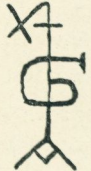

Fig. 18.

samt även torde varit det manufakturen som sådan sedermera använde, har Raphael Donnet med hjälp av skriftliga urkunder identifierat.² Exempel på arten av hans betydande produktion äro ej sällsynta.³ Även i den svenska statssamlingen ingår ett i hans

ateljé utfört och med signaturen

försett, gott arbete — en

Fig. 19.

¹ Antonius visar Cæsars mantel för folket och Octavianus, Antonius och Lepidus avsluta det andra triumviratet. Båda serierna i Wien. Av de ovan nämnda tapeterna finnas även i K. Husgerådskammarens samling två exemplar, vävda efter samma kartonger, men av annan (holländsk?) fabrik. Jfr Böttiger: Svenska statens samling av vävda tapeter, III, pl. XXVII.

² Documents pour servir à l'histoire des ateliers de tapisserie de Bruxelles, Aude-narde, Anvers etc. jusque à la fin du XVII:ème siècle (Annales de la Société d'archéologie de Bruxelles, t. XII: 2, 1898, s. 222).

³ Särskilt i Vatikanen och andra romerska samlingar.

Fig. 20. Alexander och Darinus' familj. Väv tapet. Jacques Geubels II, Brüssel.
Fru F. Unander-Scharin, Stockholm.

stridsscen, av den under 1500-talets senare hälft vanliga typen, med i förgrunden placerade stora krigare samt i fonden ett vimmel av små figurer.¹ Denne Jacques Geubels avled år 1605. Affären fortsattes med stor framgång av hans änka, den mycket dugande fru Katharina, född van Eynde, som var död år 1629.

Jag har ovan påpekat, hurusom kartongtecknaren till våra tre tapeter lånat ett par figurer ur den av Rubens år 1618 tecknade och enligt uppgift samma år vävda Deciussviten. Det torde därför kunna anses uteslutet, att den Bielkeska serien utförts av den 1605 avlidne medlemmen av familjen, ehuru det av honom brukade monogrammet med en obetydlig ändring förekommer å Gottfridtapeten, å vilken f. ö. just den av Rubens lånade Deciusfiguren finnes — ett förhållande, som ju också, inom parentes sagt, kan hänvisa på användningen av ett slags firmanamn. Återstår då, att som seriens tillverkare gissa å fru Katharina eller den yngre Jacques. Denne, som enligt Wauters² var ålderman åren 1626—1627, har utfört flera med hela hans namn³ och samma (firma-) beteckning som hans namne (fader?) signerade vävnader. Om dessa under stark Rubensk inflytelse och i en glänsande teknik utförda tapeter, å vilkas karaktär här reproducerade, i enskild ägo varande tapisserie, fig. 20, lämnar ett karaktäristiskt prov,⁴ få anses beteckna arten av fabriken konst-

¹ Avb. Böttiger: Sv. statens saml. av vävda tapeter, III, pl. II. Den rätt praktfulla bården är att observera.

² A. Wauters: Les tapisseries Bruxelloises, Bruxelles 1878, sid. 293.

³ Enligt Wauters blev bruket att med hela namnet signera tapeter vanligt under Alberts och Isabellas tid. Den förre var ståthållare över spanska Nederländerna år 1596 och dog 1621.

⁴ Tillhör fru Fanny Unander-Scharin, Stockholm. Med ovannämnda tapet är att jämföra ett par av d'Astier i hans arbete la belle Tapisserye du Roy (Paris 1907) sid. 138 återgivna tapeter. Den ena, ett praktstycke ur en Scipio-svit efter Giulio Romano (tillhör en mr Guggenheim i Newyork) bär utom Brüsselmärket namnet JAC. GEUBELS och det hans moder, obekant varför, tillskrivna monogrammet, fig. 21, men som, om det också av henne användes, tydligtvis också brukades av den yngre Jacques. Den andra tapeten (ägd av en M. Zerega di Serafo, i Genua) har fullständigt samma bård som den nyssnämnda, Brüsselmärket och därjämte monogrammet, fig. 22, vilket just är det som, jämte Jacques Geubels utskrivna namn förekommer å den Unander-Scharinska tapeten. Den yngre Jacques Geubels har sålunda å av honom utförda arbeten jämte namnet använt *tvenne olika monogram*. Å båda de ovannämnda tapeterna,

Fig. 21. Fig. 22. som sålunda obetingat lära kunna tillskrivas Jacques Geubels (II), före-

närliga förmåga under den yngre Jacques Geubels' ledning, synes det antagligast, att de Bielkeska tapeterna tillkommit i det av Katharina van Eynde efter mannens död drivna väveriet, vid vilket f. ö. den yngre Jacques också arbetat.

En jämförelse mellan de båda till ämnets art lika, men i övrigt så skilda tapetsviter, som här sysselsatt oss, saknar icke sitt intresse. Avståndet dem emellan i avseende på tiden för deras utförande torde knappt uppgå till ett hundratal år; avståndet i uppfattningen synes ännu större. Detta beror ej blott på olikheter i tekniskt hänseende: den enas omedvetna, men starka fasthållande vid materialets krav. relativt underlägsna teknik och blygsamt sparsamma färganvändning; den andras redan i utveckling stadda tavelstil, fullständigare tillverkningskonst och rikare färgskala. Den djupaste skillnaden ligger nog i kartongteknarnes olika grepp på ämnet. För den ene, ännu naiv, ha de gestalter han tecknat, på förhand haft, om också blott hörsägens, verklighet, och den charme, de äga, är omedelbarhetens — sagans; ur den andres observerande och kombinerande sinne hava de framgått som resultat av en målmedvetet arbetande reflexion. Därför verka de ena i all sin otymplighet som ett slags porträtt ad vivum, de andra teater.

*

*

*

Mer än andra grenar av konsthantverk fordra tapetväveriets alster kännedom om den kulturomgivning, inom vilken de kommit till. Visserligen ej för att njutas som konstverk, men för att kunna säga oss, vad de voro avsedda att säga och väl ofta också sade sin samtid.

kommer i nedre horisontalbårdens mittkartusch inskriften: DIVINA PALLADIS ARTE PICTURAM SUPERAVIT ACUS, liksom CUM BYSSUM PINGO NON ITA UT PICTOR PINGO å den Scharinska tapeten, vilket väl antyder, att de alla tre äro att hänföra till samma litteräre rådgivare. De två förstnämnda synas också utgått från samme kartongtecknarens hand, såsom en jämförelse, särskilt av det å båda förekommande gubbhuvudet, tyckes utvisa.

Bilaga.

A. TRE TAPETER UR SERIEN DE NIO HJÄLTARNE.

Sviten är vävd ungefär under 1500-talets första tredjedel, antagligen i någon fabrik i la Marche (Aubusson? Felletin?). Den är utförd av grovt ullgarn och blekt linnegarn, det förra även använt till varp, av vilken 4 varptrådar å kvem.

De färger, som bestämma det förhärskande färgintrycket (= tonaliteten) äro smutsgult, djupblått och vitt. Å alla tapeterna äro använda mer eller mindre starka, mörka konturlinjer, kraftigast å Karl den store-tapeten. Himlen i fonden, som har högt lagd horisont, är återgiven med från ett (mörkare eller ljusare) färgfält i blått rakt nedåt gående hachurer; samma förfarings-sätt är använt å den, ej perspektiviskt tecknade markens olika högt liggande partier. Smärre kullar såsom å David- och Karl den store-tapeterna åter-givas med av tjocka konturer begränsade tungformiga fält, modellerade med hachurer i en ljusare ton av samma färg som fältet. De högsta dagrarna å skogspartien i fonden har man sökt återge med små, med spetsen åt samma håll vända ljusare trianglar — ett för bestämningen av verkstaden betydelsefullt moment. I förgrunden äro plantor och gräs (gräset återgivet med smala bladlika strån) löst placerade mot den ej modellerade marken.

I bården är att observera den för äldre franska och flamska manufaktur karaktäristiska, metkroksliknande avslutningen av rankan och det naturalistiska återgivandet av den avskurna grenen med snittytan gråvit kring svart innerparti och å hela rankan markeringen av de avskurna kvistarna.

Själva fältet omgives av ett 5 å 6 cm. brett, slätt, gult (två toner) band, som upprepas å tapetens vertikala sidor, men numera saknas å de horisontala. Lisièren har, där den finnes kvar, samma färg som bårdens botten. Lagningar särskilt å den nedre horisontalbårdens nederdel; lappar flerstädes å tapeternas undersidor.

Tapeterna böra om möjligt kunna ses även från baksidan, som i sällsyntaste grad behållit den ursprungliga färgstämningen.

Sviten är år 1918 inköpt av intendenten G. F. J. Karlin för Kulturhistoriska museet i Lund hos J. Klausner & Sohn, Berlin. Utställt i tapetmuseet å Stockholms slott 1923—24. Litteratur: John Böttiger. *Fataburen* 1924, s. 97 ff.

I. Kung David.

H. 2 m. 18 cm. Br. 3 m. 6 cm. Bården 37 cm. br. Ylle och linne; 4 varptrådar å kvem. Fransk fabrik(?) omkring 1500-talets första tredjedel. Ej sign. Fig. 1.

Å en mot luften fästad tavla i gotiska minuskler i blekgult mot svart fond: le roy dauid.

Färger: hästen ljusgrå, schabraket blått (i ett par toner) och svart med gul bård samt blå och vita smycken. Kappan smutsgul, grått pälsbräm och

foder, rustningen blåvit. Hjälmen blå och gul, lansen svart. Harpan gul. De civila dräkterna i brunt och blått, gult, grönt och vitt. Fotbeklädningen grå. Luften upptill med blåa hachurer, därunder marken blågrön med plantor i ljusgrönt-gult, blommor i blåvitt och ljusbrunt (urspr. skärt?). Kullarna i bakgrunden med bruna konturer blågröna. Skogen i grönt (2 toner) med gula trianglar, avsedda att ge de högsta dagarna. Karnationen i grått och skärt.

Bårdens rankor i brunt och grönt, bladen gröna i 2 toner med gult, blommor i ljusbrunt (skärt?).

Tillstånd: några smärre lappar å baksidan, det vita lingarnet flerstädes ersatt med vitt bomullsgarn. Övre horisontalbården, vilken, som fallet är å de båda andra till serien hörande tapeterna, torde bildats av ett språkband, är avskuren.

II. Karl den store.

H. 3 m. 16 cm. Br. 3 m. 18 cm. Bården 38 cm. br. Ylle och linne; 4 varptrådar å kvcm. Fransk fabrik(?) omkring 1500-talets första tredjedel. Ej sign. Fig. 2.

Å ett språkband och å tre rader i gotiska minuskler i brunsvart eller ljusbrunt (urspr. smutsgult):

Charles le grand suis par ma vaillance(,) empereur et
tres crestien roy de france(,) assaults(,) guerres et occisions
mortelles feis sur payens(,) par tout en sont nouvelles.

Ovanstående bildar en quatrain av följande utseende:

Charles le grand suis, par ma vaillance
Empereur tres crestien de France.
Assaults, guerres et occisions mortelles
Feis sur payens; partout en sont nouvelles.

Färger: karnationen med gulgrått. Hästen brungul, rustningens stål återgivet som å Davidthapeten, pälsfodret grått. De civila dräkterna i smutsgult och brunt med uppsplitsningar i blått, grönt och vitt. Marken blåsvart, plantorna i grönt och gult med blommor i brunt (urspr. skärt?), grått och vitt.

Bårdens fond brunsvart med rankor i grågult, blad och blommor i blågrönt (2 toner) och gult. Lisièren samma färg som bårdens botten.

Tillstånd: flera mindre lappar fastsydda på baksidan; många moderna lagningar, särskilt å de svarta partien. Som av baksidan synes, har tapeten ursprungligen haft en långt mera gul tonalitet än nu är fallet.

III. Gottfrid av Bouillon.

H. 3 m. 49 cm. Br. 5 m. 18 cm. Bården 30 cm. 5 mm. Ylle och linne; 4 varptrådar å kvcm. Fransk fabrik(?) omkring 1500-talets första tredjedel. Ej sign. Fig. 3.

Å en mot luften fästad tavla i gotiska minuskler i gult mot brunsvart fond: Godefroy de billion.

Å ett språkband och å tre rader i gotiska minuskler i brunsvart mot smutsgul fond:

ie accrois(?) mon bien et ma terre pour mener — — —¹ la guerre(.)
ierusalem ie conquestay(.) mainte rellicque en apourtay(.)

ie occis cens mylle mecsrans²(.) apres dieu mourus V^cans(—)
bildande en sixain av följande utseende:

ie accrois mon bien et ma terre
pour mener — — — la guerre.
ierusalem ie conquestay,
mainte rellicque en apourtay,
ie occis cent mylle mecsrans,
apres dieu mourus V^cans.

Färger: karnation i grått-skärt. Hästen grå med schabraket i smutsgult och vapnet i grått mot svartbrun fond, prydnaderna i blått och vitt. Rustningens metall i blått med detaljer i gult och vitt. Skodonen grå eller bruna. Marken mörkblå, plantorna i grönt och gult. Blommorna i brunt (skärt?) och något vitt, gräset bildat av raka, bladlika strån.

Bårdens fond svartbrun med grenar i brunt, grönt och grått med gröna och gula blad.

Tillstånd: å baksidan äro för lagning fästade flera större och mindre lappar av en annan, ungefär lika grov vävnad (4 varptrådar på kvem.).

B. TRE TAPETER UR SERIEN DE NIO HJÄLTARNE, VÄVDA AV JACQUES GEUBELS II I BRÜSSEL. 1600-TALETS MITT.

Kartongerna delvis efter Rubens och Antonio Tempesta.

Färger: till alla tre tapeterna äro använda samma blåa, djupröda och starkt ljusgula färger (marken!) och ett mot skärt gående brunt; de tre förstnämnda dominerande.³

Inköpta i Stockholm av greve Thure Gabriel Bielke 1917. Utställda i tapetmuseet på Stockholms slott 1923—1924. Litteratur: Göbel, o. a. a., s. 113. J. Böttiger, Fataburen 1924, s. 97 ff.

I. Josua.

H. 3 m. 50 cm. Br. 3 m. 90 cm. Bårdens bredd till lisièren 31 cm. Ylle och silke. 7 varptrådar å kvem. Brüssel. Jacques Geubels II. Efter Antonio Tempesta. 1600-talets mitt. Fig. 7.

¹ oläsligt, genom lagning vanställt ord. — ² felvävt för mescrans.

³ Till samma svit hör ännu en tapet framställande Alexander den store, även den med huvudfiguren efter Tempesta (har tidigare liksom de tre ovannämnda funnits hos J. Klausner & Sohn, Berlin) samt efter samme kartongtecknare, men med olika bård Kejsar Karl den store (hos A. S. Drey, München), avbildad Göbel o. a. a. pl. 82.

Sign. å nedre horisontalbården t. v. **BOB** samt å h. vertikal-

lisièren Tillstånd: Här och där stycken isatta, varpen bar och brister i vävnaden, särskilt å det gråa och bruna garnet; grova lagningar.

II. Julius Cæsar.

H. 3 m. 53 cm. Br. 4 m. 31 cm. Bårdens bredd till lisièren 31 cm. Ylle och silke. 7 varptrådar å kvem. Brüssel. Jacques Geubels II. Efter Rubens och Tempesta. 1600-talets mitt. Fig. 8.

Sign. å nedre horisontalbården t. v. **BAV** samt å h. vertikal-

lisièren Tillstånd: varpen här och där bar; stycken isatta; färgad (blått, gult).

III. Gottfrid av Bouillon.

H. 3 m. 28 cm. Br. 3 m. 2 cm. Bårdens bredd till lisièren 31 cm. Ylle och silke. 7 varptrådar å kvem. Brüssel. Jacques Geubels II. Efter Rubens och Antonio Tempesta. 1600-talets mitt. Fig. 9. Sign. å h.

vertikal-
lisièren Lagad.

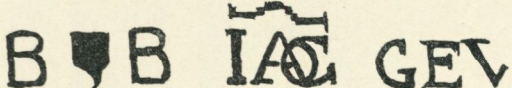
FREDRIK HENRIK AV ORANIEN.

Ståthållare i Nederländerna 1584; död 1647. Porträtt i tapisserie efter Mierevelt. H. 73 cm. 5 mm. med lisière; br. d:o 66 cm. 22 mm. Ylle

och silke; 9 varptrådar å kvem. Brüssel. 1600-talets mitt. Tillhör greve Th. G. Bielke, Sturefors. Fig. 15.

ALEXANDER OCH DARIUS' FAMILJ.

H. 4 m. 9 cm. Br. 4 m. 84 cm. Ylle och silke. 7 varptrådar å kvem. Brüssel omkr. 1600-talets mitt. Under inflytelse av den Rubens-Jordaenska stilriktningen vävd av Jacques Geubels II. Fig. 20. Sign. å nedre hori-

sontallisiären samt å h. verti-

kallisiären I nedre horisontalbårdens kartusch med gula bokstäver

mot blå fond:

CVM BYSSVM
PINGO
NON ITA VTPICTOR
FINGO

Färger: den bekransade mannens (Alexanders följeslagare vid besöket, Hefästion, eller snarare genom en licentia poetica Aristoteles) med smutsgul mantel. Alexander själv med krona och blå mantel med vitt. I gruppen t. h. Darii gemål, Statira, hans lille son, döttrar och moder. Den knäböjande drottningen med krona och ljusbrun mantel med blekgult och ett praktfullt mönster i blått, vitt etc. Hennes och den bakom knäböjande modrens slöjor grå. Av de tre damerna i bakgrunden bär den längst t. v. (från åskådaren) en grön, den längst t. h. en ljusblå-vit dräkt. Hästen (Bucephalus) brunrå. Det stora draperiet i fonden, som måhända genom sin föga textila hållning hänvisar på en oljemålning som förebild, är blått med mönster i gult. I den delvis med fältet sammankomponerade bården intages övre horisontalpartiet av ett par mot en kvinnobyst stående stora fåglar samt två å olika håll vända putti, figurerna i grått, djuren liksom de å ömse sidor om barnen placerade, yppiga grupperna av frukter (granat-äpple, melon, druvor, kronärtskockor etc.) i naturliga färger. I övre hörnen av vertikalbårderna två faungestalter i grått med fruktgrupper i naturliga färger. De två sirenerna i tapetens nedre hörn i grått.

Tillstånd: det svarta och särskilt det gråa inslaget så gott som undantagslöst borta eller svårt skadat; varpen på stora ytor bar.

Tapeten är inköpt i Madrid i början av innevarande århundrande av framlidne bankdirektör E. Unander-Scharin, Umeå. Tillhör fru F. Unander-Scharin, Stockholm.

OM LINBEREDNING OCH LINSPINNING HOS SVENSK ALLMOGE.

En översikt till ledning för folklivs- och landsmålsundersökare¹

Av

RAGNAR JIRLOW.

Beredning och spinning av lin har av gammalt förefunnits i svenska bygder men är numera statt i starkt försvinnande. Det är därför önskvärt, att dessa inom allmogelivet så betydelsefulla sysslor noggrant beaktas, detta så mycket mer som vi här ha framför oss hantverk med utomordentligt åldriga anor hos våra förfäder. Det följande gör icke anspråk på att uttömma det synnerligen rika ämnet utan vill endast ge den oundgängligaste kunskapen om redskap o. dyl. åt dem, som önska intränga i ämnet.

Linets beredning.

Linet *uppryckes* [1]² vid skörden med händerna ur jorden, sammanföres i *nävtag* (= så mycket som kan omfattas med handen; nävtag Djura sn, Dalarna; näve Hållnäs sn, Uppland etc.) och därpå i *kärvar* (tissa Djura sn, Dalarna; kränka Uppland), varefter flera kärvar uppställas i *rader* (linskyl Uppland) på åkern eller uppsätts på hässjor, gärdesgårdar eller annat.

¹ Under en av docent H. Geijer ledd kurs för folkmålsupptecknare i Uppsala i maj detta år anmodades jag utarbета ovanstående, vars publicerande möjliggjorts genom tillmötesgående från Nordiska Museets sida. Då jag har en avhandling över germansk linberednings- och linspinningsterminologi under arbete, äro alla uppgifter på området välkomna (adress Nordiska Museet, Stockholm 14). De stora siffrorna och bokstäverna inom klammer avse de termer, som för mitt arbete särskilt äro behöfliga.

² rösta Västergötland, Småland; må Uppland; rysta, röska Skåne; riva Envikens sn, Dalarna, Västerbotten; ta upp Dalarna, Gotland; rycka upp Värmland, Västergötland; nappa Västerbotten etc.

Därefter avlägsnas *fröhusen* [2] (kneppel Västergötland; knivel Skåne; knopp) medelst *linrepan* [3] (repa; kam; strock Ångermanland), vars tinnar på äldre exemplar äro av trä men numera äro av järn (fig. 1). Under arbetet är repan fastsatt i en bänk (fig. 2) eller dylikt. Genom repkammen dragas linstänglarna, varvid fröhusen fastna i kammen och falla till marken. Undantagsvis *tröskas* fröna bort med slaga eller *kavlas* bort med en kavle eller *klappas* bort med klappträ.

Sedan vidtager *rötningen* (*röta* [4] *linet*), en förruttnelseprocess, som avser dels att upplösa det limämne, som sammanhåller fibrerna i stänglarna, dels att uppmjuka de träaktiga och värdelösa beståndsdelarna i stänglarna. Rötningen sker antingen genom att linet helt *nedänkes* [5] *i vatten* (»vattnas», »sänkes» etc.) eller *utbredes* [6] *på gräsmatta* (»bredes» etc.) för att där utsättas för påverkan av dagg och regn. Norrland är hos oss av gammalt vattenrötningens så att säga klassiska område och denna metod är där rikt utbildad.¹ Även träffa vi den på Gotland. Detta tillvägagångssätt är det från officiellt håll gynnade sedan lång tid tillbaka. Trots att fackmännen förordade vattenrötningen som både snabbare och resultatrikare² och trots att hushållningssällskapen lockade med premier till »vattenrötare», har denna metod vunnit föga terräng, emedan allmogen konservativt fasthållit vid ängsrötningen. Enligt P. Schisslers Hälsinga Hushåldning av år 1749 hade Gästrikland, Uppland och Dalarna av ålder »rötat på marken», medan Nordsverige tillämpade vattenrötningen. Som resultat av den sedan två århundraden pågående agitationen för denna metod få vi väl fatta det förhållandet, att vi nu undantagsvis finna vattenrötning även sydligare t. ex. i Dalarna och Värmland.

Härefter följer en stark torkning av linet, varigenom det följande bråkningsarbetet avsevärt underlättas. Facklitteraturen på området tillråder dock den största försiktighet, emedan den konstlade tork-

¹ Finnas på trakten sjöar använda för »sänkning» av lin eller hampa och som därav fått sitt namn (»Linsjön», »Hauptjärn» etc.)? Skildra i detalj vattenrötningens förlopp!

² Se t. ex. E. O. Arenander: *Linodlingsboken*, 2 uppl. s. 31 och samme förf.: *Om linodlingen i Uppland* s. 80 o. f. (i »Allmoge och Hemslojd», Uppsala).

ningen gärna försämrar linet (Arenander: Linodlingsboken s. 40). Torkningen (»*torka* [7] linet») skedde i Sverige mestadels i särskilda *torkhus* [8]. »Bastu» är den allmänt svenska benämningen därpå, »*torkstuga*» förekommer i Dalarna, »*brydestue*» i Skåne, »*pörte*» i Södermanland, Närke och Västmanland och »*kölna*» (som folklig benämning) i Västergötland, Boshuslän och Dalsland. Här må tilläggas, dels att med »*kölna*» framför allt menas en specialtyp av den vanliga

Fig. 1.

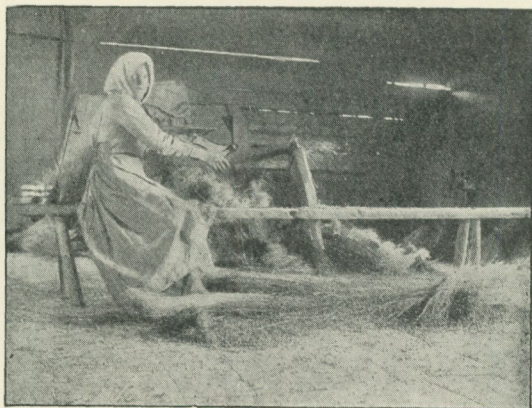

Fig. 2.

Fig. 1. Linrepa, »repkam», med årtalet 1695. Från Grangärde sn, Dalarna. Nord. M. 97,152.

Fig. 2. Repning av lin på repbänk. Ångermanland. Kliché prof. E. O. Arenander, Ultuna.

badstugan, avsedd för mältning av säd men dock även använd vid lintorkning, dels att den skånska »*brydestuen*» något avviker från den i Sverige vanligaste formen av bastu.

Den primitiva formen av bastun, som ännu anträffas i många svenska bygder, är ett enrummigt knuttimrat hus med öppen svale framför den på gaveln befintliga ingången (se fig. 3). Huset saknar fönster och rökledare men är försett med draggluggar. Mitt på golvet — stundom i ett hörn — ligger den av kullerstenar täckta

ugnen [9] (»ungen», »ommen» etc. Se fig. 4.) och runt väggarna löpa meterbredda *hyllor* [10], vanligen kallade »lavar», mera sällan (Dalsland etc.) »pallar». (Se fig. 5.) Nedanför laven löper ofta en stigstock (»spåret», delar av Norrland). På lavarna uppsättes linet till torkning. I södra och sydvästra Sverige har man linet stundom liggande på en *ställning* [11] över ugnen¹, vilken dock oftare användes för malttorkning.

Fig. 3. Bastu, märkt 1778, från Älvros by, Härjedalen. Numera på Skansen.

Vid sidan av bastutorkningen förekommer *groptorkning* här och där (Västergötland, Östergötland, Dalsland, Bohuslän, södra Värmland, södra Dalarna). Fig. 6 visar en lingrop från Naverstad sn, Bohuslän. Över störrarna lägges linet. I botten av gropen göres eld. Elden tändes i detta fall från sidan, men ofta är detta ej fallet, utan gropen är grävd å plan mark. (Foto och meddelande, Nord. M:s arkiv av E. Hammarstedt 1903.)

När linet är torrt, uttages det för att undergå vidare behand-

¹ Är ordet »tarre» känt som benämning på denna anordning?

ling. Ännu förekommer på många håll att stänglarna bearbetas med en primitiv klubba (norra Halland, Dalarna, Norrland). *Klubban* [12] ser antingen ut som synes av fig. 7 eller är skaftad. Ibland sker bultandet på en särskild stubbe eller sten. Klubban eller stubben kan vara fårad för att uppnå större verkan vid arbetet.

I regel har dock *bråkan* [13] (även »bråta», »bröta», »bruttu» etc.) övertagit klubbans uppgift att knäcka de vedartade, hårda delarna

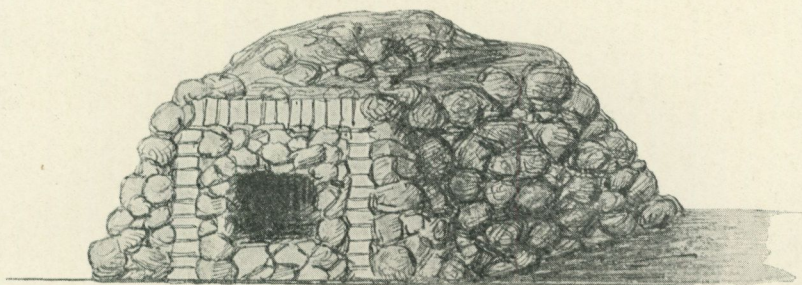

Fig. 4.

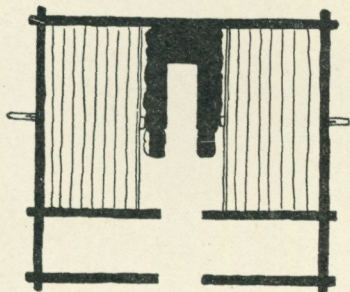

Fig. 5.

Fig. 4. Ugn i bastu, Uppland. Kliché prof. E. O. Arenander, Ultuna.

Fig. 5. Plan av bastu; Väddö, Uppland.

av stänglarna. *Bråkan* (se fig. 8) är en träställning med *träklunga* [14] (»tjäfft» etc.), som i ena änden är ledad, i den andra försedd med ett handtag. Genom att vid handtaget föra klingan upp och ned bräckas de mellanlagda stänglarna. Även förekomma bråkor med två, mera sällan tre klingor. Av vikt är att iakttaga, huruvida *enbråks- eller tvåbråkssystem* förekommer. Då två bråkor användas (Norrland), är i regel den först nyttjade (»grovbråka» etc.)

större och grövre byggd, medan den andra (»finbråka», »klyfta», »draga», »drög» etc.) är finare och skodd med järn. På sina håll (Dalsland, Västergötland) synes *dubbelbråkning* förekomma, d. v. s. samma bråka användes vid två olika tillfällen. Med den vid tvåbråkssystem begagnade finbråkan avlägsnas även de träaktiga beståndsdelarna, vilket också kan ske genom det sällsynta och in-

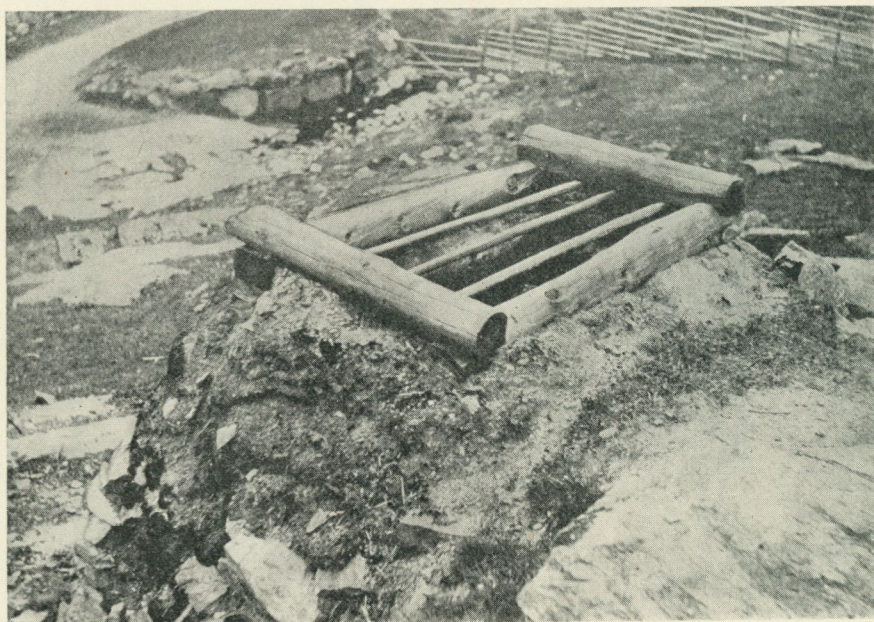

Fig. 6. Grop för torkning av lin. Naverstads sn, Bohuslän.
Foto N. E. Hammarstedt i Nord. M

tressanta redskap, som jag för att skilja det från övriga redskapsformer vill benämna *stångklyftan* [15], men som vanligen heter »klyfta», »germa», »ratu» etc. Det är en c:a 1,20 m. lång stång (se fig. 9), i vars ena ände en med järn skodd trätunga finnes. Vid arbetet inlägges linet i tungans gap, som nedpressas, varefter de träaktiga beståndsdelarna i linet, skävorna, avlägsnas. Redskapet, vars utbredningsområde och namn äro alltför litet kända, är mig bekant från Jämtland, Ångermanland, Medelpad, Hälsingland, Härjedalen, Dalarna och — möjligen — Gotlands Fårö.

Det vanligaste sättet att avlägsna skävorna är dock medelst skäktningen. Man svänger därvid med ena handen *skäktniven* [16] («skäktsvärd» etc.; se fig. 10) och bearbetar därmed linet, som hålles med den andra handen och vilar över *skäktstolen* [17] («skackustol» etc.). Denna skäktstol företer i sin utbildade form huvudsakligen två typer, dels en med kontinenten (Tyskland) sammanhörande och där-

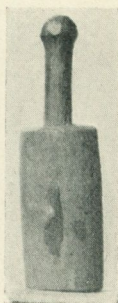

Fig. 7.

Fig. 7. Linklubba. Från Gagnefs sn, Dalarna. Nord. M. 14,684.

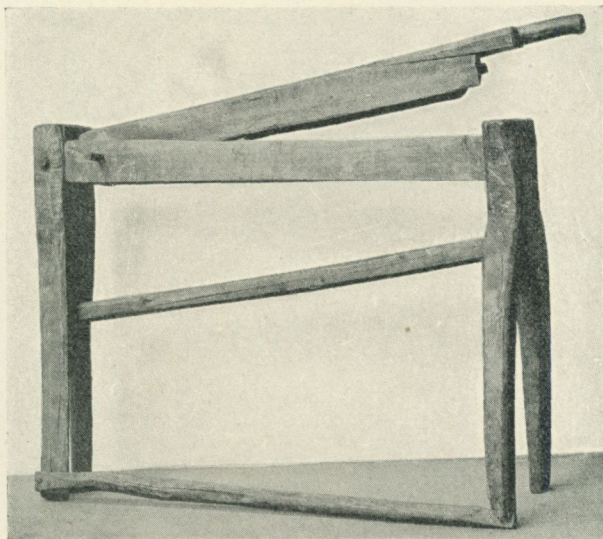

Fig. 8.

Fig. 8. Linbråka. Från Tuna sn, Uppland. Nord. M. 95,765.

ifrån kommande typ med sidstöd (se fig. 11), företrädd i Sydsverige, dels en annan företrädesvis i det övriga Sverige spridd typ med tvärfot (se fig. 12). Stundom saknas emellertid en särskild skäktfot och arbetaren håller linbunten över en stolskarm e. dyl. under skäktningen, ja ibland nöjer sig linberedaren med att blott hålla linbunten mot sitt knä under arbetet. Norr om Ångermanland synes — så vitt mig är bekant — skäktning alldeles saknas.

Över hela Sverige är *häcklan* [18] i bruk (se fig. 13). Den består av ett bräde, på mitten försett med en upphöjning, besatt med järntaggar. Stundom förekomma två (i sällsynta fall tre) dylika

förhöjningar, varvid den med taggar glesare besatta delen användes före den tätare. Olika beteckningar förekomma för det lin, som vid dragningen genom häcklan avskiljes. I Djura sn, Dalarna, heta

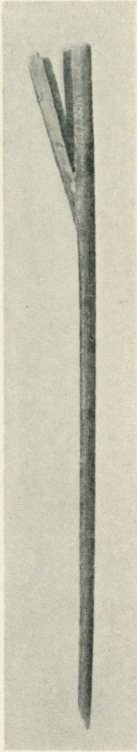

Fig. 9.

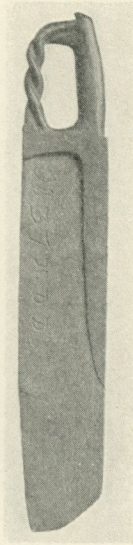

Fig. 10.

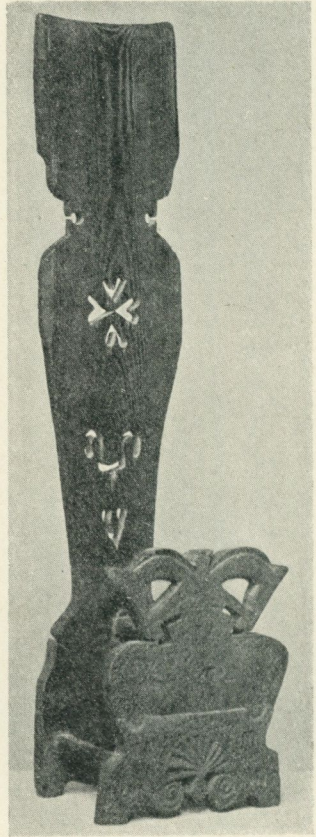

Fig. 11.

Fig. 9. Stångklyfta. Från Lillherrdals sn, Härjedalen. Märkt 1821. Nord. M. 99,929.

Fig. 10. Skäktniv. Från Leksands sn, Dalarna. Med årtalet 1837. Nord. M. 12,430.

Fig. 11. Skäktstol med sidstöd, av sydsvensk typ. Från Möckleby sn, Öland.
Nord. M. 113,997.

sorterna, gående från det sämre till det bättre: to, väfte, varp och lin; i Västergötland grovblår, småblår och tågor (eller hör).

Som en primitivform av häcklan kan måhända det *häckelliknande redskap* [19], som fig. 14 visar, betraktas. Då uppgifterna om dess

användning skifta, äro sådana i detta fall särskilt värdefulla. Möjligt vore att redskapet tjänstgjort ej som häckla utan som repa vid avlägsnande av fröhusen. Jag känner redskapet från Norrland, Dalarna och Halland.

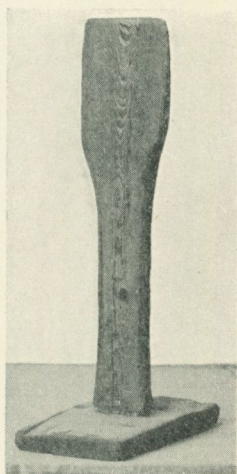

Fig. 12.

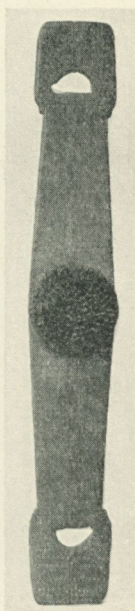

Fig. 13.

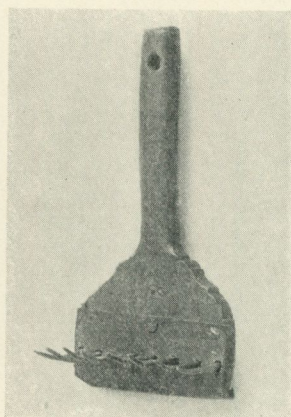

Fig. 14.

Fig. 12. Skäktstol på tvärfot. Från Alunda sn, Uppland. Nord. M. 109,676.

Fig. 13. Häckla med årtalet 1729. Från Gagnefs sn, Dalarna. Nord. M. 17,349.

Fig. 14. Häckelliknande redskap. Detta exemplar betecknat som hampkam för kamning av häcklad hampa. Längd 0,24 m. Från Nederkalix sn, Västerbotten. Nord. M. 76,847 a.

Av vikt är även att lära känna *linborstens* [20] utbredning (se fig. 15). På fig. 16 se vi en kvinna från Holmön i Västerbotten sysselsatt med att borsta bort de sista skävorna från linet, innan hon fäster det på spinnrockens linfäste. I Nordeuropa känner jag linborsten från nordliga Norrland, Finland och Norge.

Spinnrocken och dess delar.

Då linet är färdigberett, vidtager spinningen. Den i Sverige vanliga typen av *spinnrock* [A]¹ visar fig. 17.

Hjulets [B] delar äro *ekrar* [C], *hjulring* [D] och *axel* [E]². Den sistnämnda är förlängd åt ena sidan och böjd till en hake eller *vev*

Fig. 15.

Fig. 15. Linborste från Skorpeds sn, Ångermanland. Nord. M. 80,087 a.

Fig. 16.

Fig. 16. Borstning av lin. Holmön, Västerbotten. Förf. foto 1922.

[F]. Vid denna vev hänger *trampstickan* [G]³, en c:a 4 dm. lång vevstake, som står i förbindelse med *trampen* [H]⁴.

Hjulets drivkraft överför det dubbelslyngade *snöret* [I] dels

¹ Även spånvagn (Småland etc.); spånkärria (Öland); spinnstol, spånstol etc.

² axol etc.

³ trådustickad etc.

⁴ tru, truddu, trådå etc.

på en liten *trissa* [K]¹, en trådrulleliknande *trissa* vinder, som skjutes på *tenen* [L]². Se fig. 18.

Tenen vilar på två *dockor* [M]³ eller ståndare av trä, som i sin tur sitta fästade i ett tvärträ, som medelst en hjärtstock sitter i

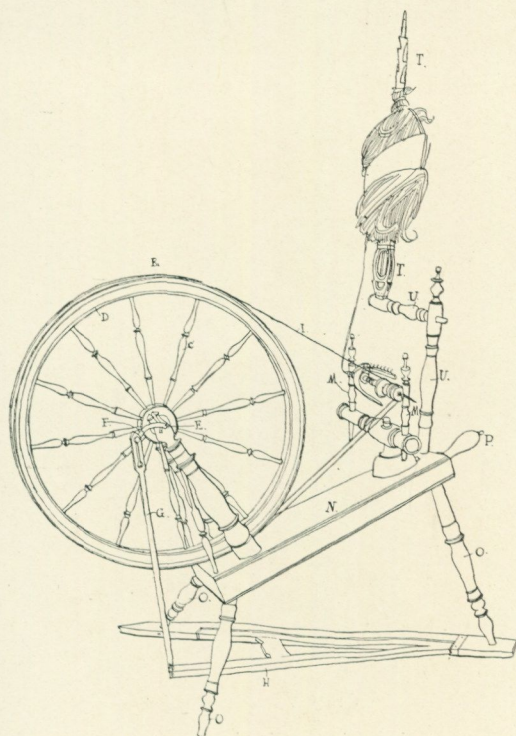

Fig. 17.

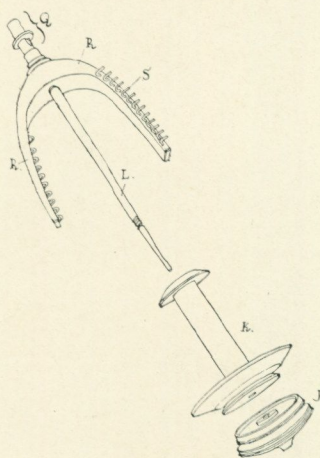

Fig. 18.

Fig. 17. Spinnrock av vanlig typ. Tillhör Nord. M. Efter teckning av A. v. Schmalensee.

Fig. 18. Det s. k. vingtyget på spinnrocken, med trissan (J) avskruvad och rullen (K) avtagen. Tillhör Nord. M. Efter teckning av A. v. Schmalensee.

bröstat [N]⁴, brädet vari *benen* [O]⁵ sitta. För änden av bröstet sitter en *ställskruv* [P].

Tenen är en liten stång av järn, vars ena ände är förtjockad

¹ snälla etc.

² Av järn. Heter även rullten, rockten etc.

³ knappär, Älvdalen, Dalarna; pelare, Västergötland etc.

⁴ säte etc.

⁵ fötter, steg etc.

och ihålig och vanligen kallas *pipan* [Q]. Genom pipan löper tråden vid spinnningen. De till tenen anslutna träbågarna eller *vingarna* [R] bära en rad *hakar* [S], vanligen kallade *nockarna*¹.

Fig. 19.

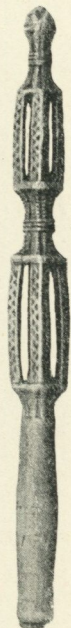

Fig. 20.

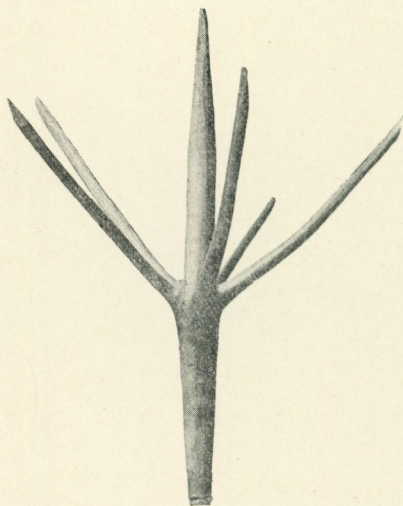

Fig. 21.

Fig. 19. Linkäpp, daterad 1797, från Ore sn, Dalarna. Med rockband och rocksticka. $\frac{1}{8}$ nat. storl. Nord. M. 53,019.

Fig. 20. Linhuvud, daterat 1711. Älvdalens sn, Dalarna. $\frac{1}{4}$ nat. storl. Nord. M. 12,616.

Fig. 21. Blånkräckla. Från Strömstad. Nord. M. 107,842.

Linnet fästes under spinnningen vid *linfästet* [T], som vanligen sitter fäst i den knäböjda *armen* [U]. Å fig. 17 synes även det *band*, som håller linet fast vid linfästet, och som ofta slutar med en *rocksticka* (såväl band som sticka synliga å fig. 19).

¹ nittjorna Helsingland, taggarna Svärdsjö sn, Dalarna, krokarna Älvdalens sn, Dalarna.

Linfästena.

Linfästena förete på svenskt område en rad skiftande typer, som bära olika namn i olika bygder och som ha olika utbredningsområden.

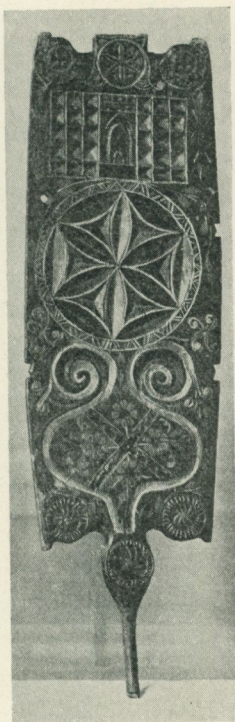

Fig. 22.

Fig. 23.

Fig. 22. Rockblad. Från Roslagen, Uppland. Höjd 45 cm. Ambr.: Utst. Föremål, Sthlm 1912, fig. 229.

Fig. 23. Lin spinnes på spinnrock från en rockblads-kam, »linkam», som är försedd med tre kammar. Holmön, Västerbotten. Förf. foto 1922.

På den å fig. 17 återgivna spinnrocken finna vi ett linfäste av kort linkäpstyp, som vanligen kallas *linhuvad* [21]. Dess föregångare (se fig. 19) är den långa *linkäppen* [22], av vilken den nedre delen skars bort, så att endast »huvudet» blev kvar (se fig. 20), då man övergick till spinnrocken från spinnandet med slända och linkäpp.

Vid spinning av grovt lin (blår) användes oftast *blånkräckla*

[23], som i ursprunglig form (se fig. 21) består av en självväxt gren med kvarsittande kvistar. Dess namn växlar mycket i olika dialekter (»blåneklypa», »blånetjyva» Dalsland; »blånkran» Västergötland; »toklyka», »kräkla» Uppland; »kräkla» Rättviks sn, Dalarna etc.)

Intressant är (se fig. 22) det ursprungligen brädformiga *rockbladet* [24] (även kallat »flagabräde», »flåblad» etc.), emedan det utgör ett från öster i sen tid invandrat element i vår allmogekultur.¹ Det träffas längs Sveriges ostkust från Kalmar till Haparanda.

En hittills i litteraturen ej tillräckligt beaktad men för övre Norrland viktig specialtyp är *rockbladskammen* [25]. Det är ett rockblad, krönt med en kam, i vilken linet vid spinningen nedpressas (se fig. 23). Band att binda fast linet, som vid de flesta andra typer är brukligt, är här icke behövt. Under namn av »linkam» är denna form vid sidan av »blånrockhuvet», det tornformiga linfästet (jämför s. 15) den mest spridda typen i Västerbotten, Norrbotten och Ångermanland. Exemplar med två och tre kammar förekomma ofta.

På en annan i dessa trakter uppträdande form (se fig. 24) slutar det käppformiga eller tornliknande linfästet i en kam, som stundom är lös och kan borttagas. Detta *linfäste med toppkam* [26] torde även komma österifrån. I Museum für Deutsche Volkskunde, Berlin, förvaras ett textilt redskap, som uppges vara en häckla men som väl torde vara ett linfäste och denna linfästetyps moder. Det är knäböjt och tydligt besläktat med rockbladets slaviska modertyp. Själva linfästet är en käpp, krönt med en bred, tät kam. Som ursprungsland anges endast Ryssland. Själva kammens art gör redskapet synnerligen olämpligt till häckla, vartill kommer att häcklor av detta utseende ej äro kända, medan besläktade linfästen på slaviskt område äro vanliga.

Likartad utbredning med rockbladet ha även de *tornformiga linfästena av nordsvensk kusttyp* [27]. Enligt N. Lithberg² följer typen (se fig. 25, 26) ostkusten från Kvarken till Oskarshamnstrakten. Från kusten sprider den sig uppåt Jämtland, Hälsingland

¹ G. Cederblom: »Några av våra äldsta spånadsredskap och deras ättlingar», *Fataburen* 1909 s. 9.

² N. Lithberg: »Till allmogekulturens geografi», *Rig* 1918.

och Härjedalen, över Roslagen inåt Västmanland och efter Emån inåt Östra härad i Småland. Denna typ känner jag som synnerligen allmän i hela Västerbottens län. Den kallas där »rockhuvu» och nyttjas ofta vid spånad av blår.

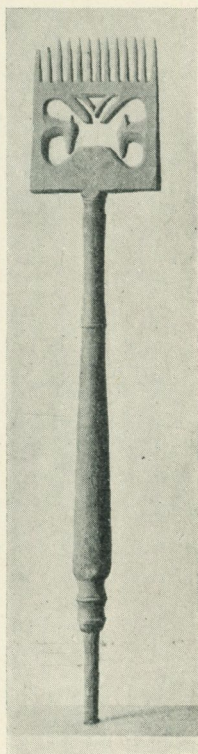

Fig. 24.

Fig. 25.

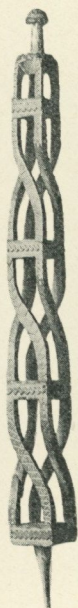

Fig. 26.

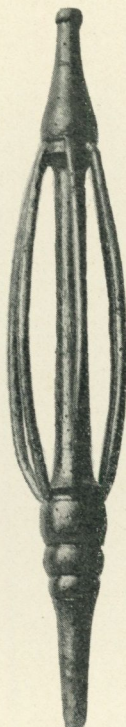

Fig. 27.

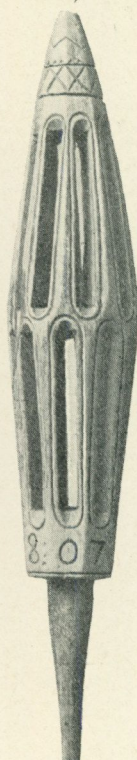

Fig. 28.

Fig. 24. Linfäste med toppkam. Från Bjerträ sn, Ångermanland. Nord. M. 64,259.

Fig. 25. Tornformigt linfäste av nordsvensk kusttyp. Från Vaddö sn, Uppland. Nord. M. 45,453 b.

Fig. 26. Tornformigt linfäste av nordsvensk kusttyp. Från Vaddö sn, Uppland. Nord. M. 41,223.

Fig. 27. Spolfformigt linfäste. Väderstads sn, Östergötland. Nord. M. 41,223.

Fig. 28. Spolfformigt linfäste, daterat 1807. Vassända sn, Västergötland. Nord. M. 115,597.

I Sydsverige träffa vi särskilt de från väster eller sydväst invandrade *spolfformiga* [28] linfästena (se fig. 27, 28). Deras egentliga

utbredningsområde¹ är Halland, södra Västergötland och västra Småland, men de träffas sporadiskt även utanför detta område.

Fig. 30.

Fig. 29.

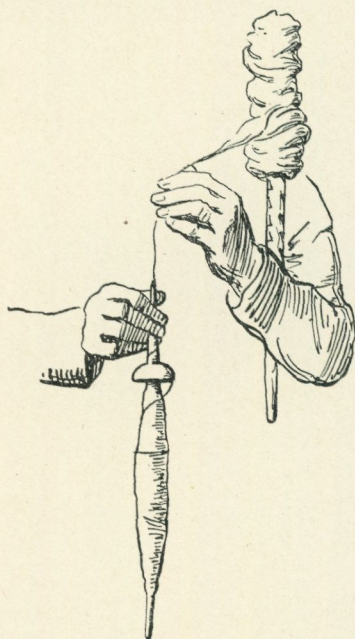

Fig. 31.

Fig. 29. Slända från Idre sn, Dalarna. Tillhör Nord. M.

Fig. 30. Linkäpp från Eda sn, Värmland. Tillhör Nord. M.

Fig. 31. Spinnande med slända. Linet fäst vid linkäpp.

Förklaringen till de svenska linfästenas rika formutveckling ligger framförallt i, att den svenske allmogemannens konstnärliga kunnande i stor utsträckning riktat sig på detta redskap. Ofta har det vackert slöjdade linfästet varit en gåva från slöjdaren till hans käresta. Därför har också ofta stor möda nedlagts vid utsirningen. I Västerbotten var det mest under de långvariga säljaktsexpeditionerna ute i Kvarken, som de skuros.² Och när rospiggarna lågo och väntade på vind, var ungdomarnas vanligaste slöjdalster rockbladet, som skulle

¹ N. Lithberg: »Till allmogekulturens geografi», Rig 1918, s. 6.

² Förf:s uppsats: »Selbågar i Umeå museum», i »Västerbotten» 1922, s. 38.

användas som fästegåva eller »känning» för att utröna, om den tilltänkta var givaren bevågen.¹

Spinnande med slända.

I den form, som vi se spinnrocken å fig. 17, har den uppstått ur en kombination av *slända* [29] (se fig. 29) och *linkäpp* (fig. 30).

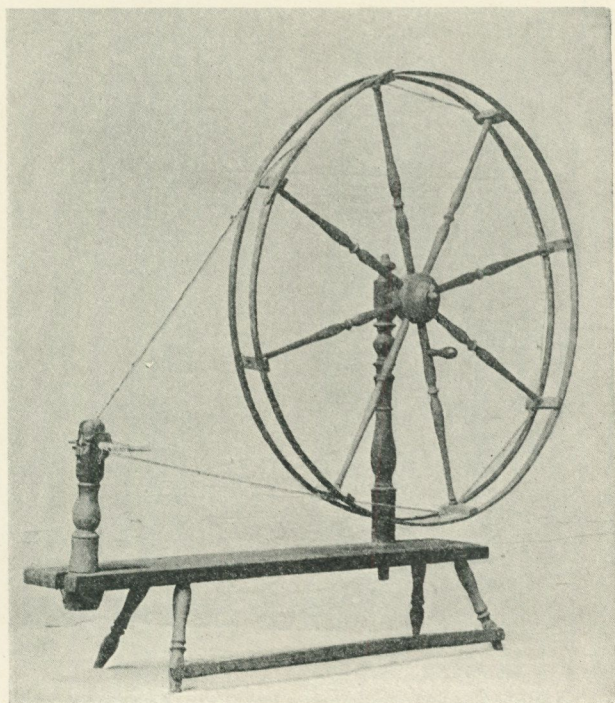

Fig. 32. Storrock att vevas för hand. Från Sala, Västmanland. Tillhör Nord. M.

Sländan består av en träpinne, på vilken ett svänghjul, sländtrissan, sitter. Konsten att spinna på slända är väl ännu ej helt utdöd. Ännu så sent som 1919 har jag haft tillfälle fotografera en med slända spinnande kvinna på Ed i Dalsland. Vid spinningen (se fig. 31) hade spinnerskan vanligen spånadsmaterialet fäst vid en lång käpp, linkäppen, drog därifrån ut de för spinningen avsedda fibrerna,

¹ G. Cederblom: »Några av våra äldsta spånadsredskap och deras ättlingar», Fataburen 1909, s. 12.

som fästes vid sländan. Denna sattes sedan i rotation med ena handen, medan den andra utdrog och formade tråden. Den färdigspunna tråden upplindades på sländstaven. Då tillvägagångssättet växlat vid spinningen och intressanta tvinningsmetoder förekommit, är det av största vikt, att alla uppgifter, som ännu stå att få om spinnandet med slända noga tillvaratagas, och — icke minst viktigt

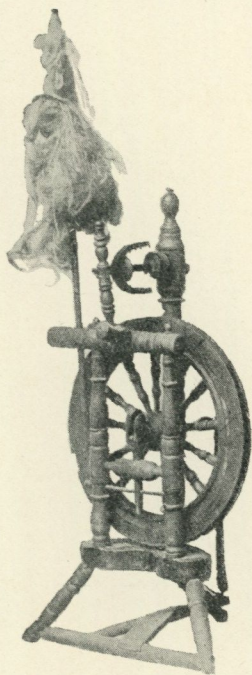

Fig. 33.

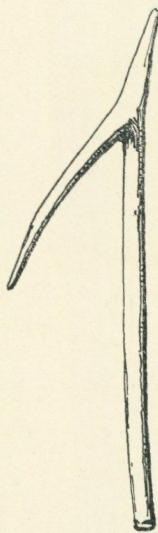

Fig. 34.

Fig. 33. Spinnrock av äldre typ med tramp. Från Dalsland. Tillhör Nord. M.

Fig. 34. Spinnkrok, »snokrog». Från Borrby sn, Skåne. Tillhör Nord. M.

— att terminologien upptecknas, innan detta är oåterkalleligen för sent, nämligen beteckningar för *sländan* i dess helhet (även »handten» etc.), *sländkroken* [30], *sländtrissan* [31], *sländtenen* [32] och dess delar samt *linkäppen* (»herkul», »långrock», »handrock», »tottaträ» etc.).

Störrocken och spinnrocken.

Nästa steg i utvecklingen var sländans kombinerande med ett draghjul, som vevas för hand (se fig. 32), varigenom den så kallade

»storrocken» [33] eller »långrocken» uppstår, som i Europa träffas redan under 1300-talet. De svenska storrockarna göra emellertid intryck av att vara ganska unga och stamma först från 1800-talet. De anges som nyhet på 1820- och 30-talen.¹ I Västerbotten, där de syntes ha varit mycket vanliga och ännu förekomma i arbete i en och annan gård, såg jag intet exemplar äldre än 1800-talet, och de tycktes

Fig. 35. Skomakare i Frillesås sn, Halland, tvinnar becktråd med slända, här kallad »snälla» eller »snurribus». Foto T. Lenk 1920. Tillhör Göteborgs Museum.

där endast ha begagnats vid ullspinning. Med uppfinningen av vingarna och trampinrättningen frigjordes den förut vid hjulets vev sysselsatta handen. Detta på sin tid ytterst viktiga tekniska fram-

¹ G. Cederblom: »Några av våra äldsta spånadsredskap och deras ättlingar», Fataburen 1909, s. 6.

steg tillskriver (en numera betvivlad) tradition bildhuggaren Johan Jürgens från Braunschweig, som skulle ha gjort uppfinningen omkring år 1530. Spinnrocken torde emellertid vara något äldre.

En i Sverige uppträdande, något äldre typ av spinnrock har trampen under vingtyget (se fig. 33). Denna typ efterföljes av den numera brukliga (fig. 17).

Några primitiva redskap för spinning och tvinning.

Det återstår att flyktigt beröra några redskap, som företrädesvis nyttjas för tillverkning av rep och snören.

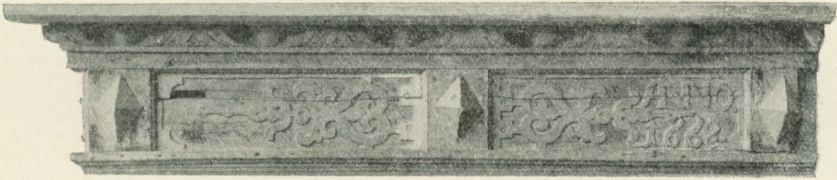
Fig. 35 visar *skomakarens slända* [34], varmed han tvinnar sin becktråd. Den är något tyngre än den eljest brukliga sländan, och sländtrissan är i detta fall närmast en kulformig ansvällning mot änden av sländtenen, där en hake av järn sitter.

Primitivare än sländan och förmodligen dess föregångare är emellertid *spinnkroken* [35]. Fig. 34 visar en sådan »snokrog» från Skåne. En ur spinnkroken utbildad form synes »lunnakroken» på Gotland vara. Om dess användning är föga känt.

Vid slagning av rep användes ofta ett fiskdragsliknande redskap, *kastvindan* [36] (»viller» etc.). För övrigt förekomma även folkliga former av mera utvecklade repslagningsverktyg, som tarva noggrannare undersökning såväl ur saklig som terminologisk synpunkt. Bidrag rörande linberedning och spinning äro välkomna. Goda skildringar honoreras. Beakta

1) att fotografier och teckningar av varje detalj i arbetet visande handgrepp o. dyl. och av redskapstyperna (ev. under hänvisning till här publicerat material) äro önskvärda, åtföljda av noggranna uppgifter om ortens terminologi,

2) att metoder, arbetsförhållanden, seder och bruk (t. ex. folketro vid sådden, brytegillen etc.) skildras under beaktande av äldre och yngre skikt, t. ex. när kom linklubban ur bruk? när upphörde brytegillena? etc.

PRÄSTGÅRDAR I DALARNA UNDER 1600-TALETS SENARE DEL OCH BÖRJAN AV 1700-TALET.

Av
SIGURD ERIXON.

II.

De i föregående häfte av Fataburen meddelade förteckningarna på byggnader och inredningsföremål ge oss en ganska god föreställning, om vilka betydande byggnadskomplex prästgårdarna i Dalarna voro under senare delen av den karolinska tiden och under 1700-talets förra hälft, liksom även något om deras inre utstyrsel.

I stort sett talar detta material för sig självt. Några påpekanden skola dock göras här, dels som ett bidrag till förklaring av förekommande termer, dels för att understryka det historiska värdet av vissa uppgifter. Egentligen behövde varje prästgård underkastas en monografisk behandling, men avsikten är här en annan. I Skultuna bruks historia har jag i detalj redogjort för därvarande prästgårdars historia och kan här hänvisa dit, emedan likheten är ganska stor med dalaprästgårdarna. De arkivaliska källorna äro också i mycket överensstämmande. Det är ju också frågan om samma stift. I anslutning till nyssnämnda prästgårdsmonografier har jag också lämnat en kort översikt av äldre lagstiftning rörande prästgårdsbyggnader i Sverige och böndernas skyldigheter därvidlag. Denna exposé innebär samtidigt en redogörelse för vad man numera vet om prästgårdarnas byggnadsbestånd före 1600-talets ingång eller i varje fall intill den tid, då visitationsprotokoll och räkenskaper sätta oss i stånd att följa de särskilda gårdarnas byggnadshistoria.

Fig 15 (se ovan). Stycke av »sängkrans», Söderbärke sn, Dalarna. Daterad 1668. Nord. M. 61,443.

Intill 1720 uppräknas sju »laga hus», som församlingarna ägde att uppföra och underhålla. I Kristoffers landslag angivas dessa vara 1) stuga, 2) stekarhus, 3) lada, 4) kornhärberge, 5) visthus, 6) sömnhärberge och 7) fähus. I andra lagar eller förordningar varieras denna lista något, men närmare upplysningar om hur de olika husen skulle vara beskaffade meddelas i allmänhet ej. Först i resolutionen på allmogens besvär 1720 lämnas mera ingående bestämmelser. Listan omfattade härefter 1—2) »en sätestufwa med twenne kamrar och ett kiök sampt en förstufwa under ett tak, 3) ett brygghuus, hwaruti är baakugn och kiökspiis, 4) en bood med dubbel bottn eller låfft, 5) ett wisthuus, 6) en lada af twenne gålff och en loge mitt uti 7), ett fähuus med skulle där ofwan uppå sampt stall med nödige spiltor.» Detaljbestämmelserna kunna vi här tillsvidare bortse ifrån. Övriga nödiga byggnader ägde prästen själv uppföra.¹

En individuell behandling av dalaprästgårdarna ligger emellertid utanför ramen av denna uppsats. Avbildningar, uppmätningar och beskrivningar av nu existerande prästgårdar i Dalarna ha ännu gjorts blott i ringa utsträckning. Ej heller har jag här utnyttjat lantmäterikartor och annat liknande material, som kunde vara till ledning för utredandet av gårdstyperna. Avsikten är blott och bart att göra en sammanställning från ett flertal viktiga punkter inom landskapet av prästgårdarnas typförråd under 1600-talets två sista decennier och närmast följande tid under 1700-talet.

Detta tidsavsnitt är valt med hänsyn till källorna. Först under denna epok kan man, utan specialundersökning inom varje socken få en tydligare inblick i sådana frågor rörande husgruppering och inredningsdetaljer, som äro av betydelse för landskapets byggnadskultur och bostadsskick i stort. Möjligen kommer denna sammanställning framdeles att kompletteras med annat material belysande andra befolkningsgrupper inom landskapet.

När det är fråga om att urskilja hustyperna äro givetvis inventarierna av mindre intresse. Tyvärr lämna oss även husesynerna många gånger i sticket. Ibland äro de icke fullständiga, i andra

¹ Jämför P. Abrahamsson: »Swerikes rikkes landslag» etc., Stockholm 1726, sid. 21, samt Emanuel Drangel: Anmärkningar til Sweriges rikkes lag. Stockholm 1766, sid. 127 ff.

fall äro uppgifterna så knapphändiga, att man icke får veta mer än vilka arter av utrymmen, som förekommit.

De i texten införda siffrorna markera i många fall endast de särskilda utrymmena. Där det varit möjligt har dock, såsom ovan nämnts, sådana rum sammanförts under ett nummer, som tydligen utgjort en och samma länga. Det är dessa sistnämnda fall, som ge positiva bidrag till typfrågan. Likväl bör det understrykas, att en dylik sammanställning av rummen i allmänhet undvikits, då säkra grunder därtill saknats, ehuru sannolikheten kunde tala därför. Härigenom framträda de tendenser att sammanpara byggnader eller samla många utrymmen under ett tak, som äro så påtagliga redan under 1600-talets senare del, icke så starkt, som de skulle gjort, om ett friare förfaringssätt valts. Icke desto mindre äro resultaten ganska belysande.

Så gott som överallt kan man konstatera en uppdelning i man- och fägård eller som det oftare heter i man- och ladugård eller stallgård. I flera fall är det tydligt att båda dessa kärngrupper i gården varit anlagda som kringbyggda fyrkanter. Utanför dessa lågo dock en del mindre byggnader utspridda, vartill komma fäbodas, ängslador, kvarnar, båt- och nothus o. s. v. Gårdstypen tyckes i allmänhet ha varit mellansvensk¹ med man- och fägård helt skilda från varandra. I detta uppvisa således prästgårdarna en bestämd olikhet med bondgårdarna, som vanligen voro enkelt kringbyggda gårdar av nordsvensk typ. Vissa undantag finnas dock. Sålunda synes Grytnäs år 1697 ha haft centralsvensk typ med en skiljelänga med portlider mellan man- och fägård, vilka senare sannolikt hängde ihop. Möjligen ha även andra prästgårdar haft denna typ, som i södra Dalarna icke är ovanlig hos bönderna, detta i anslutning till Mälarsprovinserna. I allmänhet låg stallet i mangården. Under 1700-talet börjar man dock på ett och annat ställe förflytta denna byggnad ut i fägården. En dylik omgruppering skedde i Grangärde mellan 1697 och 1725. I Särna lågo 1736 både logar och stall i mangården. Denna prästgård tyckes därför ha haft nordsvensk typ och har således varit bebyggd på samma sätt som bondgårdarna. I de mindre prästgällan var givetvis skillnaden ofta ganska liten.

¹ Jfr författarens »Svenska gårdstyper» i Rig 1919.

I fråga om husen är det av ett visst intresse att utröna, vilken frekvens parstugutypen haft vid sidan av andra former. Parstugan består, som bekant, i sin klassiska form av två större stugor på vardera sidan om en förstuga, vari en kammare är avbalkad. Den stora mängden av ovissa fall kan här genast bortses ifrån. Av vad som då återstår, visar det sig, att parstugutypen är mycket vanlig, ehuru den ofta möter i ganska utvecklade former.

Figur¹ 1 framställer en sådan yngre parstugubyggnad, med sal i mitten och dubbla rum åt sidorna och taket är avvalmat. Denna flygelbyggnad uppfördes på 1740-talet och är alltså tillkommen senare än det här meddelade syneinstrumentet från samma gård. Övriga nu kvarstående byggnader i Mora prästgård finnas avbildade i form av uppmätningar i Meddelande från Dalarnas hembygdsförbund 1917. Huvudbyggnaden uppfördes 1695.²

Som exempel på parstugor av normalsvensk typ må här anföras:

Mora 1693: drängstugan och solbyggstugan med förstuga emellan.

Garpenberg 1696: sätestugan och köket med kammare emellan.

Stora Tuna 1696: sätestugan och köket med barnkammare emellan.

Grangärde 1697: norra sängstugan och södra sängstugan med förstuga emellan.

Grangärde 1697: herrstugan och sätestugan med förstuga emellan.

Grytnäs 1697: norra stugan och en mindre stuga med förstuga emellan. (Över dessa senare en nattstuga.)

Järna 1697: sätestugan och bagarstugan med förstuga och en kammare emellan.

Nås 1697: herrstugan och Äppelbostugan (sannolikt ihop).

Malung 1698: stora herrstugan och biskopsstugan med en kammare emellan.

Leksand 1704: sätestugan och stora herrstugan med en kammare emellan.

Bjursås 1709: bagarstugan, och herrstugan med en kammare och förstuga emellan.

¹ Figurerna äro numrerade i följd från föregående häfte.

² Avbildad hos Karl-Erik Forsslund: Från källorna till havet, delen Mora.

Stora Tuna 1725: tröskarstugan och drängstugan med en kammare och förstuga emellan.

Särna 1736: drängstugan och sätestugan med en mellankammare.

Husby 1738: portbyggningen, bestående av en kammare och en drängstuga med en mellankammare.

Grangärde 1765: biskopsstugan och drängstugan med en »gierningskammare» och förstuga emellan.

Ett flertal andra belägg må här uteslutas. Förutom dessa finnes en mängd andra parstugor med längre driven rumsindelning. Av särskilt intresse är här först den specialtyp, som har kök på den förutvarande mellankammarens plats:

Mora 1693: bagarstugan och stora herrstugan med kök och förstuga emellan.

Grytnäs 1697: sätestugan och bagarstugan med kök och förstuga emellan.

Härtill komma mera komplicerade typer:

Vika 1682: i sätestugubyggningen: en stuga och två (fram) kamrar gentemot stora herrstugan med kök och förstuga emellan.

Leksand 1704: nystugan och morsstugan med kök och förstuga emellan (till morsstugan även särskild förstuga).

Grangärde 1765: i karaktärsbyggningen: sätestugan eller vardagsstugan (med kammare) gentemot salen (med kammare) och emellan dessa kök och förstuga. (Dessutom var en sal tillbyggd.)

Denna typ med mittkök är inkommen söderifrån och påträffas under 1600-talet icke blott i Dalarnas prästgårdar utan även i bergsmansgårdarna. Däremot har den aldrig fått fotfäste i bondgårdarna i landskapet.

Bland de talrika beläggen på parstugor med framkamrar eller från parstugan utgångna typer med rikare rumsindelning må här endast pekats på de stora karaktärsbyggningarna i Folkärna 1704, Stora Tuna 1725 och Husby 1738. Av dessa hade Stora Tunabyggnaden sal i mitten av huset och två våningar. Utvecklingen var således då driven ganska långt, och redan under 1600-talets senare hälft hade man i Dalarnas prästgårdar ofta hunnit ett gott stycke längre än till enkla parstugor. Ej sällan äro en hel rad stugor

kombinerade i långa längor, som tydligen ibland hade gemensamt tak. Säkert är sålunda, att parstugutypen inom gruppen boningshus var gammal,¹ och att man ganska allmänt övergått till ett långt rikare kombinations- och indelningssystem.

Denna utveckling mot nya och rikare husformer har givetvis sitt stöd i lagstiftningen. I 1720 års resolution på allmogens besvär bestämmes t. ex., att huvudbyggningen på en prästgård skulle vara 26 alnar lång och 12 alnar bred och bestå av två kamrar, en sätestuga och ett kök. Sättestugan skulle ligga mitt i huset och ha förstuga utanför sig. Den omdanades tydligen ofta till sal. Köket på ena änden skulle vara lika brett som kamrarna. Bakugnen skulle ligga i brygghuset.

I Dalarnas bondgårdar kan man i vår tid påträffa parstugor med den ursprungliga planen. Detta gäller alla socknar men mest dock i öster och söder. Den så kallade moratypen är långt vanligare och visar mot väster en allt starkare frekvens. Denna typ är osymmetrisk och har stuga endast på ena sidan om förstugan. Den förekom i prästgårdarna såväl med som utan kammare. Beläggen äro emellertid ibland ganska osäkra. De tydliga må dock här anföras:

Venjan 1682: vardagsstugan med kammare.

Norrbärke 1690: sängstugan med liten kammare.

Mora 1693: lilla bagarstugan med kammare och förstuga.

Garpenberg 1696: portkammaren med en liten kammare och förstuga
(i övre våningen troligen nattstuga).

Norrbärke 1696: biskopsstugan med kammare och förstuga.

Norrbärke 1696: herrstugan med förstuga.

Leksand 1704: målarstugan med förstuga.

Leksand 1704: bagarstugan med förstuga.

Bjursås 1709: brygghuset med liten kammare.

Stora Tuna 1725: badbastugan med kammare och förstuga.

Stora Tuna 1725: stora herrstugan med kammare och förstuga.

Särna 1736: källarstugan med förstuga.

¹ I Torsångs prästgård bildade säte- och herrstugan tillsammans en parstuga på 1630-talet, och ett par årtionden senare vet man att dräng- och bagarstugorna där voro hopbyggda på samma sätt (N. E. Hammarstedt: a. a. sid. 60 f).

Särna 1736: kammaren med förstuga och kammare.

Stenbo fäbodas under Grangärde prästgård 1765: stuga med kammare.

Denna typ har således icke varit ovanlig. Endast i ett fåtal fall har den emellertid kommit till användning för de viktigare husen. Moratypen torde mest ha förekommit i längre husrader och i småhus.

Parstugan har således otvivelaktigt varit den ledande hustypen i Dalarnas prästgårdar under denna tid. Till jämförelse må här anföras, vad som stadgas i 1681 års husesynsförordning: »Och på det bonde eller åboo icke må tvingas til fleere huus än behof giörs, så skall man wetta, at desse äre laga och nödige huus: stufwa medh sin cammar, och giästestufwa, der gården så stoor är — — —». I 1734 års lag lyder samma bestämmelse (Byggn. b. II kap. § I.): »I mangården skola wara stufwa med förstufwu och kamar, så ock gästestufwa, ther gården så stor är.» Man kan utgå ifrån, att dessa stadganden icke avsågo någon revolution utan fastmera stadfäste det som var vanligt. Ordalagen tyda direkt på en parstuga. Ehuru väl gäststugor, särskilt i Dalarnas bondgårdar, också byggts för sig själva, är detta i Sverige för övrigt icke vanligt. Alla landskap, där gammalsvenskt byggnadsskick råder, vittnar oförtydligt, att parstugan varit normaltyp på stora och medelstora gårdar, medan moratypen varit karaktäristisk för de mindre. Det är således intet förvånande, att Dalarna med sin långt drivna hemmansklyvning hållit sig till moratypen. Prästgårdarna höra närmast ihop med storbönderna, men införde så småningom en del nya former och erhöilo därigenom en viss särställning (jämför ovan!). En gång i tiden var det givetvis också storbönderna och kanske också präster och bergsmän eller deras äldre vederlikar, som sammanbyggde eldhus och bodar till parstugor, vilket de lärt sig från mera centralt liggande bygder.¹ Dalabönderna följde endast motvilligt med. Att eldhus med öppen gavelsvale liksom också stugor med direkt gavelingång bevarats så länge i fäbodarna vittnar därom. Längst motstånd gjorde de avlägsnare socknarna och skogsbyarna. När dessa slut-

¹ Jämför »Södermanland i Nordiska Museet», Stockholm 1924, där författaren sökt påvisa, att parstugan utstrålat från mälardalens landskapen.

ligen anslöto sig, och systemet med ingång på husets långsida slog igenom, skedde det genom ett hopp i den typologiska utvecklingen. På sådant sätt kan morastugan ha tillkommit, även om de vägar, varpå man nådde dit, varit högst skiftande. Ännu i dag är man i tillfälle att i övre Dalarna iakttaga, huru denna stugform växt och växer fram. Den behöver således icke vara ett lån från andra bygder, där den kanske oftare är en klyvningsprodukt än en reflexform av parstugan. Parstugan har däremot en gång representerat svensk högkultur och återfanns då i herrgårdarna likaväl som i bondgårdarna i rikets huvudbygder och för övrigt över allt hos allmogens överklass.

Det finnes också boningshus, omnämnda i synerna, som tyckas ha haft direkt ingång utan förstuga. De äro dock ganska få.

Vi kunna här ej dröja vid var och en av de olika arter av utrymmen eller hustyper, som omnämnas. De märkligare måste dock framhävas. Flertalet benämningar finnas också i Västmanland, som ju tillhör samma stift.¹

Ehuru obetydliga äro notiserna om fäbodbyggnaderna av stort intresse på grund av sin ålder. Som synes var det i huvudsak samma slags bebyggelse på prästfäbodarna under denna tid som i många nutida långfäbodlar. Termen eldhus växlar med stegerhus. Ibland omtalas också stugor, vilka till och med någon gång hade bakugn. Flerstädes lämnas direkt antydning om, att en mjölkstuga eller bod låg mer eller mindre direkt sammanparad med eldhuset. Tiden har således icke åstadkommit några större omvälvningar på detta område. I Särna tyckes ett eldhus, som tillhörde prästgården, ha funnits vid eller i närheten av hemmet. Här möta vi i så fall den första antydningen om ett äldre tillstånd, i stil med vad som ännu kan påträffas i Norge. Emellertid upptages i ett flertal gårdar termen stegerhus eller (en gång) sters. I Vika benämnes det »steeger- eller bryggiehus».² I flera andra prästgårdar, t. ex. i Mora, funnos samtidigt utom stegerhus även särskilda bryggghus och dessutom kök och små bagarstugor. Under sådana förhållanden är det tydligt, att

¹ Jfr »Skultuna bruks historia.»

² Även i Torsång var »stegerhuset» inrättat som bryggghus och var försett med bakugn och bryggkittel. (Hammarstedt a. a.)

identiteten med brygghus endast var en tillfällighet, ehuru denna nere i mälardalsskapen varit typisk. Med stegerhus torde i allmänhet i här meddelade syner avses ett sämre kök, speciellt sommar-kök, och intet hindrar, att det på ett och annat ställe varit ett verkligt eldhus med härden mitt på golvet. I Mora var slutligen »stegerhusstufwan» 1693 sammanbyggd med »portstufwan» till en parstuga.

En stor roll spelade nattstugulängorna i dessa prästgårdar. Såsom framgår av synerna skilde man gärna på sängstugor och nattstugor. De förra voro mest byggda som vanliga stugor och hade ibland parstuguform.

Nattstugan (»nadstufwan» eller »nastufwan») var däremot i allmänhet av bodtyp och hade övre våningen inredd till sov- och bostadsrum. Ibland möter man dock stuguform. Ornässtugan är i själva verket en nattstuga. Den loftbod, som flyttats från Överborg i Nås till Skansen, fig. 3 och 4, utpekas av traditionen såsom gammalt »kaplanshärbre» vid Nås prästgård.¹ Denna tradition bestyrkes på ett märkligt sätt av här meddelade husesyn från Nås prästgård, där denna byggnad lätt igenkännes, ej minst genom framhävandet av de karakteristiska svarvade dockorna i svalgängen. Ett vidbyggt portlider saknas dock numera. Benämningen är i synen nattstuga och som sådan ha rummen i övervåningen använts, medan undervåningen består av bodar. Nattstugorna torde ofta varit loftbodar med eller utan svalgång eller åtminstone ur dylika utvecklade husformer.

För övrigt förekomma bodar av olika slag. Tvårummiga bodar med övervåning voro mycket vanliga. Härbärgen eller stolpbodar sårhållas vanligen från dessa som en annan sak. Badstugor funnos såväl för bad som för torkning. De förra kallades därför ibland badbastur, de senare ofta blott torkhus. Även särskilda mäلتstugor omtalas. Kölnor för torkning av malt voro ganska vanliga. Endast i Grangärde, Norrbärke och Malung omtalas rior.

Avträden, »locus privatus», eller »hemlighus», funnos i alla gårdar. Ej sällan voro de anordnade i utbyggda förstugor eller för-

¹ Jfr Fataburen 1920, årsredogörelsen sid. 33.

stugukvistar, såsom man ännu kan påträffa dylika t. ex. i Älvdalen. Även i nattstugornas övervåning eller svale kunde de vara anbragta, såsom i Ornässtugan.

I fähusen möter man mycket ofta samma slags sammanbyggnad som i parstugorna. Det mot förstugan svarande rummet benämnes lana och var ibland öppet åt båda sidor som ett portluder. Hos bönderna ha fähusen däremot ej sällan bevarat ingången på gaveln ännu i vår tid. Logarna voro vanligen parlogar med två golv och tröskloge i mitten. De äro således också av partyp och motsvaras karakteristiskt nog i dalabondgårdarna av enkellogar. Även sistnämnda typ är företrädd i synerna. Stallen beskrivas mera sällan men tyckas ofta ha varit tvårummiga och kombinerade med portluder, alldeles som i nutidens bondgårdar, där det ena rummet är stall, det andra foderbod. De i synerna omnämnda gödstierna voro sannolikt inrättade med galler till golv, för att svinen ej skulle röra sig för mycket.

Ängsladorna voro ofta mångtaliga. Till Mora prästgård hörde 1693 13 stycken.

Härmed övergå vi till att med några ord beröra vissa yttre detaljer i byggnaderna. Av ett särskilt intresse äro uppgifterna om förstukvistar, vilka tydligen varit rikt utbildade i Dalarna redan under 1600-talet. Benämningarna äro mycket skiftande. Ett enkelt förtak med trappa torde det »skiuhl utanför oc en broo» vara, som fanns på portstugan i Mora 1693. I samma gård nämnas också »beslag». Till det ena av dessa hörde bänkar på båda sidor om dörren. I andra syner är namnet riktigare »bislag», som numera huvudsakligen kvarlever som term på förstukvistar i Sydsverige. I Husby fanns 1738 på stora byggningen en »förstugu qwist» av bräder och stolpar och med »snickar panelwäreck». Anordningen torde motsvarat den på figur 1 synliga. Huvudbyggningen i Grangärde var 1765 utrustad med »en förstufwuqwist med 2:ne wredna stolpar, sittbänkar af bräder samt brädtak». Några ståtliga förstukvistar av detta slag med spiralvridna barockstöd finnas ännu kvar i Dalarna, nämligen i vissa bergsmansgårdar. Så är förhållandet i det berömda

Sweden utanför Falun och en annan återfinns i Danholm i Sundborns sn, fig. 2.

I Leksand omtalas 1704 en portal samt »gallerwärc å båda sidor om dören» på nybyggningen.

Herr- och domarnattstugorna i övre våningen på en bodlänga i Stora Tuna voro 1725 försedda med »en barfred, utbygd uti eller ofwan farstugun, med gålf, 2 bänckar och 3 fönster». Denna motsvarar på det närmaste den barfredstyp, som är mest känd från Östlandet i Norge och som norrmännen pläga anse ha kommit från Sverige. Då även andra prästgårdshus synas ha varit utbyggda på samma sätt — ehuru termen barfred där ej brukas — finnes onekligen anledning att räkna företeelsen som svensk.

Om husens utsmyckning finnas för övrigt icke många uppgifter. Märklig var onekligen Mora prästgårds utstyrel. Vid ändarna av taket på boknattstugan sutto »brandar (gavelspetsprydnader) mäd flaggor, item en krona östan til mäd dalpilar på», och vid porten var uppsatt en »flögstång» med »haneflagga och spes av järn, wäl utstofferat, såssom ock mäd en krona af koppar oc dalpijlar af trä». Denna prästgård bar således landskapets vapen.

Endast sällan lämnas uppgift om yttre bemålning av husen. Då det särskilt framhäves, att källaren i Mora 1693 hade »rödfärgat dör» torde byggnaderna för övrigt ha saknat denna utstyrel. I Stora Tuna var stora byggningen rödfärgad 1725, och i Husby säges huvudbyggnaden 1738 vara tjärad och rödfärgad och taket rödfärgat.

På gårdsplanen stod ibland en »timsten» eller solvisare med stock och bänkformigt underrede. I Grytnäs var solvisaren 1697 av koppar.

Det som nämnes i här meddelade syner om lös och fast inredning, motsvarar givetvis icke allt, som verkligen fanns i hemmen. Registreringen gällde själva byggnaderna och av inredningen endast sådant, som räknades som fast eller som av en eller annan speciell anledning upptagits i inventarierna. Man kan jämföra förfaringsättet med vad som stadgas i 1681 års husesyn. »När bonde aff gården flytter, skal han låta effter sigh 3 färdige dorelåås och spiällen i skorstenen, thesslijkast skal långbordet och sätet, som ther til hörer, blifwa qwart i stugan tillijka medh wäggefasta sängar».

En motsvarande bestämmelse finnes också i 1734 års lag, där det heter: »Ware ock bonde skyldig at qwar wid gården lemna the lås, som wid dör eller wägg fäste äro, så ock spjell, fenster, långbord och säte, wägghfasta bänkar och sängar, och annat fast innenrede, som till bod, kölna, lada, stall och fåhus hörer». Det som nämnes i synerna av dylika ting, är alltid att räkna såsom tillhörande själva husen. I övrigt försågos prästgårdarna på olika sätt med en mängd föremål, som inventariefördes och således måste avlämnas vid överlåtelse av gården och redovisas vid visitationerna. Allt annat var prästens privata egendom och undandraget sig därigenom vår kunskap, men genom studium av bouppteckningar efter prästerna skulle givetvis denna lucka kunna kompletteras. Det är därför icke möjligt att genom frånvaron av sådant lösöre som stolar, kistor, textilier o. d. göra några slutsatser om att sådant saknats.

Bland här uppräknade möbler draga sängarna ett särskilt intresse till sig. De äro ganska talrika och av olika slag. I Vika funnos 1696 väggfasta sängar i såväl nattstugan som i bagarstugan. Även andra sängar utan närmare bestämning omtalas i denna gård. På flera ställen förekommer beteckningen »halv säng». Därmed avsågs en väggfast säng med endast en gavel och en långsida. Dessa voro uppsatta i ett hörn och 2 sidor bildades således av själva väggen. I sängstugan i Venjan förekom också en »half sängh» som var »spjikat wid väggen». En annan term är »standsäng» eller »stånd-säng» (exempelvis i Garpenberg, Norrbärke och Stora Tuna). Därmed avses en säng med hel stomme och således med fyra sidor i motsats till de väggfasta halvsängarna. Detta håller emellertid icke alltid streck. Mångenstädes betecknas även väggfasta sängar med detta namn. Kanske detta också var fallet i Garpenberg, där en halv ståndsäng omtalas 1696. Gränserna äro för övrigt flytande mellan väggfasta och fristående sängar. — I Dalarnas bondgårdar upptages ofta långväggen vid spiseln i stugorna av tvänne hopbyggda sängar, vilka äro väggfasta. Dessa kunna här kallas tvilling-sängar till skillnad från andra kombinationer. Sådana ha även förekommit i loftbodarna liksom fallet ofta är i Norge. Av detta slag voro tydligen de »två sängiar, ihopbyggda med pall», som 1696 funnos i

djåknekammaren i Gagnef. Även i mjölkstugan fanns en dylik tvillingsäng i samma gård och likaså i drängstugan i Leksand 1704. På många andra ställen omnämnas två sängar i ett och samma rum utan att det framgår, om de voro av detta slag. Någon gång voro tre sängar byggda i en räcka, såsom i Stora Tuna 1696. Liksom i bondgårdarna voro en del sängar byggda i två våningar. I gamla herrstugan i Leksand fanns en sådan dubbelsäng 1704, en annan omtalas i källarstugan i Särna 1736. Den senare var både tvilling- och dubbelsäng. Vid många sängar nämnes särskilt, att de voro försedda med pall. Därmed menas en trappstegsformig avsats av samma slag som »skammeln» i Sydsverige. Denna pall motsvaras numera vanligen i Dalarnas bondstugor av en bänk eller soffa, som således utvecklats ur en äldre pall, vilken senare dock ibland bibehållits. I herrnattstugan i Mora förekom 1693 »två sängiar mäd snickarwärk och himmel, item pallar». Det måste ha varit en förlåtsäng med takhimmel av det slag, som varit allmän i våra herrgårdar. Typen torde ha inkommit i Sverige från kontinenten redan under medeltidens senare del. Inbyggda sängar kallas i skånska bondgårdar »himlingasängar» utan att ha tak. Detta har också nästan alltid saknats i senare tiders bondgårdar. Under 1600-talet uppbars nog ofta taket i dessa prästgårdssängar av stolpar. I bondgårdarna är vanligen gaveln helt av trä ända upp. Denna typ omnämnes även här. I Stora Tuna fogdenattstuga funnos sålunda två »lika goda sängar med en gafwel» och i en annan nattstuga också en säng »med gafwel». Den här avbildade sängen, vilken är daterad 1693, fig. 10, från prästgården eller möjligen en bergsmansgård i Söderbärke, torde ge en föreställning om hur en förnämligare säng av detta slag tog sig ut. Gaveln är emellertid här ombildad till ett skåp, något som sedan fortlevat och kraftigt utbildats i Dalarnas bondgårdar. Denna möbel är tydligen gjord av en förfaren konstnicksare. Orneringen återfinnes också på hörnskåpet fig. 9 från Folkärna sn och kan påvisas såväl i kyrkor som i storgårdar i landskapet ävensom hos borgare i Falun. Båda dessa möbler måste anses vara representativa för välplacerade bergsmans- och prästgårdar under 1600-talets senare hälft i Dalarna. Tydligen är det dylika ting, som avses, när det

talas om »sängiar mäd snickarwärk» (Mora 1693) eller »snickare-sängiar» (Nås 1697). Emellertid torde det övre ramverket på en säng som figur 10 ha kallats »krans». I biskopsstugan i Grangärde fanns 1696 en säng, »heljord, med grönmålad krantz, ny him(mel)» och en »dito halfgiord med målad krantz». Även i källarstugan och köket omtalas här sängar med krans. Sådana förekommo också i Hedemora prästgård samma år och i Leksand 1704. Det är ovisst om dessa haft gavlar. Ett stycke av en krans från en i övrigt försvunnen säng från Söderbärke ses figur 15. Det är daterat 1668 och är ornerat med plattskärning och målat i blågrönt och rött. Sängen, figur 10, är gulbrun med ådring i svart samt har röda och svarta speglar. Endast i ett fall omtalas förlåtar, nämligen i Idre 1736.

Bänkarna äro av flera slag. En del av dem ha också använts som sängar. I köket i Stora Tuna funnos 1696 två halva »sängie bänkiar». Det var sannolikt väggfasta liggbänkar. Som sängar ha också »fällbänkar» nyttjats. I inventariet från prästgården i Hedemora 1696 beskrives en dylik möbel så här: »en gammal fohlbänk uthi kiöket med gångjern och aspa». Annars är benämningen fallbänk. Sådana förekommo i Gagnefs prästgård 1696 både i köket, sättestugan, mjölkstugan och en av nattstugorna. I Bjursås sättestuga fanns en också 1709. Benämningen fällbänk har något skiftande innebörd, som dock sällan eller aldrig preciserats. Det är huvudsakligen två olika möbeltyper, som betecknas därmed, nämligen dels enkla liggsoffor med fällock, dels en kombination av kistbord och säng, vilken är försedd med en täckskiva, som kan lyftas upp, samt med utdrag på framsidan. Den senare typen är en vanlig köksmöbel.

I köket i Gagnef stodo 1696 två »kistbenckiar» och i gamla herrnattstugans förstuga i Leksand fanns 1704 en kistbänk, som var 4 1/2 alnar lång och som hade 2 rum och ett par gångjärn. Det är här fråga om en kombination av sittbänk och förvaringskista, som förekommit i så gott som alla landskap och vars ursprung är den lådförmiga fasta väggbänken.

Av särskilt intresse är den rika förekomsten av »vändstolar» eller vändbänkar, emedan dessa numera endast undantagsvis kunna påträffas i Dalarna annat än i kyrkorna, där de haft speciell an-

vändning som brudbänkar. Säkerligen har en stor del av prästgårdarnas vändbänkar så småningom överförts till kyrkorna och deras sakristior. Typen framgår av figur 11. Karaktäristiskt är att ryggstödet ledar emot tvenne ståndare och kan slås över från den ena sidan till den andra. De äldre äro svarvade i mer eller mindre omdanade romanska former och ha sätet inlagt i ett slags stavkonstruktion. De yngre äro gjorda av plankor och utsågade brädskivor. Vändbänken kan spåras redan under romansk tid i Frankrike men har sedan spritt sig över större delen av Europa, i vars allmogeinventarier den sedan utgjort ett viktigt inslag, särskilt som försäte framför det stora bordet. Den kan ännu påvisas i de flesta svenska landskap. I dalaprästgårdarna nämnas bord och vändstol vanligen tillsammans, vilket visar att denna bänktyp även här gärna nyttjades som försäte. Märkligt nog förekommo ända till tre vändbänkar i ett och samma rum, såsom i köket i Stora Tuna 1696.

För övrigt omnämnas i inventarierna bänkar och säten av olika slag. Först och främst ha vi sålunda de fasta eller lösa bänkar, som stodo utefter väggarna och ofta kallas väggbänkar. Särskilt i herr- och gäststugor funnos sådana längs alla väggar. De voro av olika slag, rikare och enklare, kistformiga »med foder» eller primitiva säten av »lösa bräden» eller av »stockar, klyfne och tälgde». I några fall nämnes också, att de voro försedda med pallar, motsvarande vad som också förekom vid sängarna. I Norge äro sådana trappstegsformiga pallar vid bänkarna icke ovanliga, hos oss ha de merendels försvunnit, men i eldhusen finnes ofta en primitiv motsvarighet i enkla fotbräden nedanför britsarna, varpå man också kunde sitta.

I portstugan i Vika förekom 1696 »en lijten kanbenk widh dören». Härmed avses bänken mellan dörren och skänkhörnet eller mellan spisen och dörren. Möjligen var den försedd med hyllor undertill. I Halland har bänken utmed samma långsida som skänken benämnts kannbänken. I Älvsborgs län bar en hylla vid sidan av spiseln, där kanna och tallrikar ställdes, namnet »kannestolen». Troligen är det samma sak, som i Gagnef 1698 kallades »karbenk».

Benämningen säte förekommer i inventarierna vid sidan av

bänk. Dessa enkla möbler upptagas dock relativt sällan. I gamla drängstugan i Leksand funnos 1704 tre stycken säten. I mjölkstugan i Gagnef omtalas 1696 »ett säte med ryggstöd». I allmänhet avses ett försäte, och uppräknningen gäller vanligen »bord med säte», detta i direkt överensstämmelse med ovan anförda lagbestämmelser. I vardagsstugan i Venjan omtalas sålunda 1682 »ett bord och långt säte ther brede widh».

Anordningen med väggfasta bänkar, långbord och försäte överensstämmer direkt med vad som varit tradition hos allmogen. Mycket ofta förekommo emellertid flera dylika bord med bänkar eller säten i samma rum. Inredningen var således betydligt rikare än i de vanliga bondgårdarna, där en dylik mångfald endast förekom vid större gästbud och ägde rent tillfällig karaktär. Oftast utsäges intet om bordens typ, utom att de gärna voro mycket långa. De äldre borden bestodo emellertid i allmänhet av en lös skiva, upplagd på bockar eller fotställ, ibland av den typ, som figur 12 anger, vilket bord dock härrör från en bondgård. Stundom omnämnes blott skivan, men på andra ställen säges bordet bestå av »skifwa med foot». Dessa skivor voro ofta mycket långa. I sängkammaren i Leksand fanns 1696 »ett bord med dubbel foot ock fyrkantiskifwa af 7 alnar» och i storstugan på samma ställe en $6\frac{1}{2}$ alnar lång »oval skifwa med foot». Den fyrkantiga formen var sålunda ej längre ensamt förhärskande. Även mindre bord funnos, så t. ex. i Garpenberg 1696, där det i en kammare förekom »ett litet fyrkantigt bord med fot».

I många fall voro de mindre borden väggfasta och bestodo av en skiva, som vid ena sidan ledade mot väggen och vid den andra understöddes av en fot. Sådana »fällskivor» med fot omtalas i flera inventarier och ha ännu direkta motsvarigheter i bondgårdarna. De anges vanligen direkt som små.

Även fällbord av det slag, som varit typiskt för allmogen i stora delar av vårt land, upptagas i inventarierna. Då dessa bord, där de bevarats till nutiden, ofta uppträda i 1600-talsformer, är det tydligt att de under sagda århundrade ernått en mycket stor spridning i hela landet, men typen är ännu äldre.

Till den fasta inredningen hörde i allmänhet en eller flera hyl-

lor. Sådana brukades här, såsom hos allmogen, framför allt på gavelfälten. I sängstugan i Venjan funnos sålunda 1682 »tvenne hyllar, dhen ena på öster gafwelen och dhen andra öfwer dören på wästergafwelen». Även över fönstren brukade hyllor placeras, ofta dekorativt sammanbyggda med fönsterfodret. I Kryddgårdsstugan i Mora 1693 funnos små hyllor över fönstren och i norra sängstugan i Grangärde omtalas 1697 två »snickarhyllor, en öfr gafwelfönstret och dhen andre öfr dören». Dessa voro sålunda dekorativt utarbetade. I Grangärde prästgårds sätestuga funnos slutligen »små hyllar alt omkringh heela stufwan», något som också har motsvarighet hos bönderna i senare tid.

Av särskild betydelse äro emellertid de hyllor, som nyttjades för kärl och matlagningsdon och som i allmänhet hade sin plats i hörnet närmast förstudörren. Det är nämligen dessa, som givit upphov till skänkskåpet, vilket utvecklades från hylla till skåp just varit knuten till denna plats. I syneinstrumenten upptages denna möbel vanligen under benämningen kärlylla (»kiärlylla, kiärhilla», eller »kaerlyll»), men även namnen »diskhyll» eller »faathilla» förekomma. Kärlyllor ha i första hand hört till inredningen i de rum, där matlagning eller servering förekommit. I prästgårdarna, där rumsbeståndet och möbleringen var betydligt rikare än i de typiska bondgårdarna, funnos ibland direkta motsvarigheter till nutidens »serveringsrum», och kärlyllorna voro ofta både många och stora. Av dylikt slag voro tydligen »källarkammaren» i Garpenberg 1696 och »köskammaren» i Malung 1698. Placeringen av kärlyllorna var därför på ett helt annat sätt obunden i prästgårdarna än hos bönderna. Figur 8 visar en kärlylla från en bondgård i Näs socken. Den är visserligen enkel och föga representativ för de ofta elegant profilerade möbler av detta slag, som prytt så många dalahem, men återger ett allmängiltigt genomgångsstadium i denna möbelgrupps utvecklingshistoria, då nederdelen började antaga karaktär av slutet skåp. Med visshet kan man utgå ifrån, att samma form även förekommit i dalaprestgårdarna under 1600-talet. En mera speciell företeelse för prästgårdarna äro de bokhyllor, som då och då omnämnas i samband med prästens bibliotek eller arbetsrum,

den så kallade bokstugan, boknattstugan eller bokkammaren. Deras form omtalas dock aldrig.

Medan hyllorna gå tillbaka till den gråaste forntid, äro skåpen relativt sena nykomlingar i svenska hem. De många medeltida skåp, som bevarats i våra kyrkor, ha ingen motsvarighet i det profana. Så mycket märkligare äro därför de båda dalaskåp, som Nordiska Museet äger, fig. 6—7, och av vilka det ena uppges härröra från Hedemoratrakten. Båda tillhöra medeltidens senare del. Ornamentiken på profana skåp är i Skandinavien annars aldrig äldre än från renässansen. Säkerligen ha de nyssnämnda skåpen tillhört bergsmän eller präster, i vars hem denna möbel tidigare bör ha trängt in än hos bönderna. Tyvärr äro de här meddelade syneinstrumenten mycket njugga på uppgifter om skåp. Avbalkade »contoir» nämnas på flera ställen. I sättestugan i Mora fanns »et skåp, med twänne dörrar, lås och nyckel, om fyra rum, målat» och i stora sättestugan i Stora Tuna tre år senare »ett dubbelt skåp med en skiänck, bestående af 2 rum». Det sistnämnda avser tydligen ett skänkskåp i två avsatser med bredare underdel, således en typ, som nära ansluter sig till de ovan skildrade kärhyllorna. I sängkammaren i Leksand stod 1696 ett fyrarummigt skåp »med enkel dör och krantz, grönt anstruket». Detta hade sålunda någon utskuren eller profilerad list upptill. I denna prästgårds brygghuskammare stod samtidigt ett gammalt »gement skåp med två lås och två rum». I Malung fanns ett målat skåp i en förstuga 1698. Därmed äro de viktigare beläggen anförda. Om hörn- och hängskåp finnas inga uppgifter, ehuru sådana givetvis förekommit. Det här avbildade hörnskåpet, figur 9, som härrör från Äppelbo socken, är daterat 1669 och 1684 och torde ha tillhört en präst eller bergsman i denna socken.

Om övriga inredningsföremål finnas endast sporadiska uppgifter. Då och då nämnas emellertid »een handklädes stool» eller »handklädes krants». Därmed avses handdukshängarne, tydligen av samma slag som dalaallmogen bevarat ända fram till vår tid och vilka ofta äro rikt utskurna och profilerade. Kransen var givetvis en listbräda, som omramade själva stolen. En sådan äger Nordiska Museet

från Plintsbergs by i Leksand, figur 14. Den är också försedd med ett utskuret panelbräde.

Inredningen kunde av allt att döma understundom vara ganska präktig. Detta gäller givetvis i första hand de egentliga högtidsrummen. Stora herrstugan i Malung hade 1698 »målade väggar, bänkiar och pallar, med snickarearbete kring hela stufwan», samt var dekorerad med »8 stycken conterfej med watufärga». Åtskilliga exempel på rikare snidade möbler ha förut anförts. I många fall lämnas också uppgift om rummens målning. Vitlimning av väggar och tak var mycket vanlig. Det är i sådan skrud man måste tänka sig prästgårds- och bergsmanshemmen i Dalarna under denna tid. Då och då omtalas också målning, varmed alltid, till skillnad från vitlimningen, avses dekoration i färg. Sättestugan i Mora var 1693 vitlimmad och försedd med blå och röda ränder i taket. Nedanför fönstren voro väggarna målade i svart och blått. I herrnattstugan i samma gård voro väggar och tak också vitlimmade och delvis målade, och fönsterkarmarna voro »med oliofärga bestrukne».

Bland övriga exempel må här framhävas hurusom i vissa rum i övre våningen i Stora Tuna 1725 taket var panelat »med listor under och målat», medan väggarna voro vitlimmade. Södra kammaren i stora byggnaden på Husby prästgård hade 1738 »lerslagne väggar», vilka »tillika med taket» voro »hvitlijmmade samt listarna under taket blå anstrukne». Däremot saknas uppgifter om en rikare väggmålning sådan som i bergsmansgårdar i södra Dalarna och Sveden nära Falun omkring år 1700. I vissa fall voro nog bergsmansgårdarna bättre utrustade än prästgårdarna.

I vilken utsträckning möblerna varit målade i prästgårdarna redan under 1600-talet framgår ej av syneinstrumenten, men då och då utsäges direkt att så var fallet. Några sådana exempel ha anförts i det föregående. Ytterligare några må här nämnas. I herrnattstugan i Mora stod 1693 ett »måladt bord», och i sättestugan ett målat skåp. Ett skåp i sängkammaren i Leksand, som var utstyrt med »krantz», var »grönt anstruket».

Smidda järnbeslag ingingo med säkerhet som en viktig detalj i

utstyrseln. Där om säges dock vanligen intet. Salsdörren i Husby hade emellertid 1738 »förtent låås och beslag».

Såsom med skäl kunde väntas, innehålla syneinstrumenten också intressanta uppgifter om textila och målade bonader. Synnerligen märklig är beskrivningen av herrstugans i Grangärde utstyrelse: »Taakbonaden af blaggarn och språngsöm af ålder äre förmultna, men blaggarnet 14 wådar långa och 2 halfwa. Pröfves icke några penningars värde. Gamla målade wäggie bonader på båda gaflar och 3 wäggjar kunna för ålder eij i pänningar werderas». Vi möta här en storståtlig takpäll av det slag, som hittills påvisats huvudsakligen blott hos allmogen i götalandskapen.

Väggbonader voro tydligen icke ovanliga i dalaprästgårdarna. I biskopsstugan i Lima nämnes 1698 »en gammal wäggebonelapp» och i gamla nattstugan på samma ställe »en gammal gafwel bonad öfwer dören. Dito en gammal lapp fram på väggen, merendhels förderfwade». Malungs biskopsstuga var samtidigt »klädd med målad wäggebonad». Slutligen må nämnas Leksands prästgård, där två bonader funnos i sätestugan »en på hwardera gafwelen med wattfärgor målade», medan storstugan var prydd med »en wäggbonad på östra gafweln öfr dören», ävenledes målad med »wattfärgor». Det visar sig mer och mer, att präst- och storbondegårdar voro utstyrda på detta sätt under både 1500- och 1600-talen i olika delar av landet. Även i de kungliga slotten äro målade bonader påvisade under 1500-talets förra hälft.¹ Den äldsta bevarade bonaden av detta slag härör från Oviken i Jämtland och finnes nu i Östersunds museum. Den är antagligen från 1500-talets förra hälft. Näst efter denna kommer i ålder en lång och smal wäggbonad från en bondgård i Hedesunda socken i Gästrikland, nu i Nordiska Museet. Den är daterad 1639. Ett stycke av densamma meddelas här, fig. 5. Den torde ge en föreställning om arten av de bonader, som dalaprästgårdarna ha varit utstyrda med. Först från 1700-talet finnas några

¹ Sigurd Erixon: Skultuna bruks historia, del I, sid. 175 och 776. Ett där ej omnämnt äldre belägg från en västgötisk prästgård 1554 (hos biskop Sven Jacobi) återfinnes i Västergötlands forminnesförenings tidskrift h. 9—10 sid. 88.

Erik Salvén: Bonaden från Skog, sid. 25.

J. Böttiger: Svenska statens samlingar af wävda tapeter, I, sid. 6 och 18.

dalabonader bevarade. Det folkliga måleri, som under detta sekel uppblussade i Dalarna, anknyter givetvis till den äldre tradition, som hade sitt huvudsäte i bergsmans- och prästgårdarna. Icke minst därför äro här meddelade notiser av betydelse, ty om allmogemålningen i landskapet under 1600-talet vet man ännu mycket litet. Det faller i ögonen, att bonaderna i prästgårdssynerna vanligen anges vara gamla och halvt förstörda. Flertalet av dem torde också ha funnits kvar sedan 1500-talet. Alla tecken tyda på, att användningen av dylika prydnader var på upphällningen i prästgårdarna vid ingången av 1700-talet.

NILS KEYLAND.

Född 28 mars 1867. Död 7 juli 1924.

Med stor bestörtning mottogo intendenten Keylands vänner och bekanta underrättelsen om hans plötsliga död den 7 sistlidne juli. Den seniga kraftiga mannens utseende förrådde ingen svaghet. Åldern var ej framskriden. Och man ville ju så gärna motse ännu många arbeten av hans hand. Detta hopp gick nu med ens om intet. Men den märkeliga mannens livsgärning manar oss att bevara hans minne.

Nils Keyland föddes i Bjurbäckens by i Mangskogs socken i Värmland d. 28 mars 1867. Föräldrarna voro hemmansägaren Nils Olsson och Stina Andersdotter. Sitt tillnamn Keyland antog han som student med anledning därav, att han på mödernet härstammade från den värmlandsfinska släkten Kailainen. Hans ansikte med de tämligen markerade kindknotorna, utvecklade käkarna och det mörklagda utseendet angav även genast för kännaren det finska ursprunget.

Föräldrahemmet var oansenligt, och familjen måste såsom dess fäder sedan uråldriga tider under försakelser kämpa hårda strider för sin torftiga utkomst i den karga vildmarken. Om inom släkten funnits studieduglighet vet man ej, men det är ganska troligt i betraktande av Keylands ovanligt rika utrustning. Av fäderna hade dock ingen varit i tillfälle att få studera.

Keyland var icke heller bestämd för studier, utan för rödjarens tunga arbete på de magra små åkrarna och vid de ensliga myrarna i den avlägsna finnskogen. Men hos denne stillsamme drömmande gosse funnos anlag, som till en början icke blott visade sig i en ovanlig snabbhet att lära utan även i en lika ovanlig drift att för-

Nils Keyland. Porträtt taget sista dagen han levde.

söka sig på allt möjligt, även sådant, som aldrig kunde falla andra in. Hans sinne var nämligen vaket för möjligheter, som andra aldrig kommo att tänka på.

Tidigt røjde han även stor fallenhet för att läsa. I hans barn-
dom hade knappast någon av värmlandsfinsk börd gått studievägen

och därför kunde sådant icke heller komma i fråga för gossen i Bjurbäcken. Han fick nöja sig med vanlig folkskola, och konfirmationsundervisning erhöll han av socknens aktningssvärde komminister B. J. Varodell, och honom hade han alltid i kärt och vördat minne. Boken fick dock allt mera makt över honom, och omsider läto föräldrarna honom ehuru överårig komma till Arvika lägre elementarläroverk.

Där funnos vid den tiden särskilt två lärare, vilka voro utmärkta som sådana i fråga om att inpränta kunskaper med både boken och käppen: rektor J. G. S. Borgström och kollega C. H. Bågenholm. Båda voro stora hedersmän och i hög grad samvetsgranna och stränga pliktmänniskor, som städse visade sig synnerligen angelägna att bibringa pojkarna gedigna kunskaper — på det ena sättet eller det andra. Med K. hade de inga svårigheter. För hans del behövde de blott använda boken. Han hade först och främst snabb uppfattning, men såsom överårig ville han hava största möjliga utbyte av undervisningen för att kunna göra snabbaste framsteg. Det gjorde han även. Rektor Borgström var en synnerligen skicklig språkman, känd som författare till en svensk-tysk grammatik, som han använde i skolan. K. hade mycket lätt för språk, och under den korta tiden i Arvika läroverk inhämtade han tyska till den omfattning, att han utan synnerlig svårighet talade språket med läraren under lektionstimmarna, ehuru själva uttalet ej var så särdeles mönstergillt. Men därmed var det den tiden icke så noga som nu. Borgström hade även vid K:s övergång till Karlstads läroverk yttrat: »Det är mycket sällan man har nöjet att träffa en så mångsidigt begåvad yngling som denne».

Höstterminen 1885 kom K. till Karlstads högre läroverk, där han hoppade över klasser, bland dem den nedre 7:e. I övre 7:e blevo vi klasskamrater. Hans mogenhet vid inträdet i Arvika skola gjorde, att han där genast kunde taga höga betyg utan att därför pluggläsa. I Karlstads läroverk gjorde han en snabb karriär, något för snabb för att han skulle kunna hinna få höga betyg. Han redde sig dock bra i klassen och var skicklig i sina stycken, men brydde sig ej om att vara någon betygsjägare. Alla ämnen intresserade honom, de matematiska mera och de levande språken mest. Vid studentskrivningen behövde latinare den tiden i levande språk göra blott *en* översättning, antingen till tyska eller franska. Keyland tog båda på samma tid.

Höstterminen 1888 inskrevs han som student vid Uppsala uni-

versitet och läste på filosofie kandidatexamen med nordiska och levande språk till huvudämnen. Även där skötte han sig utmärkt. De knappa tillgångarna från hemmet — en frukt av föräldrars och syskons ihärdiga strävan och kärleksfulla offervillighet — nödgade honom att leva indraget och påskynda studierna. Det gjorde han även med besked. Han kunde ligga stilla på sin soffa och läsa från morgon till kväll dag efter dag. Därvid rökte han strängt, och vid tiden för examen hade nog hälsan blivit något undergrävd. Nämda examen avlade han efter blott 4 terminers studier år 1890.

K. avsåg nu att bli elementarlärare i levande språk, men behövde därför driva språkstudier utrikes. Sådant är både lätt och roligt för den, som har pengar. Det hade ej K. Men han hade ett par starka armar och ett hurtigt mod, och sedan han skaffat sig respengar, for han till Amerika i avsikt att taga anställning som kroppsarbetare för att dels därunder praktiskt lära språket, dels skaffa medel till uppehälle vid någon högskola. Arbeta hade han fått lära sig hemma under barndomen och ferietiderna. Det kunde och det ville han även i Amerika, därmed ådagaläggande den oförskräckthet och rådighet, som hos allmogesönerna vanligen är en lycklig ärvd egenskap, men ofta på grund av deras små tillgångar och tvingande nödvändighet ännu mera en förvärvad.

K. var ej bortskämd eller kräsen, ej försagd eller rädd, varför han utan vidare tog det arbete, som stod till buds. Hans huvudsyfte var ju att lära språket, och allvaret i denna sin föresats ådagalade han därigenom, att han var färdig och villig att därför underkasta sig vad arbete som helst. En tid var han också sysselsatt som järnvägsarbetare. Därvid ägnade han dock all uppmärksamhet åt språket. Sedan han av förtjänsten sparat ett belopp, reste han till en högskola och studerade där så länge besparingen räckte. Så var han sysselsatt med kroppsarbete och studier alternativt. Sedan han inhämtat engelskan, sökte han arbete bland tyskar för att sålunda få tillfälle att fullständigt inhämta även deras språk, först under dagsverket, sedan vid någon högskola.

Genom ett dylikt studiesätt erhöll K. synnerligen gedigna kunskaper i både engelska och tyska och talade båda språken obehindrat. Och det var icke blott litteraturspråket han på detta sätt inhämtade vid läroverken och genom böcker, utan under sitt arbete vid järnvägarna fick han även grundliga och gedigna insikter i vanligt samtalspråk och slangspråk, vadan han i språkligt avseende hade det bästa utbyte av sin vistelse i Amerika och vann en mång-

sidigare språkbehållning än om han i likhet med andra studenter endast drivit studier vid en högskola. Och detta sitt syfte vann han genom sina händers verk och utan att hava skuldsatt sig ett enda öre. — Frukten av hans strävan blev, att han slutligen själv erhöill plats som lärare vid Hope Academy i Moorhead, Minn., där han undervisade i bland annat latin och franska.

Men detta ständiga arbete och denna oavbrutna fysiska och psykiska ansträngning blevo för påfrestande även för hans ovanliga styrka. Slutligen dukade han under för sjukdom. Hans hälsa hade blivit totalt underminerad och han var nedbruten. Längre låg han svårt sjuk. Han hoppades dock på förbättring och tillfälle att kunna fortsätta studierna. Men förgäves. Då han nedstämd frågade läkaren, om ingen förbättring vore tänkbar, fick han det beskedet, att enda möjligheten därtill vore, om han kunde komma till hemlandet. I mycket medtaget tillstånd anträdde han år 1895 en äventyrlig hemresa.

I föräldrahemmet och hos där kvarboende syskon tillbragte han en lång konvalescenstid, därunder han just ingenting förmådde uträtta — en mycket påfrestande och nedstämmande tid för en mångfrestande person, som både behövde och ville göra sina kunskaper fruktbringande. Han nödgades att iakttaga så gott som fullständig överksamhet. Den kärleksfulla vård han åtnjöt av sina anhöriga och den tysta ron i den ensliga, undanskymda hembygden medförde dock en jämförelsevis snar förbättring och omsider fullständig hälsa.

Sedan han sålunda kryat till sig, var han en tid privatlärare eller informator i Göteborg och flerstädes till år 1898. Men då inträffar något, som kom att kasta alla hans förra planer för framtiden över ända och gav åt hans liv och verksamhet en helt ny riktning, den rätta och bästa.

Hos doktor Artur Hazelius hade K. nämligen av en gammal skol- och akademikamrat blivit rekommenderad till att för Nordiska Museets räkning anskaffa från Värmland, som dittills varit klen representat i nämnda museum, etnografiska föremål och särskilt resterna av den inom detta landskap allt mer utdöende finska kulturen.

Förut hade K. ej visat ringaste intresse för fornminnen eller etnografisk forskning. Alla förhållanden i den värmländska finnygden kände han ju väl till allt ifrån sin barndom, men sådant, som ungdomen känner, har den mindre intresse för. Och för sin dagliga, väl kända omgivning var K. naturligtvis i det hela lika

litet intresserad som alla andra äro det för sin. Förordet hos dr Hazelius avsåg ingalunda att draga K. från hans påtänkta lärarebana utan blott att bereda den nedstämde kamraten en tillfällig sysselsättning och någon förtjänst. Och det var huvudsakligen för att få sysselsättning som K. antog erbjudandet att bli skaffare för Nordiska Museet. Men han visade sig genast vara detta värv vuxen mer än man kunde ana. Detta berodde på flera omständigheter, t. ex. hans skarpa intelligens, hans mångsidiga begåvning, hans grundliga kännedom av hembygden, dess folk och seder, hans blick för det karaktäristiska, hans lätthet att umgås med folket, att kunna taga det på det rätta sättet och vinna dess förtroende, hans händighet, hans stora skicklighet i teckning, hans musikaliska läggning samt hans små behov och stora förmåga att i de avlägsna vildmarkerna kunna utstå strapasor.

I alla riktningar genomströvade K. under ett par års tid de värmländska finnbygderna, där han dels samlade etnografiska föremål, dels gjorde anteckningar om allt möjligt i dessa bygder från både forntid och nutid. I dessa på kommunikationer vanlottade trakter måste han vandra till fots över myrar och moras och ofta leta sig fram på en höft genom skogarna i ur och skur. Stundom var han därvid belastad med etnografiska föremål, såsom då han från Lekvattnet till Gräsmark under nära 2 mil bar åtskilligt lösöre i en stor näverkont, som enligt uppgift var från år 1768 och rymde $1\frac{1}{2}$ tunna.

Det väckte ju i hembygden ett visst uppseende, att en studerad karl som K., vilken man snarare väntat få se som präst uppträda i kyrkan, i stället vandrade omkring och samlade förbrukade, utslitna och odugliga allmogeföremål. Mången torde nog ha betraktat honom om icke just som en förlorad dock misslyckad student. Denna åsikt hos folket ändrades dock genom några artiklar om »Värmland i Nordiska Museet», som voro införda i ett par av provinsens tidningar och uppvisade betydelsen och värdet av K:s arbete. Efter den tiden blev detta mera uppskattat av ortsbefolkningen och visades honom större förståelse, tillmötesgående och respekt.

K. hade fullt motsvarat förtroendet, och dr Hazelius var synnerligen belåten med resultatet. Vid uppgörelsen dem emellan yppade sig emellertid någon meningsskiljaktighet.

För etnografisk forskning hade K. nu fått smak och fortsatte den, vaken för allt möjligt inom detta område. En dag kom han till Karlstad med huvudet fullt av i skogsbygden uppsnappade visor,

låtar och melodier. Tillsammans med musikedirektör C. V. Rendahl utgav han från trycket en del av dessa under namnet *Värmländska låtar*. Detta var egentligen blott en början, men någon fortsättning hann han aldrig med. — En kort tid hade han i uppdrag av Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening att för dess räkning anskaffa värmlandsfinska etnografiska föremål, och på så sätt kom Värmlands museum i Karlstad i besittning av sin värdefulla samling av dylika. — Av grevinnan Anna Mörner, född Rundgren, erhöll han ett anslag av 1,000 kronor för att kunna fullfölja sitt arbete i finnbygden, och under den tiden fäste han närmare uppmärksamhet vid de åldriga finnbyggnader, som sedan fördes från Värmland till Skansen.

Omsider skulle de samlingar han skaffat Nordiska Museet ordnas och beskrivas. Då anmodades K. såsom fackman på detta område att för detta ändamål komma till Stockholm. Hans grundliga insikter och stora duglighet gjorde att han vid Nordiska Museet fick anställning, först såsom amanuens och slutligen som intendent för Skansens kulturhistoriska avdelning.

Keylands mångsidighet var högst ovanlig. Utom det han var starkt studiebegåvad hade han även en enastående musikalisk begåvning, men han erhöll aldrig någon musikalisk utbildning. Någon gång kom han att slå sig ned vid ett piano, och utan svårighet kom han lätt underfund med hur man skulle begagna ett sådant. Dragharmonika trakterade han skickligt, men var givetvis icke någon stor beundrare av detta slags speleverk. Sitt intresse för musik ådagalade han ännu mera genom att komponera musik. Då han var sysselsatt med redigeringen av sina Värmländska låtar, hade han även en tanke på att utgiva en samling av egna kompositioner under titeln »Eko ur Finnskogen», men därav blev ingenting, möjligen på grund av blygsamhet och självkritik.

Han besatt även stor händighet. Om t. ex. några finska kulturföremål voro defekta, så visste han icke blott hur det saknade sett ut, utan kunde även själv göra det som fattades. Hans fäder hade i sin avlägsna finnskog varit hänvisade till sig själva och därför fått öva sig i rådighet och tilltagsenhet, och sådant hade gått denne deras ättling i blodet, så att han aldrig blev strandsatt. — Dessutom syntes nästan allting ha varit honom medfött. Att inhämta kunskap eller utöva en verksamhet kostade honom föga möda. Att endast försöka var för honom nästan detsamma som att kunna och lyckas. Allt gav sig för honom så lätt.

Om man t. ex. för honom nämnde initialer, vilka som helst eller hur många som helst, så kunde kan, och till synes utan ringaste eftertanke eller beräkning, omedelbart hastigt sammanskriva dem med ett enda streck till ett vackert monogram, därvid han lika väl kunde börja med den sista eller mellersta bokstaven som med den första, och allt gick lika bra ihop ändå. Jag har i min ägo intressanta prov på denna hans egendomliga talang. Jag tror knappast han lärt sig detta, utan han syntes därvid helt enkelt följa en ögonblicklig ingivelse.

Han var även skicklig tecknare och har efterlämnat en värdefull kvarlåtenskap i den vägen. För tids vinnande övergick han under senare år till fotografien och var en både samvetsgrann och skicklig amatörfotograf.

Men han hade även lätt för att uttrycka sig i bunden form. Då han under sin konvalescens vistades någon tid i Övre Ullerud, hade han med dit ett häfte med en mängd egna dikter. Men dem överskattade han icke och visste ej, vart detta häfte tog vägen. Till sin mor, vid vilken han var varmt fäst, har han skrivit ett känsligt poem »Moder Stina», som är i min ägo. Gratulationer och tillfällighetsverser kostade honom liten möda. I jultidningen Värmländingarne för år 1896 finnas av honom tre dikter, alla med motiv från fädernebygden.

Men utom allt detta var han äkta humorist och en utmärkt gymnast, nära nog akrobat. Vid gymnastiken i skolan rent av flög han över hästen. Ehuru storväxt och gänglig, dansade han hallingen förträffligt och kunde vid dess slut kasta sig baklänges och sedan resa sig upp utan att taga för sig med händerna.

Men trots sin begåvning ville han aldrig spela överlägsen, utan var alltid anspråkslös och litet tillbakadragen. All humbug föraktade han grundligt, men vanligen tyst — i den riktningen yttrade han ingenting onödigt till andra. Han visste nog sitt värde och ställde sig till förfogande om så önskades, men trängde sig ej fram, utan höll sig helst i skymundan. Den svenska allmogemannens fria kynne fanns kvar i hela sin vidd hos allmogesonen, och om sin frihet och sitt oberoende visade han en fullt befogad och tillbörlig ömtålighet. Visade någon en alltför vårdslös närgångenhet emot den försynte och tystlätne mannen, så förstod han konsten att på lämpligt sätt avspisa dylikt, så att manövern ej upprepades. Han var en *man* i ordets bästa bemärkelse, en självständig karaktär och en trofast vän.

Genom en tillfällighet kom K. att ägna sig åt musealt arbete, men knappast någon annan verksamhet hade för honom kunnat vara lämpligare. Ty här fick hans vakna intelligens och mångfrestande lynne ständig sysselsättning. Då han omsider även fick en tillfredsställande avlöning, så gladdede det honom, att han utan försäkelse kunde skaffa sig den litteratur han önskade, och han fick omsider ett stort bibliotek.

Sedan han fått anställning i Nordiska Museets tjänst, förbättrades hans hälsa, och han var oavbrutet verksam. Varje sommar drogs han till hembygden och tillbragte sin semester hos sina syskon i fädernebyn Bjurbäcken, som alltjämt var vildmarkssonens käraste tillhåll, även sedan hans moder Stina slutat sina dagar. Dit hade han även innevarande års sommar ställt sin färd som vanligt. Vid en fisketur där i den gamla välkända kära trakten överraskades han av hjärtförlamning och döden och fick sålunda den önskan uppfylld, som han i ett poem uttalat sålunda:

Jag älskar mitt hem, jag älskar dess frid,
jag älskar dess motgång och lycka.
Ej vinkar en plats så fager och blid,
som mig från dess fäste kan rycka.
Här växer mitt löfte, här brast det frö
till bildning, som Herren mig givit.
»Ja här vill jag leva, här vill jag dö»,
dess sol har till mognad mig drivit.

C. V. Bromander.

NORDISKA MUSEET

FATABUREN

KULTURHISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

GUSTAF UPMARK

NORDISKA MUSEETS STYRESMAN

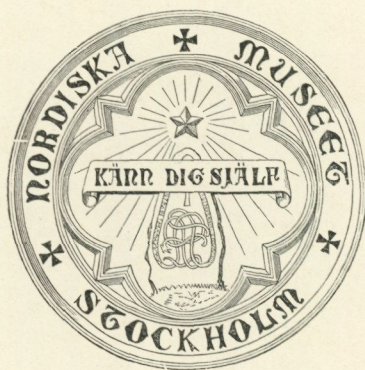
1924

STOCKHOLM 1924

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

240358

Redaktion:

Gustaf Upmark. Visen Lewin.

I N N E H Å L L.

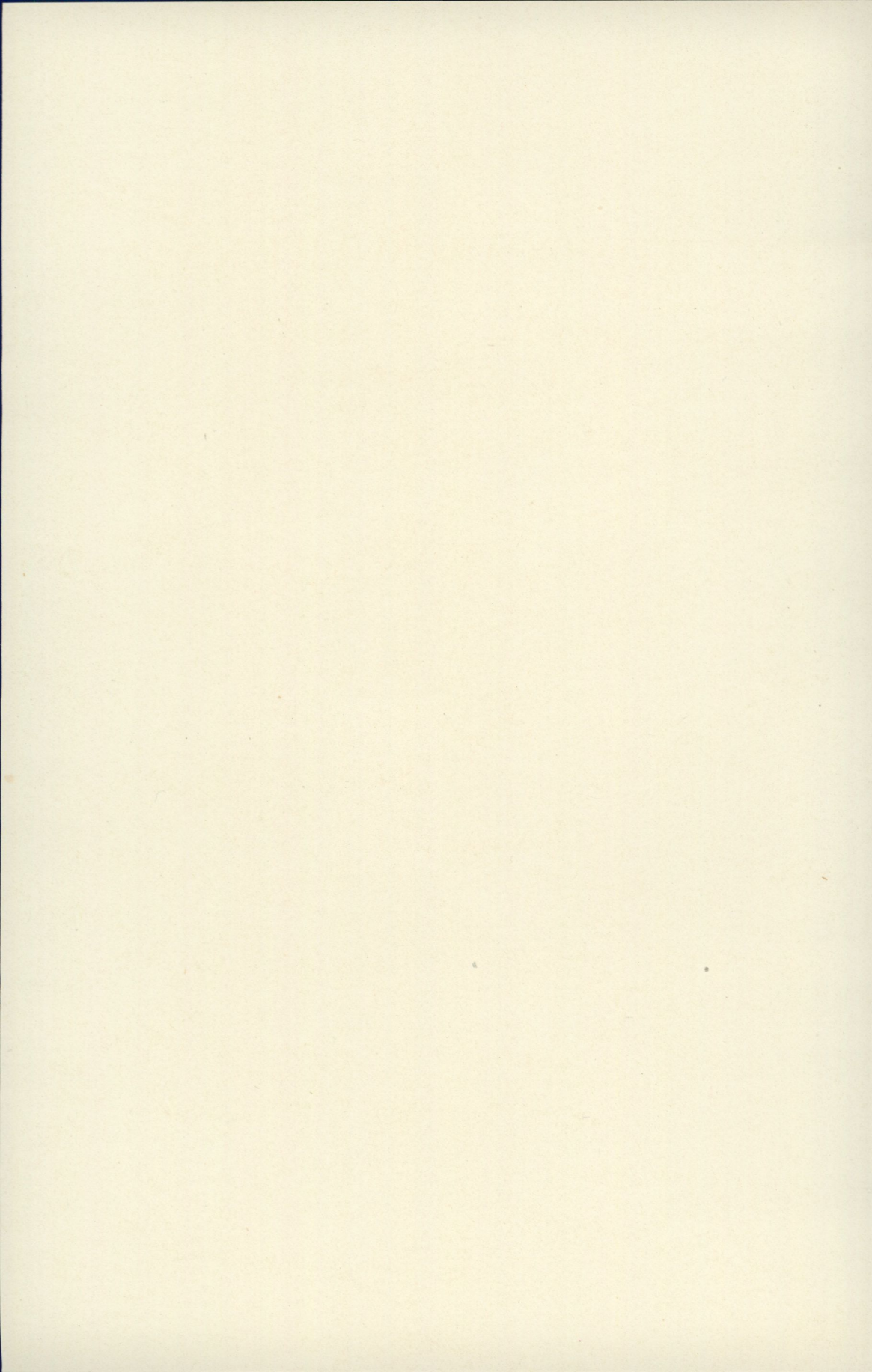
	Sid.
BROMANDER, C. V., Nils Keyland. Född 28 mars 1867. Död 7 juli 1824	184
BÖTTIGER, JOHN, Några tapeter tillhörande serien de gode hjältarne .	97
EKHOLM, GUNNAR, Fiscus nationis Fjerdhundrensis	85
ERIXON, SIGURD, Prästgårdar i Dalarna under 1600-talets senare del och början av 1700-talet. I, II	35, 163
ERIXON, SIGURD, Ett vittnesbörd om den äldre protestantismens förhållande till medeltidens kyrkliga målningar	88
JIRLOW, RAGNAR, Om linberedning och linspinning hos svensk allmoge. En översikt till ledning för folklivs- och landsmålsundersökare	143
Nordiska Museets femtioårsfest den 24 oktober 1923	1

Litteratur:

BIELENSTEIN, A., Die holzbauten und holzgeräte der letten. II. Die holzgeräte. St Petersburg 1918. Av S. E.	91
HESIODUS' Verk och dagar. Översättning av E. Hellquist. Lund 1923. Av N. E. H.	89
RANTASALO, A. V., Der ackerbau im volksaberglauben der finnen und esten mit entsprechenden gebräuchen der germanen verglichen. I—III. Sortavala 1919—1920. Av N. E. H.	94
VISTED, K., Vor gamle bondekultur. Ny foröket utgave. Kristiania 1923. Av N. E. H.	90

Bilagor.

Redogörelse för Nordiska Museets utveckling och förvaltning år 1923.
 Livrustkammarens och därmed förenade samlingars utveckling och förvaltning år 1923.

LIVRUSTKAMMARENS

OGH DÄRMED FÖRENADE SAMLINGARS
UTVECKLING OCH FÖRVALTNING

ÅR 1923

REDOGÖRELSE

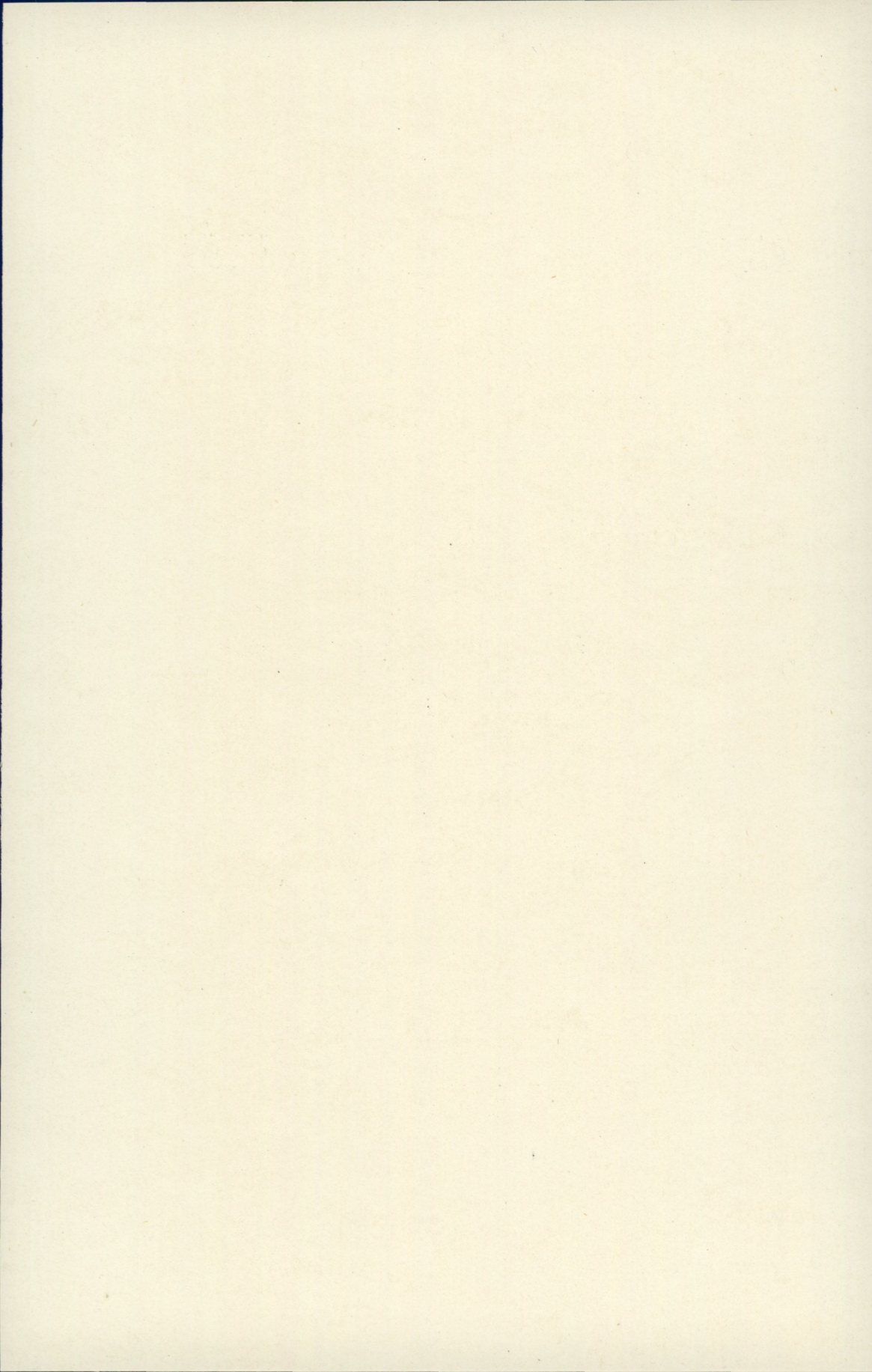
av intendenten och föreståndaren för samlingarna

RUDOLF CEDERSTRÖM

STOCKHOLM 1924

Kungl. Boktryckeriet. P. A. Norstedt & Söner

242201

REDOGÖRELSE FÖR
KUNGL. LIVRUSTKAMMARENS OCH DÄRMED
FÖRENADE SAMLINGARS UTVECKLING
OCH FÖRVALTNING ÅR 1923

TILL KONUNGEN

Till åtlydnad av föreskriften i nådiga brevet av den 28 sept. 1906 får jag härmed avgiva följande berättelse rörande Livrustkammaren och därmed förenade samlingars tillväxt och förvaltning under år 1923. Vissa svårigheter hava härvid yppat sig på grund av förordningen i nådiga kungörelsen av den 8 juni 1923, att särskilda räkenskaper skulle avgivas för tiden 1 jan.—30 juni 1923 och att budgetåret därefter skulle räknas från 1 juli—30 juni.

Samlingarnas tillväxt

Nedan hava endast upptagits de förvärv, som vid Nordiska Museets Nämnds sammanträden under år 1923 blivit anmälda. Dessa omfatta dock ej allt som under denna tid för samlingen inköpts. På grund av det ytterst obetydliga inköpsanslaget (kr. 1.400: —) måste vid inköp för samlingen tillgå så, att föreståndaren på egen risk inköper vad som för samlingen kan vara önskvärt och av detta så mycket för året upptages såsom inköp, som det varit möjligt, att anskaffa enskilda medel till, varför det exakta årsinköpet först kan avgöras vid finansårets slut.

HUVUDSAMLINGARNA. För Nämnden anmälda äro följande förvärv, summa 26 nummer, därav genom gåvor 19, genom inköp 7.

Gåvor:

Av H. K. H. Prinsessan Ingeborg: Väska av svart sammet med pärlbroderi i stål och Hollands vapen, med uppgift att den tillhört Drottning Lovisa; tre par skor samt ett par tofflor, som tillhört Drottning Sofia.

Av majoren, greve John Hamilton, Gudhem: sporre av järn från 1500-talet, jordfynd.

Av kyrkovaktmästaren Axel V. Jansson, Stockholm, genom Nordiska Museet: parerstång till sabel, av brons, med förgyllda ornament; stigbyglar, ett par; florett.

Av Oberst Strähler, Charlottenburg: 5 st. olika pipämnen, medförda från Liège under världskriget och utvisande olika prov på och stadier i tillverkningen av damascerade pipor.

Av herr Erik A. Ekeberg, Stockholm: pistol med slaglås, låset sign: »P. G. Lagerholm, Stockholm».

Av professorn, greve G. von Rosens sterbhus, Stockholm: armborst, svenskt, på stocken inskuret L Æ S. I VIKÅ by A.; koger för armborstpilar av älghud med botten av trä; armborstpilar, fem st.; kÄppbÖssa med snapplås, på pipan NürnbergerstÄmplar.

Inköp:

BÖssa med slaglÅsanordning, sign.: »Whitelocks patent»; stÖvlar, ett par, enligt anteckning pÅ sulorna ha de tillhört Carl XIV Johan; silversporrar, ett par, som tillhört fÖregÅende stÖvlar; ordenstecken Nordstjärneorden, har tillhört bildhuggaren B. E. Fogelberg; bÖssa med slaglås, sign. Åkerstein, Stockholm 1830—37; gevÄrspipor, 2 st., omonterade, tillverkade av Åkerstein.

Depositioner till samlingsarna

Genom K. Vitterhetsakademiens beslut den 4 sept. 1923 fÖrlÅngdes tills vidare den År 1915 gjorda depositionen av fÖljande fÖremÅl: den s. k. Erik XIV:s serviett (n:r 3,121); Konung Karl XII:s bÄnk (n:r 3,937); och Konung Karl X:s begravningsregalier (n:r 3,348).

Av riksheraldikern, greve Adam Lewenhaupt har Livrustkammaren i deposition emottagit ett antal gravfynd, upptagna ur de Lewenhauptska gravarna i Eds ödekyrka i SmÅland.

BOKSAMLINGEN har ökats med 94 nummer.

Gåvor hava överlämnats av följande personer:

Beckevoid, B. vaktmästare, Stockholm; Bering-Liisberg, inspektör, Köpenhamn; Buttin Ch., vapenhistoriker, Rumilly; Cederström, Rudolf, intendent, Stockholm; Fleetwood, G. W., amanuens, Stockholm; Generalstabens litografiska anstalt, Stockholm; Jakobsson, Th., kapten, Stockholm; Lamm, C. R., ingenjör, Näsby; Malmborg, G., amanuens, Stockholm; Petrelli Joh., f. d. krigsarkivarie, Djursholms Ösby; Riksmuseets etnografiska avdelning, Stockholm; Sahlin, Carl, disponent, Stockholm; Strähler, Oberst, Charlottenburg; Wallin, S., intendent, Stockholm.

Byte:

Från följande institutioner hava bytesskrifter ingått:

Sverige,	Stockholm, Statens Historiska museum, Riksmuseets etnografiska avdelning, Kungl. Biblioteket, Generalstabens krigshistoriska avdelning, Museet för de exakta vetenskapernas historia, Göteborg, Göteborgs Museum, Hälsingborg, Hälsingborgs Museum, Härnösand, Föreningen för norrländsk hembygds- forskning, Lund, Kulturhistoriska föreningen för Södra Sverige, Malmö, Malmö Museum,
Skandinavien,	Kristiania, Norsk Folkemuseum. Köpenhamn, Kunstindustrimuseum,
Utlandet,	Boston, Museum of Fine Arts, Darmstadt, Hessisches Museum, Newyork, Metropolitan museum of art, Warschau, Ordynacya hr. Krasinskich, Washington, National Museum, Wien, Österreichisches Heeresmuseum.

Förutom de verk, som komma att upptagas i K. Bibliotekets accessionskatalog över Sveriges offentliga bibliotek, hava förvärvats följande arbeten inom nedanstående kategorier:

V a p e n

Utveckling, tillverkning och användning.

a) Blanka vapen:

Cronau, R.: Geschichte der Solinger Klingenindustrie, Stuttgart 1885; Procédés de la fabrication des armes blanches, publiés par ordre du comté de salut public. Paris l'an 2 republicain (1794); Senese, Alessandro: Il vero maneggio di Spada. Bologna 1660; Pistofilo, Bonaventura: Oplimachia. — Distinta in tre discorsi de Picca, d'Alabarda e di Moschetto, Siena 1621.

b) Skjutvapen:

Alison, Georg Christ.: Der Englische Büchsenmacher (översättn. från engelskan) Leipzig 1832; Claesen Ch.: Recueil d'ornaments et de sujet pour etre appliqués a l'ornamentation des armes d'après les dessins des principaux Artistes. 33 pl. Liège u. å.; Haidinger, Rud. v.: Beitrag zur Kenntniss der Bolzen und Pfeilformen, Wien 1879; Henaux, F.: Recherches historiques sur la fabrique d'armes de Liège, Liège 1858.; Meyer, Moritz: Handbuch der Geschichte der Feuerwaffen-Technik, Berlin 1835—36; Paulin-Desormeaux: Nouveau manuel complet de l'armurier du Fourbisseur et de l'arquebusier, Paris 1852; Polain, Alphons: Auszug aus den historischen Nachforschungen über die Probe der Feuerwaffen in der Lütticher Landschaft, Lüttich 1864; Polain Alphons: Recherches historiques sur l'épreuve des armes a feu, Liège 1863; Schmidt, Christ. Heinr.: Die Dreh- und Repetirpistolen oder die sog. Revolvers, ihre Vergangenheit, Gegenwart u. Zukunft (bearbetning efter franskt original av Anquetil), Weimar 1858; Simienowicz, Casimir: Vollkommene Geschütz-, Feuerwerch- und Büchsenmeisterey-Kunst, Frankfurt a/M 1676; Zeitung für Büchsenmacher und Gewehrfabricanten, herausgegeben von dr Chr. Schmidt und dr. G. Hartman, 2 Bd, Weimar 1847—52.

c) I allmänhet:

Dilich, Wilhelm: Kriegsschule, Frankfurt a/M 1689; Hertigens av Saxen lediga stunder eller tankar över Krigskonsten (översättn.) Sthlm 1774; Neu-Eröffnete Kunst und Schatz-Kammer rarer und neuer Curiositæten von der allerwunderbarsten Würckungen der Natur und Kunst, Hamburg 1702; Valturin, Robert: Les douze

livres de Robert Valturin touchant la discipline Militaire, Paris 1555.

Heraldik, ordnar, världighetstecken, ceremonier

Bethen, Gabriel: Ordens och Riddare-Historien. Första delen. Sthlm 1770; [Circularär angående adelsuniformen, Kalmar 1805]; Friedenthal: Geschichte des Rothen Adler-, Kgl Kronen Ordens u. des Kgl. u. Fürstl. Haus Ordens von Hohenzollern, Berlin u. å.; Gerlach Martin: Kronen-Atlas. Originalgetreue Abbildungen sämtlicher Kronen der Erde, Wien 1877; Le Noble, Alexandre: Histoire Du Sacre et couronnement des rois et reines de France, Paris 1825; L'Ordre des Dames de la croix de l'Etoile, etabli par sa Majesté l'Imperatrice Eleonore, donairière de Ferdinand III, Vienne 1789; La Toison d'Or ou recueil des statuts et ordonnances du noble ordre de la Toison d'Or. Cologne 1689; Paul I:s ordenstatuter av d. 5 april 1797. Moskva u. å.; Raggiaglio delle nozze delle Maestà di Filippo Quinto, e di Elisabetta Farnese. Solennemente celebrate in Parme l'Anno 1714, ed ivi benedette dall' cardinale Ulisse Giuseppe Gozzadine, Parma 1717; Stadgar för K. Serafimer-, Svärds-, Nordstjärne- och Vasa-ordnarna. Givna i Ordenskapitel d. 24 nov. 1902, Sthlm 1902.

Kataloger och planschverk över samlingar

Andersen, Carl: Die chronologische Sammlung der dänischen Könige, Köpenhamn 1879; Seyssel D'Aix Vittorio: Armeria antica e moderna di S. M. Carlo Alberto, Torino 1840; Spitzer, Collection, 57 pl. i ljustryck.

Biografi

Johann Neudörffers Nachrichten von Künstlern und Werkleuten in Nürnberg 1547, Ed. dr G. W. K. Lochner, Wien 1875; Schlegel B. och Klingspor C. A.: Den med sköldebrev förlänade, men ej introducerade svenska adelns ättartavlor, Sthlm. 1875.

Arkivet

Gåvor hava överlämnats av följande personer:

Ambrosiani, S., dr. Stockholm, Cederström, R., intendent, frih., Stockholm; Czarnocki, chancelier, Stockholm; Fleetwood, G. W.,

Redogörelse för Livrustkammaren 1923

amanuens, frih. Stockholm; Heeresmuseum, Wien; Sarre, Fr. dr., Berlin; Straehler, Oberst., Charlottenburg; Östberg, Nils, fil. kand., Stockholm.

Anmälda inköp:

Teckningar, 2 st., till bösskonstruktioner, enligt Åkersteins patent; 6 st. fotografiska negativ av vapen.

Samlingen av fotografiska negativ har under året ökats med 70 st.

Depositioner från samlingen

Jämlikt k. br. av den 30 juni 1922 deponerades t. o. m. den 30 sept. 1922 till ståthållareämbetet på Drottningholms slott ett visst antal teaterdräkter, förut ingående i Carl XIII:s teatergarderob på Rosersberg, 28 nummer. Dräkterna voro utställda i det teaterhistoriska museum, som anordnats i Drottningholms gamla teaterhus.

Genom nådigt brev av den 1 juni 1923 har Eders Kungl. Maj:t medgivit, att dessa dräkter må tills vidare intill utgången av år 1928 för samma ändamål utlånas till sagda ståthållareämbete.

Lån ur samlingen

Genom nådigt brev av den 13 april 1923 medgav Eders Kungl. Maj:t att följande i Livrustkammaren befintliga fanor skulle få utlånas till styrelsen för jubileumsutställningen i Göteborg 1923 för att utställas i utställningens historiska avdelning: inv. n:r 316, 324, 326, 327, 332, 339, 340, 419, 422, 06/6199.

Lånet återställdes i oskadat skick den 6 november 1923.

Utställningar

Den 23 juni öppnades i Livrustkammaren en minnesutställning över Gustaf Vasa, till vilken utställning Eders Kungl. Maj:t med-

givit att Livrustkammaren ur följande statssamlingar finge låna föremål, nämligen: Skattkammaren, Statens Historiska Museum samt Riksarkivet. Dessutom hade till låns erhållits: från K. Husgerådskammaren ett tapetfragment med Sachsen Lauenburgs vapen; från K. Biblioteket ett urval av på konungens befallning utgivna tryckta skrifter; och från Uppsala domkyrka konungens där förvarade begravningsregalier.

Arbetet i samlingarna

Betingelserna för arbetet i samlingen hava varit så gott som de samma som föregående år.

Utöver de inom samlingen planerade uppgifterna pålades hela dess personal ett betydande arbete genom det bemyndigande Eders Kungl. Maj:t den 19 jan. givit chefen för Generalstaben, att för en utredning var arméns ur bruk varande fanor och standar numer förvarades, infordra uppgifter och erhålla medverkan av vederbörliga myndigheter. För utförande av detta arbete inom Trofé-samlingen, som saknar särskild personal måste särskilt biträde inkallas, och medgav Eders Kungl. Maj:t, att av för annat ändamål till trofé-samlingen anslagna medel kr. 250:— finge användas för dennes ersättande.

Konserveringsarbetet har huvudsakligen varit inriktat på de äldre textilierna och hava därvid avslutats följande sedan föregående år påbörjade arbeten: Vapentäcket n:r 793, standaret n:r 102, dragonfanan n:r 135, helt slutförts; vapentäckena n:r 802—803, hästtäckan n:r 812—813, standaren n:r 73, 87, 196, 258, 259 och 265, Gustaf III:s dräkt n:r 3484, slöja till algieriska kvinnodräkten n:r 6361 samt kuskbockstäcke till modellvagnen n:r 06/5246.

I samband med nyssnämnda utredning av äldre fanors förvaring, uppfordrades samtliga fanfragment genom att med genomskinlig väv fästas vid pappersark av samma storlek som samlingens förvaringslådor.

Till rengöring från rost hava emottagits vapen från några kyrkor och samlingar.

Samlingen av tidningsurklipp rörande samlingen och dess verksamhetsområde hava monterats och ordnats. Likaledes har fortsatts

med upprättande av den illustrerade katalogen över samlingens fotografiska negativ.

Sedan samlingen erhållit nyinredda lokaler för sitt bibliotek har detta nyuppställt, varvid böckerna ordnats i accessionsnummerföljd inom de olika formaten.

Med avskrifter av äldre inventarier har fortsatts och ha avskrifter gjorts ur inventarieförteckningar från åren: 1708, 1730, vilka avslutats, samt 1696.

Konstruktionsritningar hava utförts över de mera invecklade gevärskonstruktionerna, som icke kunna studeras utan mekanismens sönderskruvande.

Mycket tid har även ägnats vården av samlingens textilier till skydd mot mal, samt inoljning av de för rost utsatta vapnen inom samlingens utställda delar.

Publikationer.

Av samlingens tjänstemän har amanuensen Fleetwood publicerat: Svenska 1600-talsbössor i Hessen, (i Tidskriften Rig).

B e s ö k o c h s t u d i e r

För allmänheten hava samlingarna varit öppna under årets alla dagar med undantag av långfredag, samt vid julen den 23—25 dec., å samma tider som Nordiska Museet, fredagar samt sön- och helgdagar utan avgift, måndagar mot en avgift av en krona, övriga dagar 50 öre, skolbarn under lärares ledning samt andra grupper av studerande 10 öre person.

Samlingen har på grund av lokalernas belägenhet icke möjlighet att föra statistik över besökarantalet, men torde man kunna antaga att så gott som alla de 44,995 personer, som besökt Nordiska Museet, jämväl besökt Livrustkammaren; av dessa hava 5,621 varit skolbarn. Antalet besökande i Livrustkammaren under årets 109 fridagar har varit 23,256, men då av de 18,534 personer, som under dagens lopp börjat sitt besök i Nordiska Museet, flertalet även torde besökt Livrustkammaren, visar ej heller denna siffra ett exakt besökareantal.

Frikort för studier i samlingen hava utdelats till 756 personer. Dessa kort äro även gemensamma med Nordiska Museet.

Nämnd och personal

Inspektör för Livrustkammaren D. T. J. Petrelli, som av Eders Kungl. Maj:t successivt alltsedan den 30 sept. 1906 meddelats detta förordnande avgick från denna befattning den 30 sept., sedan han under året ingått i sitt 71 år, och förordnade Eders Kungl. Maj:t den 26 okt. 1923 rektorn vid Handelshögskolan i Stockholm, prof. fil. d:r C. J. H. Hallendorff att tills vidare vara inspektör för Livrustkammaren.

För behandling av Livrustkammarärenden har Nordiska Museets Nämnd under året haft tre sammanträden.

Föreståndaren har åtnjutit semester under tiden 16—20 mars, 2—15 juni, 7—17 sept., 21—23 sept., 3—14 okt. samt 20—22 dec;

den 25 okt—20 nov. med av Eders Kungl. Maj:t beviljad tjänstledighet dels i Berlin på nådigt uppdrag i samarbete med prof. Rathgen och d:r O. G. Eichengrün utfört experiment med konservering av äldre tyger genom indränkning med cellulosapreparatet Cellon, dels studerat de orientalska avdelningarna i Zeughaus, Kaiser Friedrich Museum och det nyuppställda Schlossmuseum i Berlin och offentliga och enskilda vapensamlingar i Dresden, Prag och Wien samt för inköp bevistat auktionen av den frih. von Dietrich'ska vapensamlingen i Wien;

på nämndens uppdrag den 4—11 maj i Göteborg besiktigat upphängningen av de till Jubileumsutställningen utlånade fanorna;

den 3—5 febr. samt 28—30 maj nedrest till Kisa för beseende och inköp av vapen ur framlidne jägmästare E. G:son Hjorts samlingar;

den 7—11 juli bevistat Skandinaviska Museumsförbundets möte i Göteborg;

den 14—31 juli arbetat med katalogisering av samlingarna på Skokloster;

Amanuensen frih. Georg W. Fleetwood har under tiden 1 jan.—15 april samt 1 juni—15 aug. av Nämnden varit förordnad att upprätthålla amanuensbefattningen;

under föreståndarens semester 6—12 juni upprätthållit föreståndarebefattningen;

17 maj—4 juni biträtt föreståndaren med utförandet av uppmättningsritningar för katalogiseringsarbetet med rikets regalier;

åtnjutit semester 1—15 aug.;

åtnjutit ledighet från 15 aug. över årets slut för utrikes studieresa i Tyskland, Frankrike, Monaco, Algier och därvid besökt museer, arkiv och samlingar i följande städer: Frankfurt a/M, Hamburg, Darmstadt, Basel, Genève, Annecy med Chateau Montrottier, Grenoble, Toulon, Nizza, Draguignan, Monaco och Algier.

Amanuensen Gösta Malmborg har av Eders Kungl. Maj:t varit förordnad att upprätthålla föreståndarebefattningen under föreståndarens tjänstledighet den 25 okt.—20 nov.;

under föreståndarens semester 16—20 mars, 2—5 juni, 12—15 juni, 7—17 sept., 21—23 sept., 3—14 okt. samt 20—22 dec. av nämnden varit förordnad upprätthålla föreståndarebefattningen;

av nämnden förordnats att upprätthålla amanuensbefattningen 15 april—1 juni, 15 aug.—31 dec.;

å övriga tider utfört allt arbete med avskrifter av äldre inventarier;

åtnjutit semester 17—21 sept. samt 27—31 dec.;

på uppdrag av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien och Sveriges Geologiska undersökning under tiden 16 juni—15 aug. registrerat fornminnen på Gotland;

utfört sekreterarearbetet vid museichefernas sammanträden.

Friherrinnan Lily Sparre har lett den vid samlingen förekommande textilkonserveringen under tiden 1 jan.—17 mars; 18 april—30 juni; 1—22 aug. samt 1 sept.—19 dec.

Redogörelse för Livrustkammaren 1923

E k o n o m i

(under räkenskapstiden 1 jan.—30 juni 1923)

Debet.

Balans från år 1922:

Tillgångar 9,193: 20

Inkomster:

Statsanslag åttonde huvudtiteln: Livrustkammaren:

för tillsyn, underhåll och vård

av samlingarna . . . . . 4,050: —

för iståndsättande av vissa före-

mål . . . . . 850: —

för arvode åt tekniskt biträde . . . . . 1,125: —

för avskrifter å äldre inventarier . . . . . 600: —

för extra biträden och vikariats-

ersättning . . . . . 2,150: —

för montering . . . . . 500: —

för etikettering . . . . . 500: —

för bokbinderiarbeten . . . . . 150: — 9,925: —

Dyrtidsanslag:

lönetillägg åt intendent och ama-

nuens . . . . . 950: —

dyrtidstillägg 5,440: 36 6,390: 36

Intressemedel 88: 03

Försäljningsmedel:

Kataloger 1,751: 20

Vykort, fotografier m. m. 98: 58 1,849: 78

Tillskott från Nordiska Museet 4,265: 79

Gåvomedel . . . . . 600: — 23,118: 96

Balans till finansåret 1923/24:

Skuld till Nordiska Museet 9,342: 91

Summa Kronor 41,655: 07

Redogörelse för Livrustkammaren 1923

Kredit.

Balans från år 1922:

Skuld till Nordiska Museet 11,192: 69

Utgifter:

Avlöningar:

    ordinarie 9,632: 47

    lönetillägg och dyrtidstillägg . . . 6,390: 36 16,022: 83

Samlingarnas ökande 667: 21

Extra bevakning 253: 50

Vård och expenser 452: 47

Konservering 3,072: 55

Etikettering 453: 50

Avskrift av äldre inventarier . . . . . 600: —

Installationskostnader . . . . . 42: —

Utställningskostnader 181: 29

Livréeer . . . . . 306: —

Bokbinderiarbeten . . . . . 150: — 22,201: 35

Balans till finansåret 1923/24:

Tillgångar:

Utlånta medel 4,981: 78

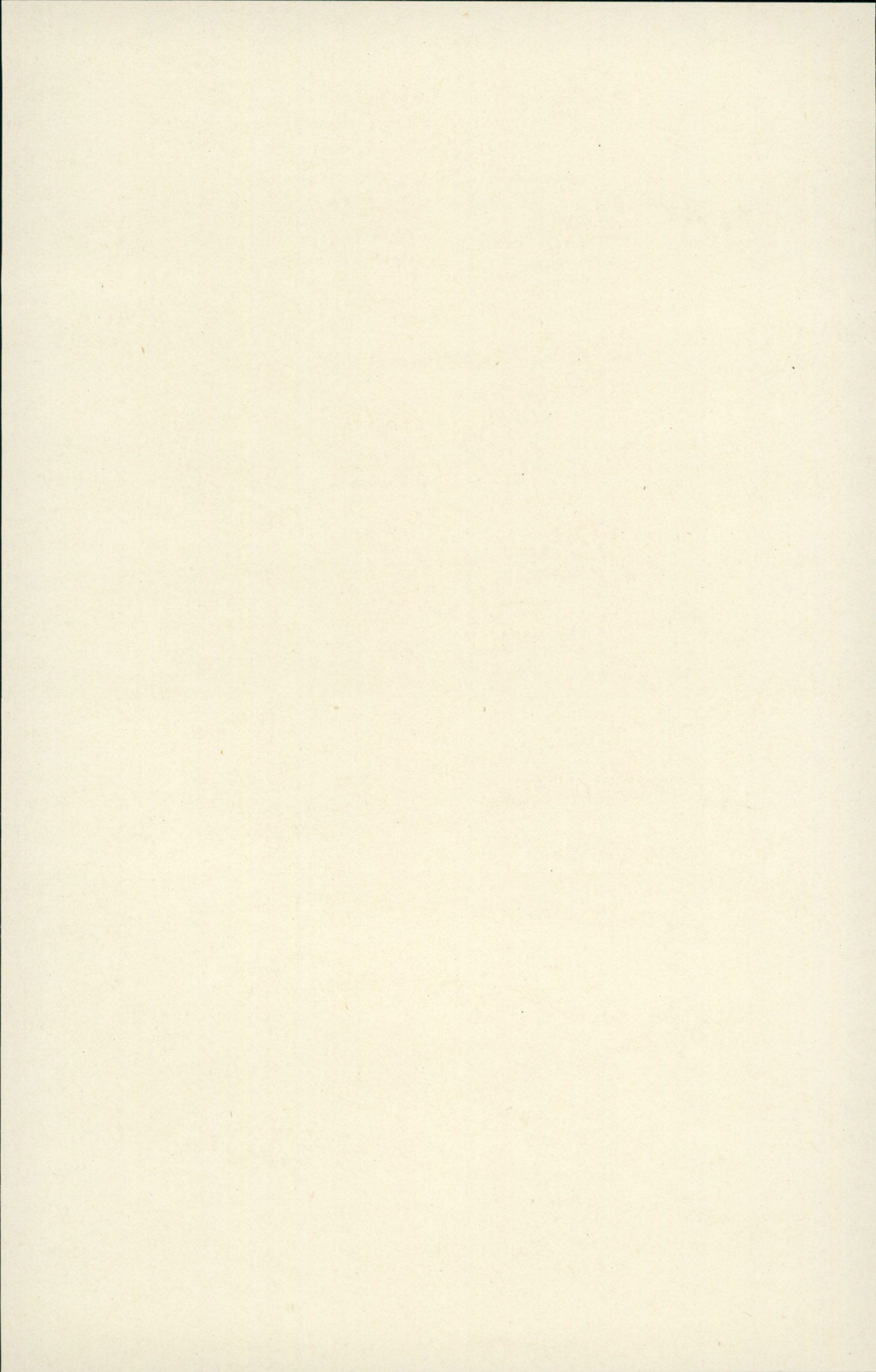
Kassabehållning 3,279: 25 8,261: 03

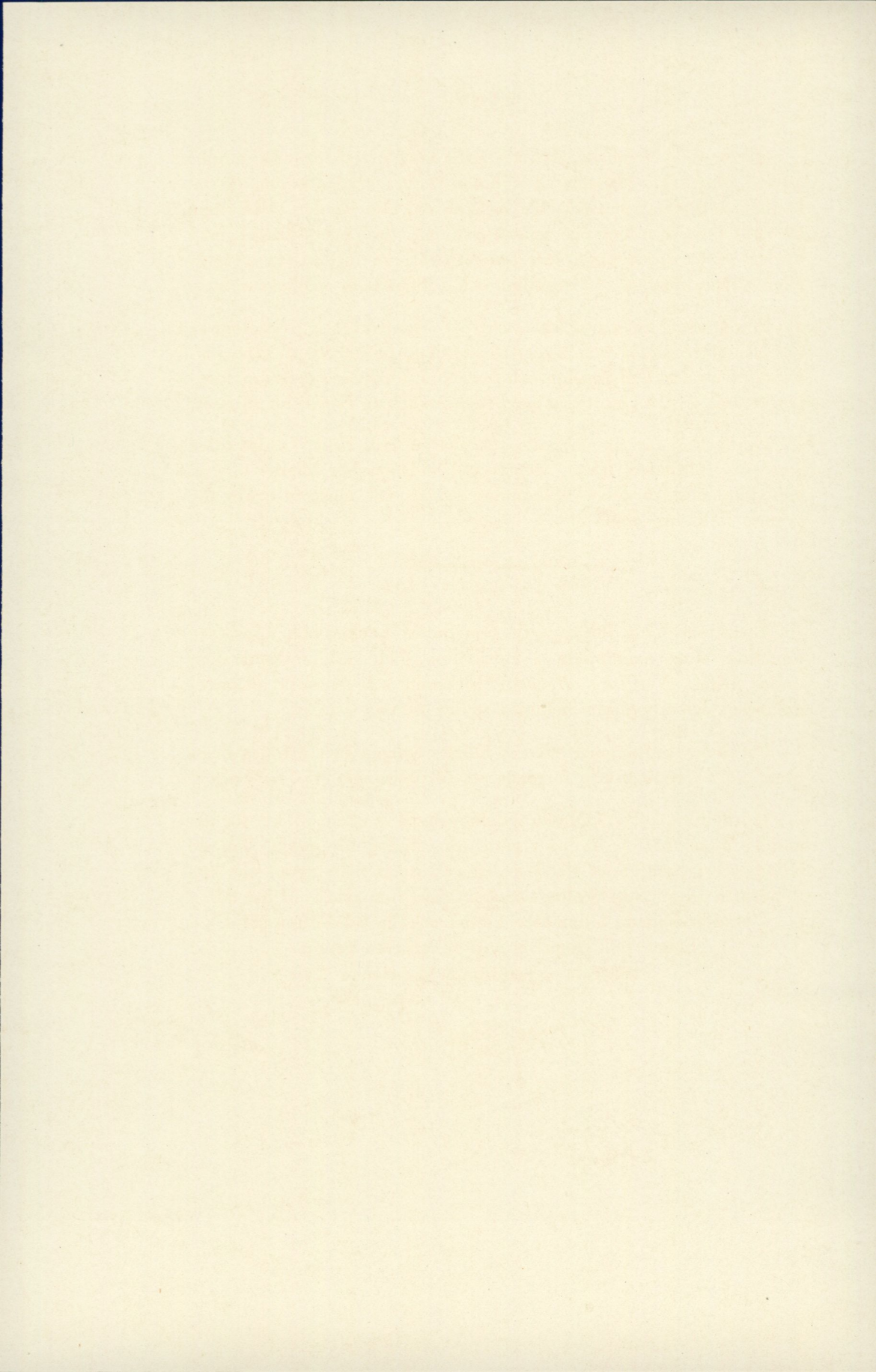
Summa Kronor 41,655: 07

Stockholm i mars 1924.

Underdånigst

Rudolf Cederström.

Gåvor till Nordiska Museet från landsorten insändas under adress Nordiska Museet, Stockholm. I Stockholm kunna de inlämnas antingen i museet eller å Skansen, Djurgården. Vid varje föremål böra fyndort och givarens namn, titel och adress samt i övrigt varje upplysning, som kan lämnas om föremålets historia eller användning, så fullständigt och tydligt som möjligt angivas.

Fotografier av kulturhistoriskt, etnografiskt och arkeologiskt intresse (byggnader och byggnadsdetaljer, husgeråd, dräkter, utövädet av lantliga sysslor och hemslöjd, idrotter och lekar, forntroföremål o. s. v.) mottagas med tacksamhet av Nordiska Museet.

Uppteckningar om levnadssätt, sysslor och bruk i äldre tider samt om folkseder, lekar, forntro och vidskepelser, sägner o. s. v. äro likaledes särdeles välkomna bidrag till museets arkiv för svensk folkkänedom.

Författare och förläggare, som önska böcker och uppsatser anmälda eller omnämnda i tidskriften, behagade insända dem under adress *Nordiska Museet*, Stockholm 14. Manuskript, meddelanden och uppgifter insändas under samma adress.

Fataburen utkommer med 4 häften årligen och åtföljes dessutom av en redogörelse för museets förvaltning.

Tidskriften kostar i bokhandeln och på posten 10 kr. för årgång. Lösa häften säljas i mån av tillgång för 3 kr. Till de ledamöter i Samfundet för Nordiska Museets främjande, som äro bosatta utom Stockholm, utdelas tidskriften gratis. I huvudstaden boende ledamöter kunna erhålla tidskriften till halva boklådspriset vid rekvisition genom museets expedition å Skansen.

STOCKHOLM 1924. KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER. 240358